

najmanjšem cvetu, vse je bilo magnolija . . . ker ni imelo potrebe po določitvi, namenu ali vzroku . . . In tudi se ne more reči, da je bilo, bivalo, saj ni bilo nikogar, ki bi to opazoval . . . Kakor da bi tam bile tudi ptice, zbori ptic, kot da so skrite v velikih cvetnih čašah in povsod med rastjem, od vsepovsod so se oglašale, iz same svetlobe.

Nazadnje niti dvoma ni bilo več, vse živo je umolknilo v njem in se potem kot temno črnilo razlivalo okoli njega. Imel je še samo svojo silhueto: roka je spustila vrstico, opisala široko vijugo skozi zrak, a še preden se je sesedel, je zašumelo za njegovim hrbtom.

Pomotoma sem te ustvaril, zares ne nalašč in hote, ker nisem bil dovolj natančen, ni ti treba sedaj . . . prileteti, ko ne morem več biti živ, bi ji rad rekel. Šumenje in prhutanje za hrbtom je bilo povsem samogibno, njeno pernato telo se ji je od nestrpnosti treslo, ko je začela s svojim poslom.

Pavle
Zidar

Kača iz obsidiana

Do še pred tednom dni je Vida Zhoch-Blau kot profesorica na eni od obalnih srednjih šol zastavljala svojim dijakom problemske enačbe v znani, pusti matematični izreki z eno ali več neznankami in jih s tem uvajala v tako logično mišljenje, ki ima za *izid* vselej srečen konec, nikoli pa *ne-srečnega* ali pa *ne-konca*. Računstvo te vrste je Vido vsa ta leta, odkar ga poučuje, dolgočasilo, bilo je v bistvu nestvarna matema-

tika, podobna Newtonovemu zakonu o absolutnem prostoru, kjer na splošno ni več nobene možnosti, to je gibljivosti, ampak je vse dovršeno in srečno; prostor, snov in čas so ujeti v takele problemčke, kakršne niza ona vsa ta leta sebi in dijakom v breme. Ta računski eksercir ni niti enkrat samkrat — kolikor se spominja — pokazal resnice človeške stvari, stvari človekovega bivanja ter smrti, zato se ji je neredko zazdel kot pravljíčarstvo, ki pa konec koncev le ni bilo čisto brez pomena. Toda v primeri z jeziki, ki so skupaj s svojo lepoto okamnili v žrelih časa in od tam še vedno, kljub svoji negibnosti, odsevajo problem življenja in smrti s tako močjo in barvo, da so prav zaradi tega še vedno na neki način živi in navzoči, je matematika kot vera, kot neko odvišno, toda potrebno teološko iz-

ikustvo z neko odmišljeno stvarnostjo v sebi, ki sicer še biva, toda v tako neznatnih dejstvih, da to v resnici ni več logika, temveč alogika.

... Morda, je pomislila, pa je vse to, kar navreva iz nje, le posledica dileme, ko v bistvu še želiš živeti, toda ne moreš; nočeš.

Ali res noče?

Vida Zhoch-Blau pomenljivo obmolči.

(Na to je en sam odgovor: če si bo odgovorila, da res noče, je navadna zločinka.)

Pravkar je telefonirala na srednjo šolo, kjer je poučevala, in jim sporočila, da ima v Kliničnem centru dogovorjen pregled in da je v naslednjih nekaj dnevih ne bo na šolo; s tem da naj računajo; tajnica šole, ki jo je presenetila s telefonskim pozivom ravno v trenutku, ko je stopala v pisarno, se je še vsa drhté oddihovala v slušalko, v tem ko ji je Vida vse to sporočala z glasom, ki je zvenel prebujeno, toda utrujeno in temno.

Nato sta glasova zamrla, Vidin na drugi strani, v izolskih gričih, v novi, beli hiši, podobni solnati grobnici, ki sta si jo pred leti zgradila s sinom in deloma s pokojnim možem, tajničin pa je obležal kar tu, v jutranji tišini pisarne, kjer dehné kupi papirjev in se skoz okna iz enega kosa šipe prikazuje oljka v srebrnih vetrnih odenkih.

Vida Zhoch-Blau je imela roko še vedno na odloženem telefonu in se s pogledom zgubljala v daljavi, usmerjeni proti Trstu, mestu, ki ga je oktobrski mrč spremenil v nepretrgano, utripavo sivino, poslušaje v sebi tajničin glas, poln obzira in krhkosti.

Dolgo sta poslušala druga drugo tako nemi, zdrznjeni, zagledani v čar nastajajočega jutra za okni, ne da bi ga bili dobro videli.

Na šoli se je bilo že razvedelo, da je Vida zbolela za eno tistih neozdravljivih bolezni, ki vse pogosteje obiskujejo človeštvo.

Nikomur ni povedala, da ima na obeh dojkah lešnike, na levi so ji bili dojko celo razoblikovali v dve vase vsesani ustnici; če je prsi potežkala, je začutila v dlaneh ves ta mrest lešnikov, ki so se naglo razmnoževali.

Pomislila je, kako so mogli ljudje to zvedeti, pa je zaslutila, da to vedno nekako uganejo — ne pa zvedó.

V tem času je nekajkrat obiskala ambulantnega zdravnika — morda je pa kaj iz teh virov prišlo ven — in mu pokazala, kar se ji je tako rekoč čez noč *primerilo*; zdravnik ji je rekel, naj leže in ji s prsti otipaval neboleče zatrdline, prežigaje jo z ostrim, bleščečim pogledom; Vida je gledala vstran, toda ob vsakem njegovem dotiku, se ji je prebujal daven, pekoč spomin.

Brž po pregledu je zdravnik dolgo pisal anamnezo, povpraševanje jo vmes po občutkih, ki jih je imela ob zadnji menstruaciji — pa predzadnji

in še prej —, zakaj takoj po zadnji ali predzadnji, ne prej, je tisti trdi občutek, ki je bil vedno znanilec mesečnega ciklusa, ostal v dojkah kot trajnost in se ni hotel raziti v mehkobne odtenke; nasprotno, celo okreplil se je in na lepem je nastala na spodnjem robu dojke jajčasta izboklina. Več izboklin. Če je katero potisnila s prstom noter, je za trenutek res zginila, a se je že čez droben hip spet prikazala kakor belo golobje jajce, le na pol izneseno.

To je bilo zdaj že drugič, da jo je na istem mestu obsedel tumor.

Tik pred diplomo na fakulteti se je zgodilo prvič, ko je začutila mrest zarastlin.

Takrat — se spominja — je divje študirala, v sosednjem prostoru pa je umiral oče; odkar so se bili skoroda vsi sosedje odločili, da odidejo v patrio Italio, in odkar so v to praznino navalili ljudje brez korenin, divji in neumni, ki so gledali morje kot šilce žganja pred seboj, ki ga bodo popili, nato pa naglo odšli.

Od žalosti in kletve izključvani oče je umiral, odklanjaje vse, kar mu je Vida pripravila, da bi jedel in pil.

Zunaj je brila burja z ostrimi, odsekanimi zamahi, ciprese so šuštele, kot bi kdo šibal zrak z dolgo vrbovo šibo; mraz je bil že načel vsako luknjico v zidu in se prikradel v notranjost sobe, ki si jo je ogrevala s tlečim ogljem na ognjišču. Oče v sosednji sobi pa je tiho ugašal, pokrit s pernico. Njegova drobna, rumenkasta glava je bila vsako jutro bolj drobna.

Nenadoma jo je prešinilo, da bo očetovo smrt čim delj zamolčevala; dokler bo mogla in dokler bo tudi dosti mraza zunaj, ki bo truplo ohranjal pred razpadom. Morda mesec, dva . . . Oče je kot borec Istrskega odreda prejemal na mesec nekaj podpore, če bi ji ta vir prav zdaj presahnil, bi se ji morda celó diploma odmaknila za zmeraj.

V enem od naslednjih dni je oče potem porumenel do konca; videti ga je bilo, kakor da je res dogoret les. Vendar je še iz svoje smrti dehtel po starem istrskem vonju: po živem osliču in olivnem olju.

Odgmrila je pernico in obšel jo je vroč sram, ko je ugledala ubogega očeta tako umazanega in zverženega.

Spod njega se je vzdigoval oster vonj amoniaka.

Odprla je okno, da je zavelo mrzlo po prostoru, in brž pokrila truplo s platneno rjuho.

Potem pa se dolgo ni mogla odmakniti od mrtvega očeta, ki je še v smrti klel svoje nove sosede, pa ne zato, ker so bili — kot on — Slovenci, ampak zato, ker so imeli njegovo sveto morje za kozarček žganja, ki ga bodo ob priliki popili in brž spet odšli na Kranjsko, od koder so prišli.

Vida je zategovala po sebi pončo, da bi se obvarovala pred urezi burje z ledenimi ostrinami, čuteč dalje očetovega življenjskega duha, ki je bil še zmeraj tu v vsej svoji moči.

(Živel je zanjo, dokler je mogel.)

Razmišljala je, kako je mogoče, da se človek, ko doseže svoj cilj, obrne proti temu žarku svetlobe.

Ko so se očetu uresničile sanje po priključitvi teh krajev k Jugoslaviji, je začel počasi, v resnici pa vsak dan bolj, žalovati za časi, ko so ga pretepali kot slovanskega schiava, grozeč mu, da ga ubijejo.

Zdaj pa je v sebi nenadoma začel preklinjati svoj delež, ki ga je kot partizan prispeval, da so ti kraji prejeli mir dedov, hkrati pa sprejemal vse počastitve, ki so mu kot borcu Istrskega odreda pripadle. Skrivši je torej živel dvojno življenje — življenje zmagovalca in dalje življenje slovanskega sužnja.

Vida, ki je to prelevljanje od blizu opazovala vsak dan, je v svojo in njegovo grozo odkrila, da so te spremembe pogojene z delom tiste narave, ki jo najdalj živimo: in ker je bil oče najdlje ožigosan kot schiavo, ker je to poniževanje najmočneje doživljal kot otrok, ko se vsaka žalitev vsesa v človeka kot vonj naftalina, je oče v trenutku, ko bi moral biti najbolj srečen, postal nesrečen; zmagovalski trenutki so splavali po podzavestni reki sužnja, ki je tekla v njem prihuljeno kljub vsemu dalje, čeprav so mu jo med vojsko skušali speljati v drugo smer razni komisarji.

Najprej je odkril kot izgovor za svoje proitalijansko razpoloženje kranjske prišleke, ki so divje in neumno gledali morje, potem oblast, ki ni bila demokratična, najbolj pa so ga zagrenili odhodi bližnjih in daljnih sosedov.

Zmaga nenadoma še malo ni bila zmaga; prej poraz.

Ostal je naenkrat čisto sam. Z Vido in osličem, z oljčnim nasadom in majhnim vinogradom.

(Ženo mu je pobralo med vojsko.)

Prebujeno domotožje po suženjstvu, ki so mu ga zabili v otroško dušo razni *maestri*, se ga je pollaščalo vse bolj in samo še v njem je najdeval svoje tiho zavetje. In bolj gotov je bil v tem daljnem počutju, v katerem je kot otrok neizmerno trpel, in bil za marsikaj prikrajšan, kakor v novem, kjer teh frustracij ni bilo več v taki meri, čeprav so tudi bile (saj si jih izdelajo vsi sistemi kot metodo obvladovanja).

Potem pa so iz *patrie* prišle novice, da so vsi, kolikor jih je odšlo, našli nov dom, da so dobili pomoč v milijonih, delovna mesta... le nekaj je bilo treba podpisati.

Kaj?

Nekakšno kletev proti Jugoslaviji.

Oče je žalostno obnemel in si podprl obraz z dlanmi in zdihujoče ječal.

Vida dolgo ni mogla zaslutiti, ali jim bo sledil tudi on in podpisal tisto... in dobil za to milijone, ali pa bo ostal in prenašal dalje svoj težki dvojni jarem.

In ta boj s sabo je oče bojeval vse do takrat, ko so se bili prvi začeli vračati v krstah. Šele tedaj je v njem nekolikanj popustila močna volja sužnja, brez pompa se je vdal usodi zmagovalca (brez zmage, kakor je govoril), potišal v sebi grožnje sosedom, da jih bo izgnal, videč, da bi le storil narobe, če bi se polakomnil tistih milijonov in odšel. Prav je naslutil v rajdi tistih krst, ki so se vrnile, da kdor se mrtev vrne, to vselej pomeni, da se v prisposodbi vrača živ. V poslednji volji je zadnji šepet, in resnica vseh resnic.

V tem vračanju mrtvih, nasičenih z milijoni lir, je naposled našel uteho, da je živel prav, ne pa tudi delal, in iz časa v čas je še vedno izbruhnul v krvavo samoočitaje, da je nekje tudi on kriv, da se izolski gospodje vračajo živi v prisposodbi mrtvih; če se ne bi boril v Istrskem odredu za Jugoslavijo, če bi bil v teh hribih tih, molčeč, kot je bil, potem ne bi nikoli ta meja in ta zmaga nad izolskimi gospodi prinesla tako bolestrnega — in bolečega — razpadanja tukajšnjih ljudi; nikoli ne bi bili odšli z doma in nikoli ne bi bili nasedli prišepetavanju z onkraj, da je domovina lahko tudi kje drugje; zdaj pa se vračajo, eni prej, drugi kasneje, tiho, čez noč, v krstah in žarah; na pokopališču se kar naenkrat zaiskre v soncu novi napisi, in on, Desiderio Zhoch, si otira solze, ko prebira imena starih znancev, katere je njegova Jugoslavija preplašila kot fazane.

Ničkolikič je šel na to pot v mislih tudi sam, pa ne zaradi milijonov, ki so ga onkraj zvesto čakali, ampak zategadelj, da bi s to krvavo potjo doživel nekakšno zadostitev. Globoko v sebi je še kar naprej čutil, da je ravnal narobe, ko se je šel z orožjem v roki borit za to državo in posredno tudi za to, da ne bi bil več schiavo. Žal je bilo, kot smo videli, prepozno, da bi stvari zasukal nazaj; ni vedel za skrivnost, da zgodovina, pri kateri smo sodelovali, ni ustvarjena za to, da bo zginila kot slana. Toda tudi ta najbolj skriti preblisk resnice ga je obhajal, bil je na dnu, tam, kjer mu je bilo za vse tudi hudo žal.

Morda prav zaradi te dvojnosti svoje narave ni mogel dobiti zadnjega boja, da bi se odločil in odšel za sosedi.

Na tihem — se spominja Vida — pa je le imel svoj skrivni načrt, ne takega, kot so ga imeli vsi tisti, ki so že odšli; on se je pripravljaj, da bo šel in podpisal tisto kletev proti sebi, in ko bi za to prejel milijone, bi šel na prvo podstrežje in se obesil. Ker pa se mu ni nič od tega prav posrečilo: ne da bi bil odšel in ne da bi bil ostal, je gojil še upanje, da se bo Jugoslavija v kratkem sesula in mu s tem vse načrtovane muke skrajšala. Vrnil se bo spet v staro, dobro počutje slovanskega schiava, kjer mu je bilo tako domače in vse znano.

Končno pa je ob Vidinem vzpenjanju v življenje le spregledal, da se Jugoslavija ne bo sesula, ker je to nemogoče, kajti izginila bi z njo vred potem tudi Italija in še marsikaj, če bi do tega prišlo; zaradi tega spoznanja je postal še bolj zagrenjen, tih, molčeč, dokler se ni odločil, da mora umreti.

Nekaj dni pred tem je še prodal brejo oslico Mono, da bi Vida imela mir pred skrbmi te vrste, kot so hranjenje, napajanje, kidanje hleva, in na večer pred njegovim umiranjem, ko sta posedela ob našarjeni mizici, kjer sta povečerjala naoljene sardele in polento, ji je oče izpovedal svojo globoko bol — bol domotožja za schiavom — pa še vse drugo: vso svojo trpko in strašno dvojnost, ki jo je Vida sicer ves čas zaznavala, ni si je pa znala popolnoma razumno razložiti; bilo ji je neizmerno hudo, ko ji je oče tja do zelene teme v jecajočih sunkih poskušal odstreiti, kaj se mu je pravzaprav pripetilo; bilo je preveč preprosto in hkrati preveč zapleteno, da bi bila mogla vse to razrešiti v enem samem pogovoru z njim, niti v dveh, pravzaprav v nobenem pogovoru.

Ko je opazovala svojega belega očeta, pogreznjenega v nesrečo jedi besede, ki jo je použival kot otrok — v glas ene same besede, besede schiavo —, ki ga je sicer najprej globoko žalila, kakor urez noža, nato pa preplavila s svojo svetlo bolečino kakor krščanski krst, je spoznala, da iz te bolečine, ki mu je postala ljuba in domača, ni nobene rešitve več, razen smrti.

Tistega večera še ni vedela, ko sta se tipala s svetlimi pogledi in je nasproti njima žarel Trst v milijon lučeh, da iz bolesti neke besede ni izhoda . . . To je okusila enako kakor oče tudi sama, toda mnogo mnogo kasneje. In morda prav zaradi te besede zdajle . . . odhaja . . . tudi sama . . .

(Kakor nekoč oče.)

Za hip se je zdrznila, ker jo je zabolal spomin. Telefon, ki se ji je bil ves že segrel pod prsti, je dobil delež njenih občutij; zazdelo se ji je, da je živo bitje, da jo gleda in da ji prisluškuje.

Zunaj se je bil oktobrski obok dne dokončno spel v krožen renesančen lok iz črne, žametne sinjine.

Cešminovo sonce se je pcedilo s severovzhoda v zašiljenih curkih. Njegovo šivankasto otipavanje prostora je bilo podobno petelinjemu kriku razbrizgane rdeče krvi.

Ometa je bila v čokoladno rjav spalni plašč in s težko svileni srajco na sebi, ki je pogledovala spod plašča in se je počasi vzravnila . . .

. . . Seveda, preden je očeta prekrila s čisto rjuho, si ga je na vse načine ogledovala, vtiskovaje si ga v spomin s tisto besedo vred, ki je ubogo telo razkrojila na breme zmagovalca in breme sužnja. V mrliču, izjednem od stradeža, žeje ter hrepenenja po smrti na svoji lastni postelji in še na nekem tržaškem podstrešju hkrati v zadostitev za osebne zmote, je Vida videla tedaj tudi svoje stvarništvo, iz katerega je pred petindvajsetimi leti, najbrž kakega poletnega dneva, primezela v obliki krika prav iz te sive, prazne mošnje, in skozi to testeno cev, podobno nakuhanemu makaronu.

Zdaj je bilo vse to mrtvo, zapredeno v sivo beli mir.

Zunaj se je razraščal črno siv dan oziroma nekakšna sproti nastajajoča radiranka; stisnilo jo je, ko je dojela globočino očetovega žrtvovanja; zajokala je, pravzaprav je začela vpiti, kleti, zmerjati po slovensko in ita-

lijansko, kajti s to smrtjo jo je oče dobesedno — preteklo je bilo prav toliko let, kolikor je bila tedaj ob njegovi smrti stara — zavezal z istim tokom domotožja.

Takrat, ko je oče tako ležal na postelji, nag kot Kristus, ji je prišla divja misel, da bi ga pribila na križ, golega, toda brez cunje spred, in ga nesla po via Carducci in vpila: Tu ga imate, oboji, Slovani in Italijani, istrskega odrešenika z jajci in kurcem.

Pridite na jagnjetovo gostijo!
Jejte to ubogo kmečko meso!
Pridite ga žret, vi kanibali!

Sele po tej najbolj divji prispodobi, ki jo je premogla v tisti ostri zimi, in v kateri se je izdivjala do poslednjega atoma moči, je zajokala nežneje. S čustvi. (Na violini). Ko se je nazadnje le umirila, je zaprla trepetava polknica in pustila notranji krili oken odprti, da je mraz začel konzervirati očetovo truplo, pokrito le s platneno rjuho.

Trajalo je mesec in pol, tam do konca februarja, ko je oče še vedno spal v steklenem mrazu, pokrit le z rjuho; včasih, sredi študiranja za diplomu, je vstala in odšla k njemu v mrzlo kamro, opazovaje ga, kako temen postaja, izsušen, odtujen, in ga klicala Oče... padre... o padre mio...

Ni se ji več odzival. Niti kadar ga je poskušala dočutiti z žalostjo in solzami.

Samo še dvakrat v tem dolgem času se ji je zazdelo, da oče nekaj čuti, toda to je bilo vselej v zvezi s tisto divjo mislijo, ki se ji je porodila še in še, da bi ga namreč pribila na križ in nosila po Trstu gor in dol.

Ali je oče začutil to blazno in strašno prispodobo v svojo smrt; morda pa je bila to njegova najbolj skrita misel o samem sebi in se je le odzival nanjo?

Prikrivanje njegovega trupla ji je prineslo le dve njegovi penziji, čakaje na tretjo, pa se je vreme nalomilo, čez noč je ostrost v ozračju popustila, postalo je vse mehko, zatišno, volneno sivo, z jugovzhoda so se prignale debele rjuhe črnega oblačja, nizko ploveč, kakor čez rob naložene trabakule, in tedaj je prvič zadehnelo po zemlji okoli hiše ter po gnilem človeškem mesu.

Oblaki so pluli proti Nabrežini. Drug za drugim, ali po trije, štirje v čredi, dotikovaje se drug drugega.

To je bilo utišano, vateno jugo ali kvas Istre. V njem že čez uro nabrekne izsušena in v vetrovih izsanjana rdeča zemlja, prebude se duhovna ožilja sveta, po katerih teče duh pomladi.

Niti za trenutek ni več premišljevala, temveč je takoj sedla na kolo in šla prijaviti očetovo smrt.

Že čez dve uri se je ustavil pred hišo avto in iz njega je izstopil dr. Cvetin, visok, markanten gospod z brki, katerih desna stran je bila ožgana od

nikotina, ter se skupaj z Vido napotil v kamro k mrtvemu očetu. Ko si je ogledal črno truplo, je zastrigel z ušesi kot osel, ustnice pa so se mu zarobile v bridek nasmešek, poln dvoumja.

Spodvihal je spodnjo ustnico in se nekaj trenutkov miže zaziral v nič, stoječ ob truplu. Ko je spet odlepil zalazani pogled, je vprašal Vido, če ima še kje kakšen prostor. Molče ga je odvedla v svojo sobo, kjer je bilo vse nastlano s knjigami.

V zdravnikovih očeh se je utrnil blisk kakor sončni odsev s česa bleščečega, steklenega.

Povprašal jo je, če študira.

Vida mu je odgovorila, da je doštudirala in da ve, kaj jo misli vprašati; misli jo, zakaj ni prijavila očetove smrti pred več kot mesecem in pol oziroma kar nekaj več, vendar mu bo takoj odgovorila: potrebovala je njegovo pokojnino, ker je bila ves ta čas — in je še — odvisna samo od očetovega denarja; končuje pa fiziko in matematiko; oče ji je umrl, ko je pisala najbolj tehtni del diplomske naloge, in ker je prav tedaj pritisnil mraz, ki je potrajal vse do nocojšnjega večera, se je odločila, da odloži prijavo.

Dr. Cvetin si je prižgal cigareto in puhnil mimo nje valovito horizontalo, malo pomislil in izgrebel iz srede čela nekaj gub, rekoč: Ben. Odprl naglo ročno torbico in začel vtiskovati v mrtvaški list s pokončnimi črkami ime in priimek pokojnika, vzrok smrti in datum.

Ben, ben, je rekel, ko je napisal list in ji ga podal, zdaj pojdite na matični urad, naročite trugo in še danes mora vse to iz hiše. Pa dobro naj ga zakopljejo. Napisal sem, da je umrl pred tednom dni. To bom zagovarjal s tem, da vas ni bilo doma. In kar v rjuhi noter, nič oblačenja, ste razumeli. Posteljo pa skurite. Ben . . .

Z vlažnimi očmi se mu je zahvalila za razumevanje.

Zdravnik se je še bolj vzravnal, otrešel cigaretni pepel in se klovnovsko priklonil, kakor da je s svojo telesno višino trknil v strop.

To je že tretji tak primer letos, je rekel, ampak samo vi ste po pravici povedali, zakaj niste prijavili smrti; povsod drugje so jokali, ko sem jih povprašal po tem; tako smo ga ljubili, so se cmerili, vi ne veste, kako, seveda, sem jim odvrnil, vem in nisem mogel spraviti iz sebe, da so ljubili njegovo penzijo, ne pa njega.

Še enkrat je pokukal, gredoč s praga po mrtvem Desideriu ali Željku Zhochu, ki je dehnal. Obraz se mu je dobesedno pomračil od ogabnega vonja.

Naslednjega dne so se nad odprtim grobom Desideria sklanjale zastave, vrstili govori (trije), vsi govorniki so se sklicevali na njegovo revolucionarnost, naprednost, zvestobo in nepregledna junaštva; kaj vse je Vida prvič slišala o očetu; med drugim to, da je bil mitraljezec, ki je kosil sovražnika kakor otavo, da je z bombami drobil bunkerje, da nikoli ni zdvomil o pravičnem boju, do zadnjega je bil branik, prek katerega bi se moglo le še s tanki.

V Vido so padale te besede kakor v globok vodnjak kamni, drug za drugim, in na dnu, kjer se je svetil njen pogled kot odsev vode, se je le-ta vznemirjal v šumnih in koncentričnih krogih.

Nihče ni slutil — ali pa so to vendarle že vedeli — da njen oče ni bil noben mejnik več, nasprotno, prej nekakšen izdajalec, ki je vsem na tihem grozil z Italijo, ki da se bo vrnila nekega dne in pomedla s prišleki s Kranjske; ni bil več ne zvest ne napreden, ampak se je predvsem molče ustavljal v časih svoje mladosti, ki ga je za večno zaznamovala s schiavom, si z vsem bistvom želel nazaj ta čas, kakor jutranjo zarjo, da ga poživi, in umrl iz lastnega nagiba gol, s stradanjem v neko zadostitev, ki je imela globok pomen le zanj.

Pogreb je trajal nepopisno dolgo. Menda so se govorniki menjavali kakor straže — čeprav so bili v resnici samo trije — no, nazadnje se je Vidi le posvetilo, čemu toliko govorjenja; odkrila je skriti pomen besednega slovesa.

Bilo ji je končno pojasnjeno, da se vsaka oblast na drobno ukvarja z ljudmi, da ve o njih čisto vse, več kot ljudje vedo sami o sebi, zato vsaka oblast ve tudi to, da so ljudje »napredni« le v nekem neprevidnem trenutku svoje navdušenosti, kasneje pa nič več. Vsaka naprednost najprej razpade v čvek, ljudje pa začno pristajati na pristnih izvirih svojega življenja oziroma na besedah, ki so jih izoblikovale v to ali ono bitje in ki ga poslej ne razpré nobena sila več, niti smrt. Še iz groba se oglašá samo ta beseda, v kateri premineva poslej človek kot kost in koža. V resnici so pokopališča samo travniki najrazličnejših besed. Pod vsako gomilo čemi ena, živa in večna.

Oblast ali država, ki poveličujeta nekaj, česar več ni, dobro veda, da je treba s tem povečevanjem varati žive — in ne mrtve. Na grobu oblast vendar ne more priznati poraza, da se je njen naprednjak sesul v svoje nasprotje, v tisto, proti čemur je nekoč izpostavil lastno življenje. Oblast in človek v njej se gibljeta v razmerju, ki ni čisto jasno, znan je le cilj tega gibanja, oblast hoče spremeniti smrt novih nasprotnikov v svojo rešitev. In čim bolj se je kdo sprevergel v nasprotje oblasti, ki jo je pomagal zgraditi, bolj mu na grobu pogrevajo zasluge za stvari, ki jih je že davno opustil ali preklel.

Vsaka oblast ve, da se človek na tihem poslovi od njenih praznih gesel in public, ko pride njegov čas; čas, ko se tiho zapre v svojo besedo, ki ga je rodila; največkrat je ta beseda Bog ali pa spomin na pojoče materine molitve, ali pa kaj drugega.

(Tako je bilo tudi z njenim očetom. In kako bo z njo?)

Vsi pogrebci so bili že odšli skupaj z zastavami, natipkanimi govori (nostro campagno Desiderio), ostala je sama, od morja sèm je vel slan duh, bilo je temno, jugovo vreme, toda z gladine se je bleščal neki odsev črnkaste barve.

Molčé si je ogledovala vrste urejenih grobov, beroč napise, predvsem priimke in imena; hotela je dočutiti pod vsako od teh gomil svoje nenavadno spoznanje, ki se ji je razkrilo ob očetovem umiranju ter njegovi smrti, namreč besedo, v katero se poslej zapre *vsak* človek.

Okoli nje je bilo tako tiho, čudno, toda pod gomilami so se razrasli šepeti in šli skozi njo kakor veter iz človeških glasov.

Streslo jo je.

Pomislila je: Moj Bog, kaj pa, če bodo vse te besede nekoč res sproščene iz svojega prisilnega bivanja; in če bo res prišel tisti beli *esen*, imenovan tudi Jezus, na oblakih neba, kot Bog, sprožit verižno reakcijo besed, v katerih so zaprti umrli, navsezadnje, ali ni vsak kamenček, ki ga brcnemo, atomska bomba, le da nam je neznan njen verižni vžig.

In kaj je eksplozija drugega kakor *beseda*?

Celo popoldne je prebila med grobovi, na katere so že prihajali prižigat sveče, na nekatere so prinesli tudi šopke cvetja iz Trsta.

Proti večeru pa je prišel grobar, malce opit, hlače so mu bile polne gub, ker so mu bile prevelike, ob ušesih je bil že ves siv, dlani pa so mu bile vse razrezane; začel je odlagati najprej vence s kupa prsti, nato pa se je oprijel lopate in težki udarci so zadoneli po pokrovu krste. Vidi se je zazdelo, da sliši besedo schiavo, izgovorjeno iz nevidnih ust z jezikom zemlje.

Istrski večer, podoben povoščeni zeleni prevleki, se ji je zarisal na koži njene roke, prihiteli so netopirji in kot leteče škarje razrezovali rumenkasto obnebe, ki je prehajalo ob dotiku z obzorjem v travnato zeleno tišino.

Samotna in utrujena se je vračala v izolske griče, od morja sèm je dehtelo po sladkastem jugu, vse je postalo mehko rjavo in otožno kakor Dalijeve mehke ure, ki vise z miz.

V oljkah je drhtel veter in obračal liste.

V cipresah inkvizitorske držé je dehtelo molčanje in dvoumje.

Spodaj ob morju — in tudi nad njo — se je že zgoščal večer, in ko je dosegla kamnito ogrado dóma, so zvezde že pomižikovale skozi razprte oblake.

Lovila je svoj dih, okoli nje pa se je nabirala tišina iz grobega rjavega sukna; Trst pa se je bleščal kakor ogrlica na golem vratu cipe; nekaj jo je vabilo tja, v ta lesk.

Sedla je na tnalo, razjedeno od udarcev sekire, in poslušala noč na levi, desni, nad sabo.

V džezvi je že dolgo brbotala voda, a jo je slišala šele sedaj, ko je v spominu obsedela na tnali kakor nekoč pred več kot dvajsetimi leti.

Voda je povprevala v zadnjih zdihljajih.

Kmalu po tistem zloveščem spoznanju, da je človek v smrti resnično zaprt v besedo, iz katere ni izhoda, je začutila, da se z njo nekaj godi; težina v prsah je ostajala tudi še po menstruaciji, v njih je bilo že mogoče začutiti koralne zasevke tumorja.

Slekla se je — se spominja — in si to potuhnjeno reč ogledovala pred ogledalom. Prsi so bile kot težki grozdi kvasne barve in tudi prav takega vonja, sredi njih pa živo rjave bradavice, velike kot vrtnje jagode, posute z drobcenimi semeni zrelega trpotca.

Tiho je zašepetala: Imam ga.

Obsul jo je mraz, bradavičasta koža s črnimi dlačicami se ji je jela ježiti.

Tako mlada, si je še rekla in presunljivo zajokala, se oblekla in se vrgla na posteljo, kjer se je stresala kakor gorovje v potresnih krčih.

Ko se je nekoliko pomirila in s telesom prepoznala tudi lego, v kateri se je znašla na postelji, se ji je zdelo, da je skrčena kakor žaba med skalama, ki se pripravlja na odriv.

V tej legi — in samo v tej in ne drugi — jo je čakalo še mnogo poti, je spregledovala, morala pa bo še prej priti do besede kakor oče, se zalizati vanjo in živeti dalje, medtem ko bo mrtva.

Vse to pa se bo začelo že jutri, ko bo odšla v ambulanto.

Prelegla se je s trebuha na hrbet, strmeč v strop, papirnato rumen, poln muh.

(To je bilo prvič, ko je odkrila tumor.)

Zunaj je muziciral orkester čričkov pod subtilnim dirigiranjem Boga Leskovicica — sama godala.

Oče je bil tedaj v grobu dobrih pet mesecev, ona pa prav toliko tudi že v službi.

Tedaj se je zamislila, da je morda dobila to reč od večnega očetovega zaklinjanja, da ni Slovenka, ampak sempre sempre italianissima; prav ta očetov refren pa se je ni, kolikor se spominja, nikoli prijel, odbijal jo je prav zaradi cene, s katero je oče plačal svoje domotožje po schiavu.

Od takrat dalje je začela še pogosteje hoditi v knjižnico, prebiraje slovensko literaturo, in iskala v nji najlepšo besedo, v kateri bo preživela svoj konec.

In zdaj je bil ta tu. Naenkrat. Ona pa še vedno ni imela tiste besede izbrane . . .

Še istega dne popoldne se je odpeljala s kolesom po obrovu, po katerem so bile speljane stezice cikcak. Zanimela, pogreznjena vase; prek stezā so se stegovale trnovite tipalke robidnic, v bregu so žagali škržati v neusmiljeni sončni zapeki, v katerih je potihnil celo muzicirajoči orkester čričkov pod dirigentskim vodstvom Boga Leskovicica.

Peljala se je v ambulanto.

Morje je bilo mattisovsko modro, nebes, ves živ, pa kot bi ga izdelal Seurat v pointilistični tehniki.

Kakšen mir in nemir hkrati!

Vida vsega tega ni videla ne čutila.

Ko se je vozila na kolesu, jo je premetavalo sem in tja. Nikogar ni srečala v tej tihoti. (Česar si je tudi močno želela — da ne bi kdo prišel na-proti.)

Spodaj, v mestu, se je brž spremenila v ljudi in je manj čutila samo sebe; bilo ji je naenkrat lažje, kakor da so si vsi ti, ki jih gredoč srečuje, porazdelili njeno temno breme.

Polepšal jo je nasmeh.

Nekaj njenih dijakov jo je pozdravilo. Toda kako! Raje bi videla, da je ne bi.

Razjezila se je, da šole to zahtevajo od dijakov, to pozdravljanje iz spoštovanja, in sicer bolj kot nekakšno doplačilo k slabi profesorski plači kot pozdrav človeku, ki je tega vreden.

Razmišljala je dalje: Zakaj neki naj me takle smrkavec spoštuje, ko še sploh nima razvitih moralnih občutij! Spoštovanje je vendar redka vrlina in je odgovor na redke duhovne posebnosti, ki jih ima druga stran. Spoštovanje je posebno čustveno razsvetljenje, ki si ga v resnici še ne znamo razložiti; je vznesenost in ima ritem trajanja; tale »zdravo«, ki ti ga vržejo, pa kot smejoč se kamen, ki ti ga zaflosa v sredo čela mulc, da zardiš od sramu, on je pa odslej prepričan, ko ti je to odbrusil, da si mu za to velika dolžnica.

V ambulanti je bilo malo pacientov, neki star moški in dve dekletki sta bili pred njo, od katerih pa je bila ena spremljevalka druge; dišalo je po karbolu, na steni se je odbliskovalo v odsevih bližnje morje, izza vrat, kjer je bila ordinacija, pa je prihajal ozek glasek, obut v tesnobo, hip nato pa je nastopila raztegljiva tišina, ki je potrajala v nedogled in se začela razraščati v osebno muko vseh čakajočih.

Čakati takole, ko si zdravnik in pacient izmenjujeta zaupnosti, je v resnici dolgo kot večnost, in čeprav si bolnik in zdravnik izmenjujeta besede, ki zadevajo izključno le bolezen, se čakajočim vedno dozdeva, da se prijateljsko pogovarjata o jesenskem nanesku sadja. Ko se bolnik nazadnje le približe iz ordinacije, ga sprejmejo kriki sovražnih čustev čakajočih, češ kaj neki si počel notri toliko časa.

Seveda se nihče ne zmeni za ta občitek, vsak se kar se da naglo pobere ven in zgine.

Vida se ni prepustila tem napetim trenutkom oziroma temu napetemu preštevanju časa, ki je v vseh ambulantah nasičeno s psihozo sumov, češ da se zdravniki in pacienti ukvarjajo predvsem s privatnimi zadevščinami; tiho, vase pogreznjeno je čakala, da jo pokličejo, ne meneč se za okolico. Začela se je previdno spominjati svojega najdražjega in najbolj bolečega spomina iz osme gimnazije, svojega Marjana Frangeša iz Stomažev v Vipavski dolini ter njune prve ljubezni. (Prve in zadnje; čeprav jih bo vmes še mnogo, bo ta zmeraj prva in zmeraj zadnja.)

Malce se je začudila sama sebi, da jo je ta spomin obiskal prav ta hip, ko čaka na pregled pri zdravniku v tako pomembni zadevi. Prvi trenutek ni našla zveze, zakaj se ji je v zavesti nenadoma prebudila ta reminiscenca. Sprejela jo je z nezaupno radovednostjo. Se ji prepustila, ostró jo opazujoč, na neki način tudi molče, tako da so se drage ji podobe odigravale same od sebe.

Z Marjanom sta se prvič srečala v osmi na koprski. Prišel je bil z novogoriške k teti v Koper; že na prvi pogled se je razlikoval od sošolcev po intelektualnih sposobnostih, tudi ni bil več mladenič, poln čutnih eksplozij v obliki pretiravanj, pa vendar je bil včasih tudi še to, toda zastrt z neko neumljivo mračnobo, ki se je Vidi zdela tedaj posebno žlahtna. Vendar, začuda, samo nji. Nobene od sošolk ta razdalja med njim in njimi ni privlačila.

Na Marjanu je bila neka ošabnost, ki pa jo je prekrival in skrival, moglo pa se jo je na trenutke zaznati.

Bil je eden najboljših dijakov, za seboj je imel tudi štiri leta klasičnega liceja nižje stopnje, in prav klasična miselna metoda je razvila njegovo mišljenje do neverjetnih razsežnosti, no, v primeri z njim, so bili tisti, ki so nakapljali od drugod, bolj zavrti kot odprti za misel.

Njo je očaral — in, rekli bi lahko, zasegel — na nekem seminarju, ki so ga prirejali ob koncu vsakega meseca na rob domačim čtivom. Tema tistega seminarja je bila: Zadnji dan pesmi.

Razrednik in profesor M. je zagovarjal tezo, da ni na svetu ničesar bolj in hitreje umrljivega kot pesem. Pesem živi, dokler se ne izrazi, potem pa umre — ali pa tudi ne. Pravzaprav nič ne vemo, kdaj je v resnici pesmi konec.

Referat na to temo je pripravil sošolec Vid, sam pesnik. Izhajal je iz izkustva, da je pesnjenje nekakšna izmenjava bistva med smrtjo in življenjem oziroma ustvarjanje nadstvari, in da pesem, ko je dorečena, pomeni potem pesniku, in tistemu, ki jo bere, resnično bit; bit, ki ostane tudi še tedaj, ko pride njen zadnji dan in res umre. In prav dejstvo, da je sploh mogoče pesem ustvariti, daje slutiti perspektivo popolne svobode, ki pa ima tudi videz samoprepare. Pesnik mora biti na koncu použit od pesmi kakor sveča od ognja, izhlapeti mora (kakor Byron, Blok, Murn, Marko Pavček, Kosovel, Balantič . . . Memon . . .), da res doseže ciljno prostranstvo pesmi, ki je svoboda. Če to samopouživanje skuša obiti, je goljuf in njegova pesem isto — goljufija. Samo v smrti, ki je svobodna in pravo ozračje za vse nadstvari, ki jih je ustvaril človek, je mogoče živeti odrešeno življenje. Pesem je v bistvu gibalno zgodovine zato, ker je *rabelj*. Saj vedno zadavi pesnika. Kakor so, recimo, vsa Kristusova dela, darovala smrti tudi njega samega. Prav zategadelj živi že dva tisoč let in nam iz svoje brezmejne svobode pošilja svoj blagoslov. Ali niso bili v isto nebo vzeti tudi Puškin,

(Vladimir Memon, Marko Pavček, Aleš Kermauner), Lermontov, Jesenin, Majakovski . . . ?

Vid je potem, da bi to svojo misel podkrepil, stisnil iz sebe s svojim podkožnim glasom Puškinovo pesem Zelja.

Tako počasi dnevi mi tekó,
in vsak trenutek zbuja mi spomine,
do blaznosti me srčne rane žgo,
nevračane ljubezni bolečine.
A jaz prekrivam svojo bol, molčim.
Solze pretakam — v njih je utešilo:
solze so mi tolažba, ko trpim,
pekočim bolečinam so hladilo.
Življenje! Če te vzame smrt v objem,
ne bo mi žal; privid si, prazne sanje!
Drage so srčne muke mi brezdhanje —
naj le umrem, da le ljubeč umrem.

In Vid je še dodal, da je to le ena od Puškinovih vnebovzetnih pesmi, v kateri se rabeljstvo očito poigrava z njim; tu, je dejal, je zločinskost pesmi več kot na dlani, toda tudi spoznanje, da je realno živeti nekaj čisto drugega, kakor se nam dozdeva; šele iz pesmi se nam posreči videti pravi obraz našega življenja, ki je, kot vidimo, privid oziroma slepilo.

Vsaka prava pesem vabi pesnika v smrt, je končal, in vsak pravi pesnik se temu vabilu prej ali slej tudi odzove.

Po tem Vidovem izzivu se je vnel žgoč prepir. Vsi so želeli do besede, vendar so se vsi omejili le na pike in vejice iz Vidovega referata, le Marjan, ki je ves čas Vidovega poročanja beležil izzive in zveze, je ob koncu že odgovoril bolj sebi kakor sošolcu. Rekel je: Začel bom svoj odgovor s Picassom :vsak človek ima navsezadnje samo sam sebe, njegov jaz je sonce s tisoč žarki v njegovem trebuhu, vse drugo je brez pomena . . . Če človek odmišlja svet tako, kakor ga Vid ali, recimo, Puškin, in se da odnesti svoji pesmi, kakor je to storil Jezus Kristus, ko se je dal uresničiti prek svojih in starejših prerokb; v tem primeru, priznajmo, je beseda zlo dejanje; če je to resnica, potem ne oživljata človeka samo dobrota in smisel, ampak tudi njegov pomanjkljivi del: zlo. To pa pesem ne more biti. Zakaj ne. V pesmi je res neki večni odgovor, medtem ko ga v politiki ni, ni ga v religiozni pridigi, ni ga v revolucionarni dialektiki, ni ga v časopisu, ni ga na radijskih in ne na televizijskih valovih. V pravkar naštetem svetu ni globljega moralnega reda, in prav ta svet v pretežni večini ustrahuje človeka, medtem ko je pesem boj s to usodo. Kadar pesnik zgine v svoji pesmi, je to poraz pesmi in ne njena zmaga. To naj bi bil v resnici zadnji dan pesmi. Če bi bilo res tisto, kar nam je Vid tako prizadeto priznaval, da ga vsaka pesem

vedno povabi tudi s seboj v smrt, potem Picasso ne bi bil čakal tako dolgo na nova izražja ampak bi bil preprosto zginil v svojem krivuljastem kubizmu.

Domišljija je najvišja pravičnost življenja, ki je dodeljena človeku, tistemu, ki to želi, in tudi tistemu, ki tega noče. Samo prek nje je mogoče zavzemati skupaj s svojim najdražjim dnom, to pa so spet le sanje, domišljija . . . Vse to se mora uresničevati skupaj s človekom. To je njegova prava in edina usoda. Ob tem se prav nič ne sprašujemo, kdo bo dobil ta boj; oba ga morata. V tem je prabit človekove narave — in ne v smrti ali v pesemvzetju.

Zlo, ki ga je Vid plastično prikazal s Puškinovo pesmijo, je zame samo dopolnitev neke dobrote; dobrota in zlo se zasledujeta kakor mačka in miš in predstavljata duhovno vsebino vsega našega življenja. Sta njegova celota. Ali ne pravi Puškin: Življenje, če te vzame smrt v objem, ne bo mi žal . . . Izpustimo okrasek: privid si, prazne sanje; to ne pravi zato, ker bo za to prejel nekaj večjega, kot je izgubil, prejel bo *ljubezen*, umrl bo ljubeč. Če bi Vid izhajal iz te predpostavke vpesemvzetja, da pesnik z zlom, ki ga zadene v obliki smrti, prejme na drugi strani več, kot je izgubil, bi Zadnji dan pesmi morali preimenovati v Večni dan. Kajti ta zamenjava ni moja izmišljija, temveč realiteta, ki nastaja pred našimi očmi od jutra do večera. Dvournost je le navidezna.

Še zdaj, po toliko letih, je še vsa prevzeta od tega Marjanovega prigovora k Vidovi razlagi o Zadnjem dnevu pesmi; toda tedaj ni bila vznesena le ona, ves razred je bil, s profesorjem M. vred. Debata se je potem odvijala pod vtisom njegovih tihih besed, in od tu dalje ga je začela — sama ne ve, kako — neskončno, vdano in resnično ljubiti.

Ošinilo jo je, da do tega trenutka ni vedela in si ni znala predstavljati, kako je mogoče moškega ljubiti: no ja, za tehniko je že vedela, in tudi to, da so si telesno v diametralnem nasprotju in da so lepi tudi moški, ko so goli; privlačevala jo je le njihova skladnost, moč, odsekanost v besedi, občudovala je še njihovo eleganco v gibih, več pa ne; ljubiti moškega . . . v postelji . . . spustiti ga vase . . . ne, ne . . . nikoli . . . To poslednje, ki spada tudi k ljubezni, ji je bilo vse do tega trenutka še posebej odvratno.

(Vendar se je na tihem, sredi učenja, zazirala tudi v ta del simpatije do moškega in si ga samo v duhu privoščila, da bi videla, kako se mu bo odzvala; vso jo je pretreslo od groze in ni mogla razumeti, da ženske lahko kaj takega prenesejo na sami sebi. Ali se na to preprosto, kot na vse, navadijo, ali je še kaj drugega vmes? Če se samo privadijo, se ona temu ne bo nikoli, nikdar, pika, konec . . .)

Od tega dne dalje, ko so se začeli okoli nje zvijati spominski odmevi Marjanovega počasnega in trdnega govorjenja o Zadnjem dnevu pesmi, se je v nji, Vidi, prebudila vdanost, ki je pred tem ni poznala. Ko jo je vsa začudena dočutila kot brezmejen mir, v katerem bi prenesla karkoli, je spoznala, da je dozorela v žensko, ki ljubi.

Nevedé se je ozrla proti Marjanovi klopi, njegova glava je žarela v soncu kot južni sadež. Spogledala sta se in črti njunih ust sta se neopazno premaknili. Nihče drug, razen njiju, ni mogel tega opaziti.

Vida je takoj za tem položila njegovo roko vsepovsod po sebi na svoje prsi, na svoj trebuh, ledja, hrbet, med stegna; dopustila je, da je ta roka potovala po nji kakor zacapljana mravlja, ki išče svoje mravljišče. Nihče ni slutil, da sta zagrebena v molk in slast prve ljubezni.

Vida Zhoch! je zaklicala nekoliko glasneje medicinska sestra v svetlo modri obleki z belimi rokavi ter belim trakom v laseh.

V čakalnici so se prelivali že žarki zahodne sončne svetline.

Naglo je vstala in si z roko naravnala krilo in sploh svojo razrahljano telesno obliko. Segla po črni torbici z zlato zaponko in v gibih, polnih žlahtne mladosti, odšla za sestro v ordinacijo.

Zdravnik je prepeval: tram tramtramtramtram tram tram tram tram . . . trammmmm . . .

Bil je to starček sedemdesetih let, suh, pogled pa so mu ves čas zalivale solze, usta je imel harlekinsko dolga ter pogreznjena v nasmeh žalosti.

Zdaj, ko je bila ona pri njem, je pel tiše. Izza vratu mu je bingljajal stetoskop.

Seeediite, spoštovana! je zaigral pravi dvorjanski poklon. Na uslugo sem vam. Nisem mlad, niti lep, sedemdeset let me krasi, toda še vedno moram delati. Pa veste, zakaj? Ker moram. Pa mislite, da rad delam? Sploh ne. Pokojnine so mi dali toliko, da lahko z ženo živiva pol meseca, pol pa v zrak gledava. Saj bi rad umrl, je rekel, oponašaje svoj jok. Ampak kar tako se to ne da. Rad imam palačinke. In belo kavo. Ali lahko tak požeruh umre? Nekaj mi mora vendar prej biti, ali se vam ne zdi? Šepnil je: Veste, Horthyjev osebni zdravnik sem bil, ampak to samo vam zaupam, — to je res samo za vas, ker ste lepi. Hihihihiii . . . Kreh, kreh . . .

Samo nikar mi ne začnite s pravljico, gospodična, da ste bolni, je poglobil glasek. Vi, pa bolni! Bejžte, pha!

Vida se je ob tej nepričakovano zaigrani komediji otresla svinčene more, ki se je ves dan odlagala nanjo v obliki črnih tančic.

Oprostite, je zacvilil, ampak zdajle moram pa biti tudi malce služben, kajti stara Avstrija nas je nekaj le naučila, prvič, da nismo podkupljivi, in da je Hipokratova prisega več kot papir. Prosim, na voljo sem vam.

Veselost mu je naglo prešla in na obrazu se mu je začela zbirati pretirana pozornost, kolikor jo je pač še zmogel. Uhlji, čisto tenki in prosojni, so se mu zapirali kakor dve školjki.

Vida mu je najprej povedala, potem pa še pokazala vzrok svojega obiska.

Stari zdravnik si je nataknil monokel in se ji približal, vlekel za sabo svoj stol, preseč jo tudi, naj mu ne zameri, če se je bo moral iz strokovnih razlogov tudi dotikovati. Brž za tem je že položil svojo toplo, papirnato dlan

v težišče prsi in ga dolgo potehtaval, potem pa začel s prsti previdno grebsti v prožno mehkobo najlepšega dela telesa na ženski.

Vida je nekam brezbrizna spremljala njegovo mečkanje prsi; videla je, da ga bolj zanima njihova prožnost kakor tisti temni, trdi občutek na njihovem dnu. Vendar se je počasi, previdno dotipal tudi do tja.

Kakor plahi obliv prvega plimovanja jo je naskakoval s konci prstov.

Dolgo je trajalo, preden je spustil roke na kolena.

Ukazal ji je, da naj leže.

Polegla je trd voziček in stari zdravnik je šel še enkrat skozi.

Ordinacija je bila polna poznega popoldanskega sonca; polna živih abstrakcij.

Zdravnik je odnehal in ji dovolil, da se obleče. Poslušal jo je, kako to dela in se nečesa spominjal.

Molče sta sedela sredi oranžnega dne, oba potrta in skoraj se dotikaje s kolena, pa ne s pravim dotikom, ampak s tistim vznemirljivim vmesnim prostorom med kolenoma, ki ga skoraj ni.

Eno vam rečem, je začel starček, in v očesu se mu je zasvetil monokel kakor živo diamantno žarenje, o tem bi se bilo treba pogovoriti; na dolgo, ne na kratko.

In je vstal in se ves trd, gredoč k svoji mizici, lovil na levo in desno, tako da je spominjal na drsalca začetnika.

K stvari! je rekel, ko se je sesedel na stol ter med zobmi strl bolečino lastnega življenja.

Zelo verjetno res nekaj bo, za zdaj še ne bi rekel, da je že; vse skup pa je res odvisno od gole formalnosti, in sicer, ali je maligne ali benigne formacije, in še od tega, ali so se stvari sprevrgle že v razsevke. Vendar carcinoma mammae raste počasi, omejuje ga vezivna ovojnica in je lahko odstranljiv; lahko sva se pa oba zmotila in so le žlezni sežnji, ki nastajajo zaradi izločanja obilja spolnih hormonov; kot morda sami dobro veste, dojke kažejo jajčniško narast kakor vodne površine svetlobo. Še najbolj bi vam zaželel poslednje, kar je lahko odstranljivo ali pa kako drugače omejimo. Vsekakor pa bo treba na institut, kjer vam bodo odvzeli nekaj tkiva in ga v nadrobnostih preiskali. Vse to pa ste tudi že sami tako ali tako vedeli, kajne? In če bo res tumor, potem bo sledilo to in ono, operacija, povezana z obsevalnimi sredstvi, in citostatiki. Tudi to vam ni neznano, kajne?

Sicer nam je pa novotvorba popolna neznanka.

Vida mu je narahlo prikimovala.

Vse okoli njiju je plapolalo od sonca, ki se je že dotaknilo v daljavi temnih Apeninov. V tem ognju sta gorela oba kakor dva grma.

Dr. Riedel, ki se je nekoč le s težavo uprl temni želji svoje soproge, da se ni v štiridesetih letih izselil čez mejo, je v pacientki, ki jo je použivalo večerniško sonce, zaslutil daljno podobo svoje mlade žene, s katero se je spoznal ob prav takšnemle soncu v Gvinejskem zalivu leta 1932. na poti

v Capetown. Tudi tedaj je njena koža žarela, kakor zdaj pacientkina, v biserih potú.

Dr. Riedel se je sklonil predse in pisal napotnico.

Vida je začela spet premišljati in hkrati poslušati pišoče pero, ki se je zatikovalo.

Čez čas si je komaj slišno rekla: Ne.

Zdravnik je bil ves zatopljen v pisanje, bil je dojenčkasto rožnat, beli lasje so bili lepo razčesani na prečo in ob krajeh kurje zlati.

Vida je še enkrat dahnila svoj ne.

Ko je dr. Riedel odložil držalo — pisal je še po starem — in dvignil glavo, mu je bil obraz premazan z dobro, svetlo voljo.

Prijazno jo je vprašal, ko je preganil napotnico, zakaj je rekla malo prej ne.

Vida je bila v vidni zadregi, mislila je, da je ni bil slišal.

Zdravnik je stokaje vstal in prihajal skozi gosto sončno svetlobo s pišemsko ovojnico v roki.

No, zakaj *ne*? jo je spet vprašal, ko je stal pred njo.

Kako naj živim brez...? je odgovorila.

Dr. Riedel je natanko vedel, da misli na porezane dojke.

Ah, seveda, je zdihnil in se sesedel zdraven nje na vrtljiv stolček; kako pa naj živim jaz, nimam zob, je začel naštevati, v svojih ustih se bleščé proteze, jih ne vidíte; črnih las tudi nimam več, koža je gubasta in trgljiva, prsni koš mi piska, in ko se zjutraj pogledam v ogledalo, me je sram, kajti tam vidim nekaj strašnega in smešnega; zakaj, zato, ker v meni še vedno živi spomin na mladega gospoda zdravnika, ki je imel to, česar zdaj, ko je starejši, nima več; nekoč je prišla k meni bolnica, vsa prežeta s strahom zaradi svoje starosti, takrat še nisem bil starček, kot sem danes, toda bil sem že dedek in rahlo sem sivel; rekel sem bolnici, da je to, kar doživlja, povsem naravno in da človek z leti zgublja vse; naj kar povpraša svoje vnuke, sem rekel, ali bi radi napomadeno staro mamó oziroma nonico, staro šestnajst let, ali nono, ki je siva, ovešena z gubami, že rahlo grda; pravo ogledalo ni tisto na steni, sem ji rekel, ampak je v občutju vaših vnukov; samo ti pravilno odsevajo človeka; radi imajo to, česar vi ne prenesete; oni pa prav to potrebujejo. Ne vem, zakaj. Odgovorila pa mi je: jaz pa ne potrebujem njih, si v naslednjih dneh porezala žile in skočila v vodnjak. Uboga reva, bila je duševni bolnik. No, s tem pa hočem reči le to, da je v življenju dialektika ravnovesja, ki je sprejemljiva za eno in za drugo stran: otrok sprejema našo sivino povsem naravno, pa naše gube in naše bolezni; ali mislite, da je otroku lepo biti otrok; ali ste kdaj opazili, kako se trudi, da to ne bi bil več,

čprav mu je, po naših občutkih lepo, kot mu nikoli več ne bo poslej; toda otrok, žal, tega ne vidi, ne občuti, in kadar mu vsilimo, da za hip mora to dočutiti, to srečo gladko zavrne; zakaj, povejte; no, ali veste, zakaj nas ima vnuk rad; jaz vam bom povedal: zato, ker smo utrujeni od življenjskih bojev, prav ta nemoč nas dela v njegovih očeh simpatične, in prav to našo tegobo potrebujejo; zakaj; ali morda vi veste, jaz ne.

Ampak to se ne da primerjati z mano, je odvrnila razburjeno Vida, jaz nisem stara, vrhu tega nisem doživela ne svojih otrok niti vnukov, jaz vendar zgubljam . . . vse.

V zdravnikovih očeh se je zasvetilo črno ozadje.

Jaz sem le hotel reči, je odvrnil prijazno, da kar stori življenje, stori vse prav; neredko pa stori tudi kaj napačnega; odgovori pa vselej z besedo, ki se ji potem čudimo. Tumorji so besede življenja, da boste vedeli. Ne mislim vas spovedati, čprav je vsaka anamneza tudi del tega moralnega sistema; v dobri anamnezi oziroma dobri spovedi je že zagotovljeno, da se bomo vrnili v zdravje oziroma k Bogu. Bog je vendar življenje. Verujete? Jaz dolgo nisem. Dolgo sem zavračal te mitične izmišljotine, toda nekoč se mi je le odprlo, ko sem po naključju prisostvoval maši zadušnici, brali so bili evangelij po Janezu in mašnik je ob koncu rekel: poslušali smo božjo besedo; navzoči pa so odgovorili: Bogu hvala; jaz pa sem tedaj to molitveno enačbo presukal v mislih, rekoč: *poslušali smo Besedo življenja, in: življenju hvala*. Še isti večer sem prelistal novozavezne tekste in začudeno ugotovil, da Boga res še nihče ni videl, ker je duh oziroma eter, iz katerega vse prihaja; no, vidite, to pa je nič drugega, kakor življenje samo, ki ga je kot prvi znamenito razložil Jezus Kristus, za njim pa tudi drugi apostoli življenja, kot so Planck, Bohr, Poincaré, pa še pesniki, pisatelji, skladatelji; iz življenja strmé v nas same uganke in vedno ista vprašanja, pot vanj pa nam je še vedno zaprta; toda, če boste v svojem spominjanju oziroma anamnezi priznali sami sebi, kje je bila storjena napaka, da vam je življenje odgovorilo s tumorjem, in če boste izhajali iz vere, da je življenje res Bog, ki ga ni še nihče videl, potem boste doživeli nekaj čudovitega; morda prav to, česar sploh ne pričakujete: prejeli boste moči, da boste rekli *ne*, in potem tistega, kar *je*, ne bo več.

Vida se je nasmehnila; prvič v teh dneh; njena bleda polt se je napila očetne večerne svetlobe, ki je potihem zamirala nad daljnimi Apenini kakor lava.

V ordinaciji je bilo nenadoma vse prozorno kakor na zimskih Pavlovčevih oljih; videla je pluti dva komarja proti temnejši plasti svetlobe, v kateri sta potem izginila za zmeraj.

Dr. Riedel ji je ponudil sinjo ovojnico.

Vida jo je vzela in se mu zahvalila. Ne toliko za napotnico, kolikor za dolg pogovor in za čas, ki ga ji je posvetil.

V zadregi sta molčala, zunaj se je že večerilo.

V predsobi je bilo čutiti sestro, ki je vlekla na uho.

Vrniti se morate, je rekel čez čas spet dr. Riedel, toda brez dobrega spominjanja oziroma anamneze ne bo šlo. Hočem reči: spovedi.

In kje je spovednik? ga je, šaleč se, vprašala.

To mora biti človek predvsem sam sebi; tenko si mora prisluhniti, ji je odvrnil in ji z resnobo podal roko, ki je bila napol mrzla že in suho šušteča.

Spotoma je opravila pri sestri v predsobi še razne formalnosti, razne vpise, nato pa stopila ven v predvečerje, osvobojena svojega prihoda sem, ki jo je te dni tako silno zadrževal.

Zdaj je končno le vedela, kakor, recimo, morilec, ko je morastih sanj sojenja konec, kaj jo čaka — morda še vse življenje ali pa samo še smrt. To — no — je vedela tudi že poprej, preden je prišla sem, a tedaj je vedela to še čisto sama, zdaj pa so to vedeli že trije: ona, zdravnik in priliznjeno prijazna sestra; začela je razmišljati, ali je v tem kakšna razlika; seveda je bila, in še kakšna; groza njene smrti je bila porazdeljena na več ljudi, in to je tistemu, ki je na smrt obsojen, bodisi z boleznijo ali zakonom, v veliko olajšanje.

Predvečerje je bilo tipično sredozemsko, sonce je bilo že zatonilo, dolgi oblaki gotskih razsežnosti so ležali tam daleč proti zahodu, nagnjeni drug ob drugem kakor ogromni krvavi jesetri, le ozračje je bilo že potemnjeno, sajasto, in v njem so kipeli kobuli razkošnih pinij; oglašala se je godba čričkov in cvrčecih se lastovk, pomešanih z nemirnimi burjevstniki, ki so se v letu kričé dotikovali zemlje.

Kakor ima na smrt obsojeni zadnjo možnost v prizivu, tako jo je imela tudi Vida v dobri anamnezi oziroma spominjanju nazaj, kjer bi bil lahko začetek vsega tega, kar jo je doletelo, da reče vsemu skup *ne* in se reši.

Toliko mladih teles je bilo naenkrat okoli nje, rahlo razgaljenih, lepe, gole roke deklet so bile kakor lati zelenih trav; res, nekaj prosojno zelenega je pravzaprav človek, zelenega in hkrati rjavega; smeje so se dekleta in fantje dotikovali drug drugega, posuti z biserovino potú in duhom pričakovanja; Vida, ki se je znašla sredi njih, jim je prisluhnila; bilo je lepo, toda počasi se ji je le spet zazdelo, da sama ni več del tega srečnega otroka, ki plove v neznano.

Dekleta so diskretno dehtela po jasmínu ali sivki; bile so vitke kakor amfore, skozi prozorne obleke pa so zasenčeno izstopali obrisi spodnjega perila.

Svoja stebila rok so imela napolnjena z nežnostjo in plašnostjo.

Kako rada bi se jim pridružila in šla skupaj z njimi v neznano.

Proti temi.

Ali pa rekla tej, ki je prav zdaj tik nje: Poslušaj, deklica, jaz imam pa raka.

Komaj komaj se je zadržala, da res ni naredila tega.

Dvakrat je šla skupaj z njimi neopazno v raztegnjeni gruči proti svetilniku na rtu, prisluškujoč plehkim in lepim glasovom. Svileni nebo se je lesketalo od zdrobljenega zvezdnega stekla.

Anamneza, je tiho odmisllila.

Svetli zavihki morja pa so že začeli splakovati luknje v valobranu, da je bilo slišati, ko da kdo v bližini divje spolno občuje.

Naposled se ji je posvetilo: začetek svoje nesreče je našla; imela je svoj dom v prvi ljubezni.

Bila je malce osupla, ker se je spomnila, da je že v čakalnici spontano začela odkrivati stvari v zvezi s seboj in Marjanom.

Po tistem seminarju o pesmi, v kateri je Marjan spodbil Vidino tezo, da je prispodoba nekaj, kar premine v trenutku, ko se rodi oziroma da vsaka pesem povabi pesnika s sabo v svoje nedoumljivosti, ali točneje, v smrt, od takrat dalje je Vida v Marjanu uzrla svojo usodo; še več; v tezi, ki je nasprotovala Vidini, je začutila svoj in Marjanov življenjski program; tudi ona bo dobila, kakor Puškin v svoji Želji, veliko več, če se njuna ljubezen ne bo razcvetela; takrat s ni upala niti pomisliti, da bo ta nerazcvetelost morda njena smrt; zdaj pa, ko je vse to vzela znova v spomin in misel, je morala grenko okusiti resnico tega, kar je bilo nekoč mišljeno za čisto druge reči.

Počasi se je vzpenjala v zeleno rjavi večer s kolesom, potiskaje ga pred seboj.

Mehkoba poletja je bila podobna zelenemu mahu.

Slišala je svoje dihanje.

Morje, globoko pod njo, je bilo napeto kot odrsko ozadje. Tržaška ogrlica luči je tudi že utripala. V bližini cipres se je oglasil čukec.

Srce ji je kljuvalo od napora.

Bila je sredi bregov, v tihoti, sama.

Čriček ob čričku je čirikal in zasipali so jo zvoki duhovne kovine.

Sloneč na balanci, je poslušala in gledala v to obsipavanje z vseh strani, bilo je lepo in nepopisno žalostno hkrati, ko da se pod njo drobi prst v sončni lesk.

Ko se ji je srce nekoliko umirilo, je naredila še zadnjo ped do doma, odložila kolo v osličkov hlev, kjer so še zmeraj gnezдили grenki vonji preteklosti in v katerem sta bila nekako še zmeraj živa oče in mati s svojim spominom, sedla pred hišo na klop, da je bil ves živi nočni razgled pod njo, Trst

z morjem, in se zamislila počasi na Marjana in njun spomin, ki je bil del semena tega, kar nosi zdaj v prsih.

Dobra spoved, v kateri se raztrgaš na kosce in s tem očistiš lopovstva, je pot vrnitve v življenje, spominjanje do nadržbnosti, ali kakor pravi temu dr. Riedel, *anamneza*, opravljena strokovno, pa je zanesljivo vračanje v zdravje.

... In od tistega pogleda dalje, s katerim je dala Vida vedeti Marjanu, da ga ljubi, medtem ko so drugi še zmerom debatirali ali mislili, kako je pesem res delež, v katerega se človek odtisne, sta z Marjanom čutila samo to, da sta se našla in da se morata o tem pogovoriti.

Poslej sta se ničkolikokrat po naključju srečevala in se pogovarjala o skrivnostih tega življenja, v katerem mora človek preigrati vse programe oziroma doživeti vse; biti dober in biti slab.

Koliko ur sta porabila, da sta bila soglasna, da je prihodnost pravzaprav nič in da je vse samo preteklost, iz katere tekó vse projekcije naše prihodnosti.

Hodila sta ob morju in se dotikovala drug drugega, včasih pa sta se le spela z mezinci in se prekuhaval v čustvih. Takrat ji je vedno govoril o tem, da je vsaka pesem iz prahu močnih glasov, in ko jo beremo, pobiramo z usti ta prah; na ta način nas pesem hrani.

Kadar vrtam s pogledom v zid, ji je zaupoval, tedaj kličem v resnici Boga, ker mi je neizmerno hudo, ko ne morem na konec samega sebe.

Ali: kadar grem s teboj ob morju, kjer se kopno in morje spajata v črto izohipso, pogleduje iz mene na tisoče občutij, ki jih ne znam opredeliti; takrat vem, da nikoli ne bom samo jaz, tak bom prešel in se v nekem drugem nadaljeval s tisoč občutij dalje.

Ali veš, da se svetniške oči blazno svetijo in komaj zadržujejo solze? To je zaradi delujoče tišine, v katero so te oči naravnane.

In Vida ga je z glasom, ki ga je nalomljaj kašel, spraševala, če name-rava biti svetnik.

Preslišal je njeno vprašanje in ji odgovoril, če še ni zasledila v času, ki nas obkroža, nečesa, kar nas vpija in použiva do poslednje kaplje, nato pa nas izpljune v prah in zvari novega svetnika. In tako naprej.

Človek je svetost prahu in vode.

Vida ga je začudena gledala skozi svojo ljubezen.

To ti pripovedujem zato, ji je odgovoril, ker imam strica, slikarja, in mi je nedavno povedal, da so mu na razstavi popili vsebino slik; ko jih je dobil nazaj, so bile čisto nerazločne, vedel je, da mu jih je izpil čas ali obiskovalci s svojim gledanjem. Torej je v času pogled in v našem pogledu čas. In ko sem ti omenil svetnike — ti so vendar kot slike — ali ne veš, da so najbolj izpostavljeni tihoti časa; oči se jim svetijo zato, ker jim iz njih tišina pije življenje.

Včasih sta se med pogovorom tudi poljubila.

Vido je nagnil prek svojih rok in poiskal s svojimi usti njena. Dotik je bil vlažen, topel, navzet ognja, ki je gorel zunaj njiju. Včasih ji je poskušal z jezikom razkopati ustno režo in priti v dupel ust, razmakniti biserno bele zobe in se napiti slasti njene notranjosti. (Takrat se začnó moškemu spočenjati bolečine v modih.)

Tako rada bi včasih doživela otipavanje po sebi z udom, tam spodaj, v bližini trebuha; tisto podivjano, trdo mišico, vso vročo, polno strasti.

(Marjan pa tega nikoli ni hotel.)

Le obroček poljuba, navlaženega z ognjem, ji je semtertja položil na njena usta.

Takoj po maturi ji je obljubil, da jo bo povabil k sebi domov v Stomaž, vasico, pripeto pod Čaven, v katero je bil z duhom svojega spomina cel čas gimnazijskega šolanja tako zagledan.

Na vsakem sprehodu sta bila naravnana proti vzhodu, kjer je bilo čutiti na ozadju Stomaž.

Vida je dobro vedela, da je navezan na dom in da je tam doma nekaj, kar mu pomeni mnogo več kot ona. Že zato se je njegovega povabila razveselila, da bi videla tisto, kar mu je bilo več kot ona, hkrati pa je sevé tudi upala, da ji bo plahi prijatelj, ko bosta sama v bliskajoči tišini, in v objemu, le poskušal razpreti z jezikom zobe in ji dal začutiti sebe. Morda bosta celo poskusila vse . . . , čemur se ne bi branila, saj ga ljubi.

(Da, ljubi ga.)

In to vedno pomeni — tega do tedaj še ni vedela — odmev le z ene strani, nikoli pa z obeh hkrati.

Kadar pride že do tega, vedno ljubi en sam za oba, drugi je samo žrtev ljubezni. (To bo spoznala šele mnogo kasneje ob svojem možu, takrat se bo spomnila enega samega primera sočasnosti v ljubezni — Shakespearovega Romea in Julije, ko sta morala prav zaradi te vzajemnosti čustva po neizogibni logiki končati v tragičnem.)

Na Marjanovo pismo je morala počakati kar dva tedna, preden jo je povabil k sebi domov, kakor sta se bila dogovorila na maturantskem plesu.

Pisemce, ki ga je prejela, je bilo zadržane vsebine; res, da jo je imenoval *drago*, toda nič več, sledili so še trije stavki; v prvem ji je sporočal, da izpolnjuje dano ji besedo in da naj mu oprost, da je morala toliko časa čakati, v drugem ji obljublja, da ji bo ustno povedal razloge za to, v tretjem pa se ji opravičuje za zamudo, ki ni nastala po njegovi krivdi; v zadnjem stavku pa jo pristrčno pozdravlja.

Vida je pisemce brala naprej in nazaj in poskušala razrešiti kratkost in jednatost sporočila; pričakovala je bila plahto, v kateri ji bo spet spregovoril o blaznih štirih očeh svetnikov, ki komaj zadržujejo solze, ker strmé v ustvarjalno tihoto . . . Marjan je bil v razredu edini, ki je raje mislil s pesniškimi prisposodobami kot mrzlimi mislimi; mislil je poejevsko, tako da jo je bilo včasih ob njem strah, ker je mislila, da je na robu blaznosti.

Zanj je bilo pesnjenje klicanje samega sebe iz temè, v katero preide človek zaradi svoje vsakdanjosti; in prav s tem, ko je tako govoril, se je v resnici pesnil in poosebljal.

Na: zdaj pa ji je poslal tako običajno pisemce, brez svoje najgloblje zavesti o sebi, kjer prisposodabljanje prehaja že v kult in v zdrznjevanje; ko ga je Vida brala naprej in nazaj, je pomislila, da se mu je moralo ta čas primeriti nekaj nenavadnega.

Njegovo govorjenje jo je — zaupno povedano — na neki drugi ravni, kjer še ni bila prava ženska, ampak kjer to šele bo, zelo skrbelo; ljudje, tako polni zavesti o sebi, kot je bil Marjan, nikoli ne žive zgolj zase, ampak predvsem za druge; tudi ne delajo, kakor drugi, za udobno preživetje starosti, za svoj rod, za postopnost svojega dominevanja, ampak vselej zgoré v nekem nepojasnljivem, tragičnem odnosu do okolice: ali so pobiti ali kako drugače odidejo s sveta, zato pa ostaja za njimi vtis, ki si podreja svobodo vseh drugih.

Sreča, da je imela Vida globok čut za igro in resnico do vsega tega, kar se je bilo med njima odigravalo v pogovorih; imela je globoko upanje, da bo Marjan prej ali slej prešel iz teh patetičnih skrajnosti — kjer se v aktivni tišini svetijo oči svetnikov — v postopek, kjer človek končno dozori v sad, ki je nasproten besedam, ki jih govori. Začutila je, da ga izganja v to pretiravanje njena ljubezen, ob kateri ne more biti več miren.

Vse te spremembe, ki so se odigravale v njem, so ji bile podarjene kot poklon, saj je bila obdarjena s posebnim čarom: z zelenilom in modrilom, in še vitkejša od senc je bila, mandljevo temna, z bliskom odseva v očeh; v njeni bližini res ni mogel več ostati zadržan, ampak je moral poiskati premi izraz za to, kar je prejemal v obliki njene lepote. In to so bile tiste poejevske prisposodbe groze, v katerih šele se je mogel kolikor toliko umiriti.

(Mnogi tako povêdejo žensko: najprej v nadresničnost in nato resničnost.)

Za vse to je Vida že dolgo vedela; od takrat, ko so jo fantje v prvem in drugem razredu začeli cukati za lase.

To kratko pisemce pa jo je zdaj dobesedno iztirilo. Sporočilo je bilo preveč realno za ljubezen, ki ga je pogubljala.

Vso svojo pozornost je posvetila eni sami besedi v pismu, besedi *draga*. Ali mu je res še?

Ko je strmela v to besedico, se ji je posrečilo dočutiti, da mu je seveda še zmeraj, da pa se mu je res tudi nekaj pripetilo, nekaj, kar je sicer zavito v tri stavke, ki ne povedo nič, naj si še tako naravnava čute v to smer, da bi prerahljale te besede.

V tem jedrnatem sporočilu je Marjan postal človek velike postopnosti; toda po njenem občutku mnogo prezgodaj.

(Se nadaljuje)

marveč samo eno, in to je pekel z vsemi vojnimi grozovitostmi, z vso lažnivostjo in v nebo vpijočimi krivicami ter zločini.

Prvič je pisal Krleža o Karlu Krausu leta 1930, ko je objavil v *Hrvatski reviji* esej *Karl Kraus o vojnih stvarih* (Karl Kraus o ratnih stvarima), drugi esej *V spomin Karla Krausa* pa je po njegovi smrti objavil leta 1938 v zaplenjeni knjigi člankov in esejev *Eppur si muove*. Krausovo veliko dramatsko delo je v marsičem celo faktografsko sestavljeno na osnovi takratnih novinarskih poročil, ki niso bila le neresnična, marveč so bila še slaboumno napisana in naravnost lažniva.

Zato je Krleža upravičeno zapisal:

»Kraus je iz citatov vojnega tiska zlepil knjigo z osemsto stranmi in tako postavil iz citatov spomenik, ki bo ta tisk preživel vse čase, dokler bo v kulturno-zgodovinskih kronikah tekla beseda o zadnjem mednarodnem pokolu«.

Krleža daje Krausu, s katerim se čuti vrstnika in istomišljenika, kot bojevniku zoper vojno in laž, priznanje, ki velja tudi za vse, kar je sam napisal o vojni in zoper njo.

Pri obeh esejih — o Proustu in Krausu — je čutiti, kakor da kljub razločkom piše posredno tudi o sebi.

(Nadaljevanje in konec prihodnjič)

Pavle
Zidar

Kača iz obsidiana

(Nadaljevanje)

Drugega dne po prejemu pisemca je zarana odšla na avtobusno postajo, očetu je zvečer rekla, da gre k prijateljici v Vipavo.

Jutro je bilo posejano z roso in žarki ranega sonca so se mavrično razlamljali v vodenih bunčicah. Kot kristali so sijale v najrazličnejših legah.

Vonji žerkega steblovja trnovitega mlečka, ki ga je oče našel za osliča, so mlahavo viseli z ostrgač in

pritajeno toplo dehteli, kot toplo živalsko podtrebušje, na katerega se že obešajo obadi.

V beli bluzi s kratkimi rokavi ter v nabranem krilu s potovalko v roki je bredla proti postaji po kolovozu, prek katerega so se stikali vršiči robidnic; v globokih rovih grmov so peli kosi, sladko in krvavo; v njihovem brlizgu-

jočem požvižgavanju je bilo toliko samouničevalske lirike kot v predsmrtni Sibeliusovi Finski; molče je šla mimo grmja in kosi so drug za drugim potihali, potem pa se je spet vžgal žvižg v valovito žalostno dogajanje, ko je bila zadosti stran.

Z vzhoda so bodli v obliki igel dolgi, slepilni žarki prvega sonca in se zabadali v njeno namraženo kožo.

V vzravnanih cipresah je še vedno ždela noč kakor v samostanih.

Morje je bilo srebrno sivkasto, nagubano v drobne valčke, podobne lasnim kodrom; le sem in tja je gladina odsvetila jutranjo svetlobo kakor velikansko ogledalo, da jo je čisto zaslepilo.

Na avtobusni postaji je že stoječ podremavalo nekaj potnikov, skozi pozlačeno ozračje pa so brlizgali požrešni hudourniki, cvrčec in drvec v lokih svojega blaznega geometrijskega nagona.

Zgodaj zjutraj diše ljudje sladko kakor mrličiči. Od njih veje spanec.

Vida se je naslonila na rob hiše in od daleč opazovala potuhnjene potnike. Med njimi sta bili dve drobni deklici, ki sta ves čas pogledovali k nji. Morda sta čutili v nji sebe — otroka.

Moški so imeli vsi po vrsti obraz zažgan od pijače, le sem in tja je kateri pošvrknil s pogledom po Vidi, in to je bilo tudi vse, kar so še zmogli; mogoče jih je spomnila njihovih davnih let, ko so tudi njihove žene visele takole ob zidu, čakaje na vožnjo z avtobusom, pa so pristopili, se zapletli v pogovor in si opekli gobec.

Vidi se še sanjalo ni, kako gre igra življenja, saj jo je šele začenjala, zato je z gnusom zavračala te, od alkohola požgane gobce, ki so škilili skrivaj vanjo, misleč, da si jo poželevajo že navsezgodaj, v resnici pa so ti počrneli moški imeli v mislih vse kaj drugega kakor željo po nji.

Vtem pa je izza ovinka neslišno pridrsal star avtobus, že do pol napolnjen z glavami, ki so gledale izza stekel kakor svetniki iz relikvarija.

V trenutku se je spomnila Marjanove prispodobe o blazni svetlobi v očeh svetnikov.

Vstopila je med zadnjimi in poiskala čisto zadaj prazen sedež ob oknu. Spodvila si je krilo in sedla. (Podobna elipsi.) Naenkrat pa so se hiše začele premikati in teči, ona pa je ostala na mestu, strmeč v ta tihi, nagli beg, dokler se ni vozilo zazibalo, ker je prevozilo veliko luknjo v cesti, in so se hiše, kot odsekano, zazibale ter obstale; šele sedaj jih je začela prehitovati drugo za drugo v občutku in tudi zares, prepuščaje se hitrosti, ki je spominjala na sen; ob oknu so se jele vrstiti pinijske z zelenimi krošnjami in pod njimi morje; drevesa so bila podobna tisti bujni lasnati glavi pesnika Balantiča, kakor ga je v bakrorezu upodobil Marjan Tršar; kako enkrat bi bil, je pomislila Vida, ko bi iz pepela svoje smrti vstal s tole zeleno pinijsko krošnjo na vratu kot glavo ter šel z njo po Ljubljani.

Morska gladina je bila napeta in še vedno brez gube, pepelnato siva in rahlo zanihujoča v plimi.

Vsi potniki so bili priklenjeni k stebru tišine in ugodja.

Prvič v življenju je začutila, da se jutra laže prenašajo, kljub tihim, pravkar dospanim trenutkom, ki se nato spremené v svetleče pike, ki kot iskre privró iz globin očesnega dna, bijoč na veke, da se na široko odpró življenju.

Vožnja se je tiho, nemo nadaljevala, Vida pa se ji je vdajala kakor hipnotičnemu sporočilu.

Ljudje so izstopali, vstopali.

Avtobus je bil že do zadnjega kotička nabit.

Zunaj je bil že puščavsko zlat dan; vroč, dehteč, s sencami v sebi, ki so bile še vedno dolge ter semintja hladne.

Vzela si je iz torbice pismo in si ga naravnala tako, da ga je brala lahko samo ona; preletovala ga je z mislimi in občutki kakor zgodaj zjutraj hudourniki pozlačeno ozračje.

Vsako prebrano besedo je prepustila svoji intuiciji ter občutkom, vendar se ji ni posrečilo prav nič iz vsega napisanega izčutiti, ker je bil Marjanov temeljni namen čim manj povedati prek pisma in čim več ob srečanju.

(Prav to pa se mu je res posrečilo.)

Nekaj pa se je iz vsega nepovedanega tudi Vidi odkrilo, namreč to, da gre zdaj zares v njunih odnosih.

Zagledala se je skoz okno v zeleno pojoči Kras, v bele skale, posejane po zarošenih travnikih, kjer so jih v svoje trapezne mreže skušali ujeti pajki in jim izsesati belino.

(V njuni ljubezni je torej šlo zares . . .)

Premišljevanje o tem, kaj bi se bilo lahko hudega v teh štirinajstih dneh zgodilo med njima, je kot prvo možnost izključila konkurenco — to je drugo dekle. To bi ji bil Marjan sporočil, kajti to je mnogo laže napisati kakor povedati iz oči v oči; pismo je kakor strel, ne čutiš bolečine, ko ga vržeš v nabiralnik, zato je bomba, ki jo ponese v daljavo raketa, podobna pismu, v katerem smo nekomu sporočili, da ga nimamo več radi. Perverzno nadomestilo za glas ali neprijetno srečanje je bodisi pismo ali svinčenka.

Koliko duha in značaja je nekoč premogel rabelj, ko te je s svojimi rokami popeljal v nebesa, in navsezadnje, koliko istega premore še dandanes tudi morilec, saj te mora najprej srečati, spregovoriti s teboj nekaj predsmrtnih besedí, začutiti tvoj strah, tvoj smrtni boj, ki preide v celoti nadenj, ko enkrat opravi; in prav to, slednje, morilca po neki logiki tudi izda in

izroči roki pravice, ki pa uporabi namesto srečanja iz oči v oči spet — svinec.

Seveda, svinčenka, ki jo izstrelimo v daljavo, in bomba, ki jo vržemo iz globin neba, ne oškropita nazaj s smrtnim bojem tistega, ki jo je izstrelil, zato ostane čist in je pripravljen streljati tudi v prihodnje. Morilec pa, ki je uporabljal lastne roke, je bil oškropljen s smrtnim bojem, zato bo v prihodnje dolgo premišljeval, preden bo spet moril, in če že bo, se ne bo počutil varnega prav nikjer več, ker je v njem glas žrtve, medtem ko se je glas tistega, ki smo ga ubili s svinčenko ali bombo, razglušil in nas nikoli več ne bo dosegel . . .

Tako je razmišljala Vida s pisemcem v roki in s pogledom, zgubljenim v zeleni, zgoščeni kraški pokrajini, ki se je že prelomila v Vipavsko korito, nad katerim je s svojim črnim in belim čelom plul Nanos: pravzaprav so hiteli mimo čela oblaki v jatah kakor ledene grenlandske čeri, da je bilo res čutiti in videti, ko da gora plove proti morju na valéh prekucuške reke.

Pasla je svoj pogled po črnem rebrovju Nanosa, ponekod so se razkrile vasice, zasrebrile strehe, zvoniki, odvile so se bele ceste.

Tam nekje je bil Stomaž.

Dan v vipavskem dolinskem koritu je bil šmarnično cekinast. Skozenj se je videlo kakor skozi kozarec belega vina.

Stisnilo jo je. Bolečina je bila kratka in silovita.

V avtobusu se je razvlekel vonj po gnilih tropinah. Najbrž so ga prinesli kmetje v svojih oblekah.

Vtaknila je pisemce v ročno torbico in prisluhnila govorjenju.

Dolina se je z vožnjo nizzdol spremenila v nekakšno podolgovato zeleno plovilo, dišeče po spodkošenih steblih, iz katerih še vedno vro sokovi; vse okoli nje je bilo postrgano kakor po kakem ostrem britju.

Nemo, tiho so plavali v cekinasti svetlobi dalje; karoserija se je bila že zagrela in roke so postale lepljive.

V bregeh so se v svetlobi in žehtenju zelenja, ki se je nitasto izparevalo, lomile črte zvonikov in streh.

Ko je kmalu nato avtobus že ničkolikič občemel, je izstopila; menda je bil to najdražji postanek na celi poti; okoli nje je bilo polno zelenja in sončne pripeke.

Padla je v samoto, v kateri je kar požvižgovalo od tihote na dveh ali treh strunah.

Vasi ni bilo videti nikoder.

Glasu nikjer nobenega.

En sam *ejsá* se je vzpel od nekod.

Vzpela se je na prste, da bi videla, kam, toda vse je bilo pripekajoče tiho.

Začela se je vzpenjati v smer vasi po belem cestišču, ponekod rahlo porumenelem; sipki prah se je takoj vzdignil in jel sedati, najprej nevidno na črn, lakast pašček pri sandalih, čez čas pa se je že nabrala mokasta smetana, da bi lahko vanjo že kaj vpisala s prstom.

Vročina, ki je plala kakor neviden plamen z neba, je skupaj z vlago dvignila kvišku še prahove in obarvala sinjino z nerazločnim barvnim razpoloženjem, tako da je bil videti nebes kot zapran.

Vasica je bila zaplezana v strm breg. Nad njo je bila škrbina Čavna in čeznjo je pravkar plul sneženo bel oblak.

Srce se ji je spremenilo v bobnarja, zaslišala je činele, pa še dva mala, stranska bobniča, ki sta sekala ritme kot dušene strele iz samokresa.

Korak ji je obstal, spustila je popotno torbo na tla in poslušala ves ta divji trušč v sebi, ki ji je jemal razsodnost in moč; bila je dobesedno zmrvljena — ne: zdrobljena, stolčena v poper.

Zavpila je na ves glas: Maaa-maaa!

Divji bobnar, ki je imel vajo v nji, je za hip odnehal, da je spet slišala srce, ki je privzdignjeno sekalo. Kmalu nato je bilo vse tiho, v nji in okoli nje, le mrčes je orkestriral in otožno čirikanje jo je zagrinjalo z vseh strani.

Rekla je: Sveti Tomaž-Dvojček.

Uradno bi moralo biti kraju samo tako ime — in ne Stomaž, ali kakor so ga nekateri še bolj po svoje imenovali — Stomaži.

Kdaj — in zakaj — naj bi se ta apostol v duhu napolil iz daljne Palestine pod Čaven, si ni mogla predstavljati; morda je celo res prišel, vsaj v kaki legendi, se zagledal po smaragdno zeleni dolini Vipavske dol do Krasa in še čez in se spomnil rodne Galileje, ki je prav tako pastelno mehka, zelena in toplo rjava ter ródna. Najbrž pa je samo seme iz njegovega imena kanilo v ta tla iz legende in rodilo to vasico.

Že je stala pri kapelici presvetega Srca Jezusovega in se napajala nad prostranostjo doline, ki se je svetila po robovih kakor riba sredi poletne reke.

Od povsod je kipel mrč.

Dolgo je stala tako, zazrta nizdol.

Sele ko jo je od odzad nalahno prijel hlad, ki je dahnil s pečin, se je ovedela, da strmi in da se strmeč spreminja v nekaj brezosebnega.

Iz vasi je začel veti vonj po kravjekih in govedih. Vdihnili je te svete vonje in se jim začela bližati; toda iz hiš so privreli še bolj osebni vonji: duhovi po oblekah, ki so se sušili na gankih, duhovi po starih, presušenihi lesovih, čisto belih, pa duhovi po jedači in dimu, ki se je pletel nad vasjo v skupno zamaknjenost. In še in še je dehnelo in dehtelo; oboje skup, spominjajoč io na dom, kjer se tudi zbero vsi vonji ob raznih priložnostih — bodisi tik red dežjem, ali ob navalu pomladi, pa ob dneh jesenskega ekvinoxija in tedaj zadiše istrska stoletja iz svoje minulosti tako enkratno, da človek ne more zaspati; ves je vznemirjen in prebujen do zadnje moči, tiskaje se z vonji, ki mu pomenijo edino vez z življenjem, življenjem, ki je

že prešlo, toda tudi z življenjem, ki se je ohranilo v tem žlahtnem dehnenju in dehtenju in ki pomeni večer stik prihodnosti s preteklostjo.

Ti vonji so materin popek.

In ta misel, ki jo je pravkar odmisliła, se ji je vrnila v nekakšnem bumeranškem létu v naročje.

Popek . . . popek . . .

Aha. Nekoč je slišala očeta kleti, vpil je: Preklete babe, vse ste hudičeve, kolikor vas je, ko vam odpove pamet in tisto spód, van popek še zmeraj dela; iz groba ven vladate z njim. Ko bi človek prej vedel, da od ženske ostane le popek!

Takrat se je smejala, ko je slišala očeta tako vpiti, toda zdajle — danes — ko prepozna pomen vonjav, ki plenjajo okoli nje, vidi v njih res nekaj materinskega, večnega, nekakšno popkovino s preteklostjo, ki poraja prihodnost.

Čez nekaj trenutkov je že stala na pragu Marjanovega doma kakor sanjsko prikazovanje, lahna, svetla, preparjena od dne in navlažena od potú. Črn grm las se ji je pozibal, kakor da ga napolnjuje čmrljeva glasba.

Videla je že v notranjost hiše.

Po veliki kuhinji so poplesovale muhe, ob štedilniku pa je — najbrž Marjanova mama ali kaka teta zamaknjeno opravljala delo v zvezi s kuho, ne da bi začutila, da jo nekdo pri tem opazuje. V tistem pa je iz sosednjega prostora stopila ženska bledega, uvelega obraza, verjetno bolnica, ki je morala Vido opaziti v krilu na stežaj odprtega okna. Nasmehnila se je Vidi in zaklicala nekaj tisti pri štedilniku, ki je razmetavala sredi plamenov obroč, da je pozvanjalo kot v kovačnici. Klic je ponovila še nekajkrat.

Muhe so igrale dalje svojo špano.

Ženska ob štedilniku se je nenadoma obrnila in segla z roko v predpasnik, da si jo je obrisala. Njen nasmeh je bil lep, toda od notranje bolečine čisto strt.

Ustnice so ji drhtele.

Vida ji je povedala, da so jo napotili sèm, ko je povpraševala v vasi po Marjanu Frangešu.

Marjanova mama ji je povedala, da je prišla prav in da jo pričakujejo.

Obe ženski sta jo povabili v veliko sobo, kjer je bolnica šivala na šivalni stroj in kjer je bilo prijetno hladno in tiho, vse postelje — štiri ali celo pet — pa pregrnjene s starimi pregrinjali, na katerih so cvetele velike rože in katerih vonj je bil trpek.

V bogkovem kotu je bila cenena podoba Jezusa, ki je kazal s prstom na svoje srce. Pod njim je trepetala lučka na olj. rdečem kozarcu.

V prostoru je bivala skrivnost.

Ženski sta jo nekaj trenutkov radovedno ogledovali; sedeli so ob veliki mizi, na kateri je ležala na novo ukrojena ženska obleka.

Marjanova mama ji je nato rekla, da se gotovo želi umiti in preobleči, ker je za njo dolga, vroča vožnja. Spotoma v kopalnico ji je pokazala tudi v kamro, v kateri bo spala, in ji povedala, da je Marjan tačas na vrhu Čavna, kjer imajo precej sena, in da bo lahko šla k njemu, brž ko se bo nekoliko odpomogla. Tam da sta z njim obe sestri ter brata, pa boter in botra z dvema nečakoma. Spé kar tam in tudi kuhajo si sami.

Malo pred poldnem je odšla skupaj s sosedom, ki je bil Marjanov stric, po stezah, spraskanih in že zglajenih od človeških podplatov ter govejih parkljev proti čavanskim škrbinam. Okol nederij si je ovila jopo, lase pa spela z rdečo ruto z belimi pikami. Pod nogami se jima je že oglašal peščeni drobir in se zvenčoč točil niže, kjer se je zbiral v plaz.

Ko je zazvonilo poldne, se je prebudil zrak v brnenju bron in svetlo podrhteval. Otožni zven je dobil krila in se podil po gošči mrča.

Marjanov stric je bil molčeč človek, zagrizen v hojo in niti za trenutek ni popustil, da bi se malo odpočila in nadihala; semintja ga je skušala z ogovarjanjem upočasniti in ustaviti, toda stric, ostrizen na bodečo nežo, ter prav tako svilen bel kot ta docveteli cvet, v pozni jeseni, je grebel dalje s svojimi visokimi čevlji, ob straneh okovanimi z železnim okovjem, da so se mu včasih prikazale pod njimi drobne, rdeče iskre.

Vidi se je zdelo, da hodi pred njo stari vrag, preoblečen v stomaškega kmeta.

Toda v tej nepopustljivi hoji je bil skrit globok pomen; kadar greš v gore, je namreč treba za vsako ceno hoditi, pa čeprav gre samo po centimetrih navkreber; le tako je mogoče priti na vrh; in to ne samo na gorskega, temveč na vsak človeški vrh.

Po dobrih dveh urah hoje se ji je zazdelo, da so zavele okoli nje lilaste sape in da vsepovsod dehti po senu.

Pokazale so se izbrite košenice. Mehke, valovite, kakor da se zvija zelena pločevina.

Zaslišal se je smeh otrok.

Prozoren, sinjkast dim je hlapel proti črnemu nebu.

Še nekaj časa sta hodila, potem pa se jima je odprl pogled na veliko zaplato, vso izbrito od ostrih kos, in na nji so bili, kot šahovske figurice na črno-belem polju, raztreščeni ljudje v pozicijah zapletene igre. Grabili so seno.

Zalajal je pes.

Gibi grabečih so obstali in glave so se obrnile.

Vidi ni ušlo, kako začudeni in osupli so vsi. Le belí, kodrasti kuža je lajal dalje in se ni nikamor premaknil, niti za ped. Kakor da je čutil, da se ne sme.

Marjan je spustil grablje in nekaj rekel vsem okoli sebe.

Vida je dobro videla, da jim je povedal, da je prišla ona.

Napetost je popustila — ali pa ni — in beli koder ji je odmahal z repom v pozdrav in prišel naproti. Iz gobca mu je cingljal rdeč jezik.

Sič, Sič! ga je poklical nekdo in mu že z roko grebel po kuštrovini.

Marjan ji je prihajal naproti, oba je lomil nežen nasmeh, najprej se je pozdravil s stricem Matevžem, toda nekako površno, po domače, nato pa z Vido, lépo, kakršne je še ni bil videl, v dolgih, opetih črnih hlačah, beli bluzi, in potemnjeni kakor mandljevo jedro.

Ni se mogla premagati, da ji ne bi očarljivo zazvenel glas (kraguljčkasto).

Podala sta si roke.

Sončni žarki so padali nanju kakor zlati stigmatizatorji iz ran križanega Jezusa.

V njenem dotiku je bilo še vse po starem — po koprsko.

Marjan je bil od sonca ves poveličan, očetno rdeč, zarjast, dehtel je po vetru in senu; bil je še bolj vitek in še daljši kot na maturantskem plesu.

Nekaj trenutkov na poti k sestram ter bratom sta se še držala za roke, nato pa je eden od njiju popustil v stiku in roki sta padli in zamahnili v prazno.

Marjan jo je vsem predstavil le kot sošolko Vido.

Bilo ji je prav, da ni dodal kaj več; ko se je potem rokovanje izteklo pri nečakih, sta se odžejano nasmejala drug drugemu in se odmaknila v stran, na samo, kjer sta najprej nekaj časa molčé grabila seno, čez čas pa sta se le začela sunkovito pogovarjati.

Marjan se ji je najprej opravičil, da je morala tako dolgo čakati na odgovor oziroma povabilo, in to še na takega, iz treh stavkov; obrnil se je z delom svojega telesa proti sestram ter bratom in ji pošepnil, da mu ni bilo lahko pripraviti domačih na to srečanje pri njih doma z njo; posebno ni mogel omečiti mame; končno pa se mu je, kot vidi, le posrečilo.

Vprašal jo je, kako so jo sprejeli doma.

Vida mu je šepetaje opisovala, kako je bilo; obe, teta in mama, sta jo lepo sprejeli; le tako čudno sta jo gledali, ne ve, kako bi mu to opisala; nista je otipavali z jezo ali sovraštvom, ampak z nečim skritim, kar ni doma v očeh, temveč globoko v duhu.

Marjan jo je potolažil pred njima, povedal ji je, da sta v resnici krotki kakor jarčki.

Prasnila sta v smeh in se od veselja, ki ju je obšlo, naslonila na grablje, loveč ravnovesje.

Drugi, ne daleč od njiju, so molčé grabili dalje. Slišati je bilo le potege lesenih zobišč grabelj po zemljišču, ki je bilo kot do lobanjske kosti izbrito lasišče, ter odšumevanje sena.

Nato sta se zamaknila. Marjan ji je začel pripovedovati, o čem vse je razmišljal ta čas, ko je čakal nanjo.

Pojmi, je zašepetal, kot so smisel in njegova antiteza — nesmisel, ali subjektivna ter objektivna stvarnost, dalje preprostost in kompliciranost misli, domišljija in zaveza, svoboda in suženjstvo, ali se ji ne zdi, da je vse to nič drugega kot spermatozoidna snov duha, ki se lahko uresniči samo prek človeka v vseh različicah. Ta snov je sicer res nezadostna sama po sebi, toda silno mogočna, saj se človek odloča le na njenih osnovah skozi vso svojo zgodovino; torej je človek v rokah te velike, strašne nezadostnosti nekak faloidni ud, ker le prek njega smisel postaja nesmiseln in obratno.

Vse te velike duhovnosti se uresničujejo samo prek človeka. In če natančneje pogleda v razsežnosti časa in prostora, kjer se, recimo, uresničuje še kozmos, potem je to mogoče samo tako — prek znamenja človeka.

Na nebu bedi človečnost kot bistvo vsega, kar je. In kar se nam zdi ali dozdeva kot naključje, je to samo zato, ker pri tem vedno odmislimo človeka.

Evolucija je uresničevanje svobode, toda ne brez bistvenega pri tem — človeka. In obratno: konec svobode se ne more spregledati drugače kot na posledicah, ki so vtisnjene v človeka.

Vida ga je sprejemala, opazovaje z občutljivostjo svoje mlade poželjive ženskosti; vsako njegovo besedo, posebno tiste, ki so imele barvo in nabož čutnosti, je sprejemala kakor oploditev; od vseh teh njegovih izgovorjenih besed je postala še lepša, še svetlejša, polnejša.

Marjanu pa se je zdelo, ko jo je gledal vso drhtečo, da se v nji porajajo nove asociacije in da spregleduje vso stvar še globlje od njega; v resnici pa Vida ni kaj prida razumela, kar ji je pripovedoval v svoji ekstatičnosti; vse se ji je zdelo mejno, blizu tam, kjer so bili njegovi svetniki zazrti v *aktivno* tihoto in kjer za smrt prejmeš dar izjemne svobode — trohljivost življenjskih verig.

Vendar je bilo v tem njegovem pripovedovanju nekaj vznemirljivo čutnega, ker je bilo navdihneno po nji, govorjeno zaradi nje in zanjo.

Bila je pomirjena.

Marjan pa je nadaljeval: Če si ogledamo поблиže pojme, kot so smisel ali svoboda ter njuna protipola, nesmisel in suženjstvo, do pred več tisoč leti vse to ni imelo istega pomena, kot ga ima, recimo, danes, uresničilo pa se je enako — s človekovo pomočjo in samo zanj; razlika je morda samo v načinu, nekoč se je vse to udejanjalo na veliko bolj odprt način kot danes in je bil samo vrstni red doživetij drugačen; intenzivnost se povečuje z zgodovinsko izkušnjo, kar bi se lahko z drugimi besedami reklo, da je zdaj veliko huje biti smiseln, svoboden in prežet z domišljijo kot nekoč . . . Poglej . . . in Marjan je poškilil proti črni planinski sinjini neba, od koder je ščemeče pripekalo, ali ne vidiš v vsem tem človeka, ki ti ga dokazuje še zelo staro pri-

čevanje: Nekoč je bil govor in govor je bil pri Bogu in Govor je bil Bog. In po njem je vse nastalo.

Kaj?

Na vsak način je ta Govor, ki je Bog, potreboval in še potrebuje človeka in je sebe v celoti izročil njemu; človek je tako v resnici postal posnovljena beseda in s tem — Bog. Jaz se ne bi smejal Jezusu, ko je rekel svojim učencem, da odhaja k svojemu Očetu odkrivat prostore večnosti; seveda jih je šel; odstrl nam jih bo skozi globino doživljanja temeljnega besedja; tam bo nekoč ta naša večnost, in prepričan sem, da jo bomo tudi zares našli.

Ampak zdaj te bom vprašal nekaj drugega: Ali rada živiš?

Rada, je odgovorila in se mu brhko nasmehnila, tako, da se ji je jamica v bradi odprla kakor cvet in so se gubice razživele.

V redu, v redu . . . je nekam pojedel njen odgovor, tudi jaz rad, toda z leti ta ljubezen v človeku začne odmirati, recimo že pri mojih obeh bratih je opaziti le še rutino; živita, ker pač morata; mama in teta pa komaj čakata, kdaj ju bo zgrabilo in bosta rekli — zbogom. Stric, ta le zamahne z roko, ko mu omenim, da je treba živeti; včasih, ko je jezen, reče tudi, ne, ni res, živeti tudi ni treba, pač pa moramo. No, ali je to res? Poskušal sem si to stričevo hudobijo nekako predstavljati. Dolgo si je ni bilo mogoče. Vendar sem v teh dneh, čakaje nate, dobil še eno bitko — ne le to, da si me smela obiskati doma.

Vida ga je radovedno ošinila, priprla pogled in stanjšala visoko, lepo čelo v krajček kruha.

O tem, kakšen boj sem dobojeval, je nadaljeval kasneje.

In je zardel v samo lasišče. Nekaj trenutkov je molčal in kar vedel ni, kako bi nadaljeval.

Glava se mu je kuhala v občutku sončarice.

N-o, ta dobljeni boj mi je omogočil pogled v spoznanje, da tudi jaz v bistvu ne živim rad, je spravil iz sebe jecaje.

Ampak Marjan, je rekla Vida in ga ujela za roko; njen vlažni, mandljev pogled je preiskoval kakor rentgen. Začutil je, da mu je stopila v telo in dušo in da je začela negotovo potovanje po njem.

N-e, to je filozofsko vprašanje, samo to, je dodal.

Ajá, je naglo odvrnila in izstopila iz njegovega telesa kot z vlaka.

To, to sem dosegel samo zato, ker sem dobil tisti boj s seboj. No, takrat, ko sem to dosegel, sem ugotovil, da tudi jaz ne bom rad živel . . . nekoč, me zdaj razumeš? Nekoč bom tudi jaz komaj čakal, da bo vsega konec. Podoben bom mami, teti, stricu Matevžu, bratoma. Hočem reči, ali je sploh kdo, ki rad živi.

Jaz sem to, je mirno, odločno odgovorila Vida.

Ze, ampak to je zdaj filozofsko vprašanje, nihče ne živi rad, ko spozna, kaj je to. To je pa tisto, kar sem ti že na začetku povedal, da je človek le

ustvarjalno orodje, ki se izrabi v tem, ko doživlja strahoto smisla in nesmisla hkrati. Noben človek ni hvaležen svojim staršem, da so ga rodili.

Ob tem zadnjem stavku, ki ga je izrekel, pa se je zamajal svet tudi pod Vidinimi nogami.

Odgovorila mu je: No ja, tako lepo res ni v življenju, da bi od veselja plesala, ampak vseeno je dobro, da sem tu. Nikoli ne bi spoznala popoldneva na planini, če me ne bi bilo, ali podob večera, dneva, morja, mesečine, bivavice.

To je pa tudi vse, je dejal v zmagoslavnem tonu Marjan, ko je Vida svoje odštela.

Ni malo, mu je odgovorila. Živeti pomeni veliko več kot samo to, da iščeš smisel in neko dokončnost; v življenju so stvari, ki te poživljajo in ki so veliko več vredne kot prisluškovanje svoji starosti. Tvoj stric in tvoja mama sta res v letih, ko se morata posloviti, slovo je trpko, vsako stisne človeka, in tedaj rad zine, da ne ve, zakaj je živel. Jaz pa vem, zakaj bom. Mogoče bom takrat, ko bom šla skozi ta program, oprosti tej besedi, tudi spominjala na tvojo mamo ali tvojega strica in bom razočarana, toda česa drugega življenje res nima. A kar ima, je treba vseeno videti. In potrudila se bom, da bom videla.

Marjan je začel molče grabiti. Drugi so bili že začeli oblikovati gnezdom podobne kopice, le onadva sta imela pred seboj še brazdo sena, dolgo kakšnih sto metrov.

Sonce je prešlo v nagib in je osvetljevalo planino kot iz oči v oči — v isti ravnici, zato je svetlobo metalo médlo s strani kakor v puščavi pesek.

Sence ljudi in stvari so se podaljšale in se podaljševale iz trenutka v trenutek v svojo grozljivo gotiko.

Vida je ugotovila sama pri sebi, ko je videla, kako se podoba planinskega sveta spreminja iz lepše v še lepšo, da je to treba znati videti in občutiti in le tako potem svet tudi v resnici doživiš.

In kdor je enkrat to videl, kar zdaj vidi ona, je živel dovolj.

Večer se je naglo približeval, čeprav je bil še dan.

Najprej se je na svilnati tkanini neba, ki je postajala iz trenutka v trenutek bolj pepelnata, prikazala Venera, bleščeče utripajoča, kakor kaplja velike rose v pajčevinasti preji; ozračje jo je narahlo pozibavalo kot veter kobul belega bezgovega cveta.

Kopice sena so bile razvrščene v četverostopih in zbujele vtis, da so na tihem pohodu. Od njih je velo po suhem zraku.

Sredi košenice pa je plamenel ogenj in nad njim je bil obešen bakren kotlič, v katerem se je napihovala polenta. Stric Matevž jo je ves ožarjen mešal, vsi drugi pa so ga strme in molče pri tem opravilu opazovali.

Nato se je na zahodni strani prikazala poplava sončne krvi; krogec sonca je kot hostija drsel v zeleno rjavi pas mraku. Vidi se je zdelo, da gleda krokodiljo gostijo s človeško krvjo.

Iz kotliča je zadišalo po koruzi. Polenta je bila skuhana. Marjanovi sestri ter njuna sinova so razdelili skodelice in žlice, stric je s kuhalnico razrezal štručko polente in jo začel razdeljevati v nastavljene skodelice, od nekod je pridišalo še mleko, nosila ga je ena od sester naokoli v veliki petlitrski steklenici in ga vsakemu dolila, kolikor si ga je želel, druga pa je medtem začela razčustvovano moliti, kakor da poje. Stala je kakor kip Matere božje v kapelici, z nekoliko naprej štrlečim trebuhom ter s sklenjenimi rokami na njem.

Vido je stisnilo. Moliti ni znala, in ko je bilo treba odgovarjati, je bistro prisluhnila in gredoč pobirala preproste besede in jih izgovarjala na glas, razločno, kakor da vsak večer moli isto tudi sama. Seveda ni niti malo pomislila, da jo ti preprosti kmetje pri tej goljufiji sproti odkrivajo, kako s sluhom pobira molitev. (Kakor magnet opilke).

Po večerji sta se Vida in Marjan poslovila od domačih, ki so prespali kar na planini, zato da bodo zjutraj napolnili rjuhe s senom in jih počasi spravili v vas.

Od vsepovsod je že dihal hlad, pravzaprav nekoliko ostrejša svežina.

Nad njima je vse sijalo od zvezd, belih in sinjih. Kakor veliko nemirno mravljišče je bilo nebo, ki nekaj žre. (Morda Marjanovega kozmičnega človeka?)

Med njima je rastel molk in postajal od koraka do koraka vse bolj prepaden. Vida ga je hotela prekiniti s tem, da se je nekajkrat skušala ujeti z mezincem za njegov mezinec, vendar se ji je Marjan vselej iztaknil iz zajetja — kakor riba s trnka.

Še vedno sta hodila po košenici, zato je bilo pod njima vse mehko.

Dan je bil končno potolčen. Zadnji ostanek, črno rdeča rana, z belo liso na spodnjem delu, je mrknila, kot bi se zacelila.

Vidi se je zdelo, da ne hodita v pravo smer, a je molče in pokorno sledila njegovi smeri.

V Marjanu je nekaj posurovelo, je dočutevala vse bolj in bolj, kolikor globlji in težji je postajal med njima molk.

In vleče — vleče jo nekam, je opazila.

Kam le?

Od severovzhoda se je prikazala zlata svetloba polne lune, ki se je napovedovala kot daljši požar, ko pa so se pokazale njene slepeče dlesni v ustih potemnelega sveta, sta za hip oba postala in počakala, da je vzšla, tiho in mehko in brez šuma.

Bila je videti zamolklo zlata.

Hodila sta še nekaj časa in se spotikala, dokler ni pri drevesu, ki je metalo dolgo senco in dišalo po macesnu, Marjan obstal.

Čudno je začel strmeti v tla, naenkrat pokleknil in jih začel cmokaje poljubljeni ter hlipati . . .

Vida ga je prijela za komolec in ga sočutno vprašala, če mu morda ni dobro ali kaj. Ustrašila se je, ker je Marjan uprizoril nekaj nepredvidljivega in tako skrajno čustvenega, da se je takoj spomnila vseh svojih temnih občutij v zvezi z njim oziroma kratkim pismom od včeraj.

Njegovo hlipanje je končno zamrlo, le glavo je imel sklonjeno, ko da mu visi v smrt.

Ta kraj, je povedal z razklanim glasom, je zame najsvetejši.

Vida ga je pazljivo opazovala.

Še dalje je požiral boleost, ki mu je klala glas na dvoje.

Tu . . . so . . . ubili . . . mojega . . . očeta, veš . . . in glava mu je spet zakinkala in glas boleosti mu je privrel iz ust in nosú.

Mojbog, kdo! je uničeno vprašala Vida.

Partizani, je rekel in že povsem obvladoval svoj glas in svoja čustva.

Dajva, sediva . . . v naročje njegove mučeniške krvi! Sem so ga pripeljali leta štiriinštiridesetega in ga ustrelili. Poleti. Zdaj bo, čakaj . . . In se ni mogel spomniti, koliko let je že minilo od tedaj. Takole, kot danes mi, so grabili seno, pa so prišli in ga tulele pokončali.

Ampak, zakaj, Marjan?

Marjan jo je še enkrat povabil, da bi sedla. Pa sta le počenila in se prilonila ob posekano macesnovo deblo, ki je bilo tu od bogve kdaj. Iz njegove sredice je še dehtelo po smoli.

Moj oče . . . je bil . . . zelo veren mož, se je spustil Marjan v nekoliko drhteč glasek, ni maral komunistov, ni maral partizanov, dosti je bral in o teh ljudeh ni nikjer našel kaj dobrega napisanega o njih; jaz ne vem, če so res to le slabi ljudje, včasih je slabo tudi dobro, toda tega pri mojem očetu ni mogoče videti. Kar je bral, je zaupal nekaterim, ti pa naprej in ko je prišlo na prava ušesa, so se takoj našli morilci. Jaz sem bil tedaj ravno šele komaj spočet.

Grozno! je stisnila iz sebe Vida.

Res, grozno, je ponovil za njo tudi sam.

Mesečina pa je noč osvetljevala z vso močjo in je bilo kakor podnevi, pregledno, senčnato, videli so se celo drobni cvetovi svedrčkov.

Jaz res ne bi vedela, zakaj so morali pobijati, je dodala Vida.

Jaz tudi ne, je tiho primaknil še sam. In zakaj ravno mojega očeta, ki ni nič naredil, prebral je le nekaj knjig. To se pravi, da bi lahko tudi mene, danes, zdajle, ker sem prebral na ducate Pégyjevih, Kierkegaardovih, Jaspersovih razprav oziroma knjig. Potemtakem se knjig na tem svetu ne sme brati?

O svojih nasprotnikih verjetno ne, je nadodala Vida.

Ampak . . . kje pa potem smo?

Tam, kjer smo bili včeraj, je rekla Vida in se tresla.

In kje smo bili? je vrtal Marjan vanjo.

Na krvavem svetu, ki spreminja svojo krinko kakor učiteljice svoj obraz. One so plačane, da si nadevajo pedagoške maske dobre volje, svet je pa tudi naša edina učiteljica, in enkrat mu ne smeš povedati tega, drugič spet ne česa drugega. Maske sveta plačujemo veliko dražje kot maske učiteljic. Z življenjem! V tem je bil tvoj oče nepreviden, je rekla čisto tiho, komaj slišno — dahnjeno v zrak, polno luninega zlatá.

Misliš? se je zamislil. Kaj pa, če je bil le poštenjak?

Nič ne vem, Marjan, meni je res žal zanj, verjemi mi, pa ne zato, ker se midva poznavata, tudi če vsega tega ne bi bilo med nama, bi mi bilo hudo, če bi zvedela po naključju za kaj takega.

Marjan jo je molče opazoval in poslušal.

Še kaj povej, ji je rekel, ko sta za hip presunljivo obmolknila.

Kaj naj ti še, se je nasmehnila; lica so se ji napela od silnega čustva; tako rada bi spet začutila na sebi njegovo roko in moč, ki bi jo nagnila v poljub. V poljub, ki bi ji spet razdril nedolžnost ust. Toda v tem njegovem spodbujanju, da naj mu še kaj pove, je začutila zvito speljevanje. Zaslutila je, da jo Marjan nečesa sumi v zvezi z mrtvim očetom.

Povej karkoli! ji je rekel ves razbolen.

Kaj? Kaj? je ponovila in se ga začela nekako ogibati.

Kaj vem, kaj. Recimo, da imajo prav tisti, ki ubijajo.

Tega nisem nikoli rekla, se je prestrašila Vida in ga pogledala s sijem svojih podolgovatih oči, podobnih jajcem.

Ali nisi rekla, da je bil moj oče nepreviden?

Ali mar ni bil? Okolí in okolí njega divja vojna, komunisti se na smrt in življenje boré za obstoj naroda, čakaj malo, vem, kaj mi boš vrgel naprej, da so se borili najprej zase in šele nato za stvar naroda; vrstni red ni važen, borili so se tudi za obstoj, in to je pri celi stvari najbolj pomembno, zmagali so zato, ker so bili spretnejši in tudi, kajpak, krutejši; pogumnejši, silovitejši; morala, ki so jo vnesli v sloj boja, je bila revolucionarna . . .

In ti imenuješ uboj mojega očeta revolucionarno dejanje? se je zažrl vanjo s strani.

Absolutno revolucionarno, je rekla Vida.

Strmela sta drug v drugega s kričečim pogledom.

To je podel umor, je stresel iz sebe, poln gneva, Marjan. Navaden zločin!

Ampak iz ideoloških razlogov, ne pozabi na to, je rekla s tresočim se glasom Vida.

S tem predznakom to zate ni umor, ampak revolucionarno dejanje?

Ampak Marjan, kaj se gnjaviš z mano, saj vendar vidiš, da ponavljam razmišljanja našega prfoksa za filozofijo; kadar izbruhne te vrste spopad, mislim revolucija, se človekovo mišljenje zoži, ostaneta samo dve misli oziroma načeli, ki drugo drugega izkorenjujeta; eno se imenuje napredno, drugo je konzervativno; slednjemu je usojeno, da podleže.

Zakaj?

Toliko vem, kakor ti, zakaj se to zgodi.

Ali res misliš, da je ena misel naprednejša od druge?

Ne mislim tako, pač pa se mi zdi, da je druga ostarela, ponavlja se kakor poškodovana gramofonska plošča ali kakor vse preroške religije.

Misliš s tem tudi krščanstvo?

Ali mar ni to religija?

Jaz mislim, da je nekaj več.

Kaj le?

Religij je veliko vrst, vendar sta samo dve veliki, židovsko-krščanska z Jahvejem in Jezusom kot sinom na čelu ter islam z Alahom oziroma Mohamedom na vrhu; med obema teče reka globokega nesorazuma, pa ne zaradi Boga, ki je na obeh bregovih isti, predvsem zato, ker ima ta enoviti Bog dva načina upravljanja; ali ne vidiš, da je ene bolj konzerviral od drugih? Če že sociologizirava vse, dajva potem tudi Boga in vero vanj; krščansko-židovski Bog je rodil veliko civilizacijo, iz njega je izšlo vse; vse velike filozofije, usodne za svet; slog Einsteinove misli je izšel iz te religije; če ne bi bilo antike in še prej judaizma ter kasneje krščanske sinteze, ne bi poznali evropske misli. Seveda je bilo krščanstvo zmožno roditi proti sebi celo ugovor, prav v tem je bila evropska misel največja in najbolj usodna. Poglej malo, kakšno glasbo nam je odprlo evropsko mišljenje, kakšno literaturo — in to vse iz tega miselnega navdiha. Ali poezijo. Dante, Petrarca. Koliko demokratičnosti kljub teološki vpregi in inkviziciji. Na drugi strani pa isti Bog daje povsem drugačen slog misli in čisto druge rezultate. V islamu ne morejo vznikniti Mozart, Chopin, Hayden, Beethoven, Bach, ne more vznikniti Kafka ali Ibsen. Religija, kot vidiš, ni samo obrabljena gramofonska plošča, ki se vrti le v eno smer, ampak se vrti v več smeri hkrati.

Morda je islam bolj ponotranjena vera kot židovsko krščanstvo; bolj čista in jo je manj načela nemorala, nesporna resnica o islamu pa je, da ni nosilec velike civilizacije.

Ti si potem rekla, če se še prav spominjam, da se v revoluciji, in kasnejših dogodkih, prostor razvejanemu mišljenju nujno zoži; strinjam se s tem, res se, na koncu ostaneta le dve misli, ki se fizično iztrebljata, in bolj razvita najbrž nosi v sebi nujno svoj konec, zato podleže nekemu ideološkemu diletantizmu, ki je boljši samo zato, ker je pragmatičen, pa nič več. Potem se pa vse spet začne znova. No, v tem primeru, ali bolje, v tem kontekstu, pa je očetova smrt razumljivejša in manj tragična. Vendar je treba imeti na očeh vedno le ta filter, ko jo gledam.

Potem ga pa imej, Marjan! je vzkliknila Vida.

Ni mogoče. Zaradi mame, sestrá, bratov. Zaradi očeta samega ne.

Kako to, da ni?

Oče je želel, da ga maščujem, je rekel neveselo in opazoval hkrati luno.

Vida je skušala dočutiti pomen pravkar izrečenega in je zaslutila le to, da se bo sedaj, v teh besedah, in na tem mestu, zgodilo tisto, kar se ni v pismu.

Si ti članica partije? jo je vprašal.

Sem, je vzdrhtela, ali je to sploh . . . In šele ko je to odzinila, se ji je z vso nagllico odvil film tistega dialoga med njima, ki je tekel pravzaprav cel čas v kontekstu.

Šele zdaj je spregledala: Marjan jo je ja cel čas imel za svojo človeško nasprotnico; v njeni pristni ljubezni je videl le revolucionarno taktiko oziroma policijsko spremljavo, kako bi gimnazijce, ki so se na dnu opredelili za krščanstvo, konkretnije, za duhovnike, onemogočili z nastavo žensk. S posteljo torej.

Zato je bilo njegovo ljubimkanje z njo tako previdno in metafizično!
(Ni in ni mogla verjeti.)

V hipu tako rekoč je spregledala ves njun položaj, v katerem sta bila to leto, in je le malo manjkalo, da ni zavpila od gneva in se pognala čez bližnje skale v smrt.

Zadnji hip jo je nekaj zadržalo.

In kakor da je bil res duh njegovega očeta, ki ji je položil v misli spomin na to, da so res tik pred koncem drugega semestra na partijskem sestanku skupaj s profesorji govorili o možnih kandidatih za lemenat, a nič več kot to; ravnatelj jih je spraševal, kdo med njimi je tak, tudi po Marjanu je vprašal, vendar nihče ni vedel o njem drugega, ko da z Vido hodita skup in se poljubljata.

Nekaj torej le so slutili na šoli.

Prav ta neznatnost, ki so jo slutili in ne odkrili, je Vido zadržala, da ni nocoj ušla v noč, čeprav bi bila še zmeraj najraje podivjala do smrti. Toda ta neznatni madež, ki je padel na njeno čisto ljubezen — morda po zvezi, ki se je še ne zna predstavljati — je bil zadosti silen, da jo je zadržal v življenju.

In ob tem primeru je spoznala, da človeka obvaruje pred najhujšim prav njegova moralna zabloda.

Od njenega neizrečenega odgovora na vse te naslútene reči, sta vsak zase lovila asociacije na njuno prijateljevanje v letošnjem šolskem letu; vsak po svoje sta bila prizadeta, vendar Marjan sedaj, v tem hipu, dosti manj kot Vida, ker je prišel njegov čas, da z njo, kot policijsko agentko, obračuna. (A kot bomo videli iz nadaljnjega dogajanja, se je njegov obračun z Vido spremenil v strahotno nasprotje pravičnega maščevanja, ker je Marjan začel spoznavati, da med njima le ni bila vmes policijska past, nastavljena kot njena ljubezen. V vse to so ga odločilno zavedli doma, in pa v spovednicah spovedniki, katerim je zaupoval, da se okoli njega suklja dekile. Oboji so v tem videli taktiko, da bi ga kot duhovniškega kandidata speljali s pomočjo razvratnice).

Čez čas se je le prebudil iz letargije molčanja, rekoč: Zame je to važno, zelo važno, kljub vsem filtrom na očeh; očetova kri ni voda, in ti si seveda posredno del tistih, ki so mojega očeta ubili. Delež, ki ga imaš ti pri tem, je samo v tem, da si članica partije. Čutim pa, da ti ne bi nikoli streljala vanj,

in vem, da si v partiji predvsem zaradi njenih moralnih idealov, ki jih mora imeti za osnovno izhodišče vsaka organizacija. Celo tisti, ki so se nekoč morali najbolj smejali, jo morajo imeti in živeti po njenih načelih. Taka so pravila življenja in ne Cerkve.

Jaz pa bom očeta maščeval, moram ga, zato odhajam, najbrž si že sama naslutila iz vsega povedanega, da odhajam v semenišče, oprosti mi, oprosti za vse . . . mislim na tiste poljube, ki sem jih pil s tvojih ust . . .

Vida je videla vse v dvojni dioptriji, tudi slišala je bila vse po dvoje; vse okoli nje je bilo naenkrat v dvojnini.

Poleg sporočila, da gre med dušne pastirje, bi bilo zanjo samo še eno hujše, in sicer to, da se v resnici ne zanima za ženske, ampak za moške.

Le ti dve zvrsti moških so jo globoko prizadevali in ogorčevali. Zanj je bil tak človek zgubljen za svet.

Tega se je najbolj bala (in prav to je doživela).

In sicer se je bala prav tega, da ji bo sredi najlepšega življenjskega trenutka, ko bo prekipevala od sreče, rekel kdo: ti, veš, jaz sem pravzaprav topli brat, ali pa, oprosti, Jezusov duhovnik sem . . .

. . . oprosti, je govoril Marjan dalje, ker sem ti prebudil upanja . . .

Da, tega se je bolj bala kot smrti; kajti smrt ti vzame vse in ti dá v duhovni prisposodbi več kot samo sprostitev iz življenja ječe; naseli te z občutkom, da te ni, ali pa, da si še, medtem ko ti spoznanje, da je del tistega kar najbolj ljubiš, topli bratec ali katoliški duhovnik, nekaj najbolj strašnega, kar te more doleteti.

. . . Ti boš zdaj videla v tem le prevaro, čeprav je z moje strani res tudi bila, saj sem se te bal — Vida!

Zakaj pa? ga je vprašala žalostno, čeprav je že prej sama prišla do tega, da jo je varal zato, da se je s tem skrival po spovedniških navodilih pred partijo ter njeno dolgo roko — žensko.

Marjan ji je to povedal bolj zavito in na dolgo.

Vprašal jo je: Ali sem te globoko prevaral?

V glasu mu je drhtela sočutna luč.

Vida je nekaj trenutkov odkimovala, kakor da išče svojemu ogorčenju zamah, nato pa izbruhnila: Najgloblje si me, globlje sploh ni mogoče prevarati ženskega srca; ti seveda zdaj še ne veš zagotovo, če sem te res ljubila . . .

Pogledala ga je, njen pogled je bil zlateničast. Bile so to še ubite oči, oči mrliča, ki odseva blaženo noč mesečine.

Marjan je pomislil: Morda je takole gledal oče, ko je ležal tlelele ubit.

Ampak razodelo se ti bo, prej ali slej, ali sem te ljubila po človeško ali po partijsko.

Marjan je ugovarjal, češ da ni tako mislil, da pa seveda tudi je, toda, poskuša naj ga razumeti, živi pač pod nakovali preteklosti in sedanjosti, on je samo žareča podkev. Ne morem pomagati, če čuti z očetom. Samo če pogleda ta tla, že ga prevzame nekaj brezimnega. Pograbi ga vrtinec. Ne norost ubijanja. Bog ne daj! Ampak fantastično upanje, da bo njegova žrtev pravna žrtev med komunizmom in sveto vero. Samo zato se je sprenevedal ob nji. Samo za ta veliki cilj.

Vido je nalomil rahel nasmešek, njene ustnice so bile polne žalostnega sijaja.

No ja, je rekla, lahko storiš s seboj, kar hočeš, svoj si, ne moj. Pa tudi, če bi bil moj, bi vedno pazila, da bi bil vselej zadosti še svoj. Nikoli ne bi šla tako daleč, kot gredo ženske, ko moškega spremene v svojega konja, da jih le-ti prevažajo kot svoj jarem. Če te veselita Bog in pravna daritev na grobu svojega očeta, te pri tem ne bom ovirala. Bodi karkoli poslej; sicer mi ne bo vseeno, da boš, kar že boš, vendar bi mi lahko povedal takrat, ko sva prvič odšla na obalo, da si, globlje vzeto, namenjen Bogu. Čemu je bilo treba tega norega zavajanja! Veliko sem premišljevala o sebi in svoji ljubezni, ki se mi je odprla s tabo; to se je zgodilo takrat, ko si na seminarju govoril o zadnjem dnevu pesmi; takrat, kmalu po tistem, bi mi moral reči, Vida, žal mi je, ampak tako je . . . Šla sva predaleč. To je vse.

Kako . . . kako naj bi vedel, da nisi to, se je ves vznemiril Marjan in jo prestrašeno gledal, kakor zdrobljeno svetlobo na drobcih zrcal.

Ni mogel spraviti prek praga svojih ust, da ga je v to grdo sumljenje zavedla družina in pa spovedniki, ker so jo osumili policijskega sprenevedanja, Vida pa ga tudi ni mogla pripraviti do konca, da bi namreč spregovoril te strašne besede suma nad svojimi, ker je bilo na ozadju vsega tega le nekaj resnice: na partijskem sestanku so res razpravljali o dijakih, ki nameravajo v zemenišče.

. . . Bal sem se, je odzinil tesnobno čez čas.

Mene? je rekla Vida.

Da mi ne bi kdo onemogočil poti, ki mi jo je začrtal skupaj z mamo oče.

Ali jo je sploh mogoče, Marjan, se ga je nežno dotaknila z glasom, če hočeš biti njuno orodje, je to samo tvoja stvar in ne stvar komunistov.

Vida, je odvrnil, vsi smo samo stvar, tudi ti.

Čemu si tako užaljen, ali me ne razumeš, ga je vprašujoče zadela z glasom in pogledom, vsak človek živi in umre kot ustvarjalno orodje življenja; vse je odvisno le od tega, kaj kot orodje izdeluješ; vsi ti izdelki, kajne, pa te spet dalje kot orodje odrešujejo smrti, seveda, pod pogojem, da si se rodil kot živa osebnost . . .

Kaj, jaz mar nisem živ? je planil; celo vstal je. Za njim je visela tkanina mesečine, da je bil na njenem ozadju videti kot splašena lutka.

Odgovorila mu je: Ali sem mogoče mar jaz živa?

Vsi smo živi, ki smo živi, ji je odvrnil ves zadihan.

Motiš se, mu je odvrnila, kdor se rodi kot živa osebnost, se požvižga na smrt; to so v Cerkvi res veliki svetniki, no, v to boš stopil ti, predvsem

pa so to dela, ki so jih ta ozadja kot ljudje opravili, bodisi kot imenitne slikarije, dalje glasba, poezija in drugo. Ali sva midva kaj od vsega tega naštetega? Ne. Torej sva le mrliča, čudeča se tistim, ki res žive. Obenem pa te, ki žive, hočemo spraviti tudi s sveta, ker nam niso podobni. (Pomasovljeni človek, kaj pa je to drugega, kot mrtev človek!)

Marjan jo je zgrabil: Ampak tega človeka proizvaja prav tvoja organizacija.

In kaj proizvaja tvoj Bog? Množične jedce Boga, je odvrnila. Pustiva tvojo doktrino in mojo, obe sta najvišje moralno upanje, v obeh nekaj le mora biti, ker se ljudje-mrliči nenehno zatekamo vanju, iskaje v nji nesmrtnost; kljub inkviziciji in kljub Stalinu ljudi še vedno žene v to smer; ne vem, zakaj te vere ni mogoče uničiti; morda res oživlja smrt. Ali pa je to le spretno zastavljena moralna industrija, ki potrebuje človeško meso za svojo normalno proizvodnjo. Direktorji teh tovarn se nam morajo na ves glas smejati, ko resni stopamo v njihove obrate, kjer nas nato podelajo v kos njihovega mila. Ali si mi upaš pritrditi, da misliš zdajle svoje misli? Jaz si tega že dolgo ne upam več.

Marjan je bil videti zelo preplašen in potr t hkrati.

Bleknil je le: Toda Bog je.

Vse je, je odgovorila Vida, vse, in ko vse to je, samo tebe ni več, zginil si. In to je za ponoreti žalostno.

Marjan ji je hotel zaupati, kako je prek vznesenosti prišel do resničnosti Boga. Do gibanja snovi — to je do sebe.

Zelo zelo dolgo je še med njima plamenel pogovor, toda vse manj je bil po svoji naravi oster, vznemirljiv; ko je dahnilo okoli njiju mrzlobno jutranje nebo s sivimi žveplenimi progami, nista preprosto več vedela, kaj vse sta si nocoj povedala.

Nasičeno utrujena sta gledala rojevanje dne. Svet pod njima je bil mrakobno sinji, v otenkih lilast, meglice so ustvarjale prisposodobno belih jezerc.

Stoječ sta gledala globino doline.

Nista mogla verjeti, da je minila noč.

Luna je kopnela kot leha snega.

Greval jo je povabil Marjan in se odtrgal iz pribitega stanja, vrgel pogled še po tleh, kjer je nekoč odležal svoje zadnje trenutke življenja oče, in se prepustil hoji po melišču.

Skup sta drsela nizdol in kamenje pod njima se je potočilo zdaj v debelejših, zdaj v tanjših curkih, misli so jima bingljale, roke omahovale. Nad njima pa so se redčili sajasti ostanki noči.

Žveplene proge dne so bile vse daljše in lepše. Svet se je spreminjal v pastelne mehko.

Stomaž je dremal. Le dva dima sta posinela kipela proti kupolastemu nebu. Iz vasi je zadehtelo po gnoju, trpkem kakor je človekova mrliška obleka.

Na koncu vasi sta obstala.

Vida je premišljala.

(Vse je potekalo molče.)

Ura je bila pol štirih proč.

Kosi so že brlizgali. Tudi petelini so pretakali vino svojih glasov.

Vida je želela, da ji gre Marjan po njene stvari v kamro domov, ker ni hotela iti spat, ampak na prvi avtobus in domov — samo domov.

Marjan se je temu uprl in jo prepričeval, da bi mu mama ne dovolila odnesti njenih stvari iz hiše.

Stala sta drug ob drugem in se pričkala brez prave moči v glasu; nazadnje pa se ji je le vdal in odšel po njeno potovalko domov, ker mu je bila zagrozila, da bo drugače odšla brez vsega.

Čakala je nanj prav tam, kjer se cesta začne odvijati nizdol, proti dolini, podobni velikemu zelenemu kanuju. Sedla je na dolg orehov hlod in se pre-pustila rezervni moči, ki se ji je začela prebujati v oporo, da bi vse to, kar je doživela, telesno in duhovno prenesla kolikor toliko cela.

Nič več je ni dosegalo brlizganje kosov niti petelinje petje, utonila je v nemost, kakor da jo požira prozorna globočina reke.

Marjan se dolgo ni vrnil.

Medtem je posvetilo tudi že sonce. Šele sedaj se je vrnil s torbico, ves osvetljen kakor faraon v svoji pozlati. V drugi roki ji je prinašal kos kruha.

Vida je vzela le torbico.

Marjan ji je rekel, da ji kruh pošilja mama, Vida pa mu je odvrnila, da ga zdaj pač ona nji nazaj.

In zakaj tako? jo je vprašal ves iz sebe.

Zakaj pa naj bi se vse končalo srečno in s sendvičem, mu je odbrusila, smeje se mu. Zakaj naj bi samo jedli? Če oglušimo, če oslepimo — za vse to je vedno pri rokah samo ješčnost. Hvala. Natlači si usta in jej ter glej za mano.

Vida! je zaklical.

Ta pa je že odhajala. S strani so jo zlatili sončni váli.

Stekel je za njo in šla sta nekaj korakov vstric, potem pa se je Vida začela ustavljati.

Zabranila mu je, da bi jo spremljal.

Marjan je kot otrok hotel vedeti zakaj.

Vida ga je gledala kot iz uma, nazadnje pa je le premogla dve besedici: Vrni se! mu je rekla.

Ta jo je nekaj zastrmljenih hipov samo poslušal, se nato obrnil in odšel nazaj proti vasi ves poklapan.

Tako sta odšla drug od drugega za zmerom.

Pavle
Zidar

Kača iz obsidiana

(Nadaljevanje in konec)

Vsega tega se je prespominjala tisti večer, ko se je vrnila iz mestne ambulante od dr. Riedla. Skoraj do jutra je slonela za mizo, spominjajoč se začetka in konca svoje prve ljubezni.

In tudi ta konec, konec v spominu, je ovijalo sivo jutro, kakor nekoč tistega davnega pred leti na planini. Le da ji sedaj ni bilo treba čakati tako dolgo na avtobus ob cesti. Zdaj je odtipala z občutji proti postelji in zaspala sen kamna.

V naslednjih dneh so ji na onkološkem inštitutu vzeli tkivo za histološki pregled.

Predvsem naj se čisto nič ne vznemirja, so ji še naročili, ker za to ni potrebe, koplje naj se, sonči, plava. . . .

Po nekaj tednih je dobila zloveščo pisemsko ovojnico priporočeno. Vedela je, da ji ne pošiljajo samo lepe pozdrave. Najprej si je dolgo ogledovala svoje ime, vtisnjeno s pisalnim strojem, ki ga uporabljajo tudi za tisk brošur, nato pa je le vtaknila prst v razporek in ga raztrančirala. V njem je bila vsebina, ki jo je predvidevala: javite se 23. VIII. 19. pri dr. S. S.

In niti besede več.

Sredi zdravljenja — obsevanja in požiranja citostatikov — pa se je nekaj v nji zavrtelo; ostanek tablet je odvrгла v stranišče in na svojo pest odšla domov.

Vso dolgo in naporno vožnjo proti domu je ponavljala v mislih samo dve besedi: Nimam ga, nimam . . . ga.

V septembru se je spet vrnila v šolo, kolegi so bili prepričani, da je za njo prvo obdobje zdravljenja.

Začela je učiti.

Toda na prvi konferenci jih je vse presenetila, ko je zahtevala, naj je nihče ne vprašuje po njeni bolezni — in tudi ne poskuša karkoli drugega. Tega poslednjega naročila ni natančno opredelila, tako da so kolegi in kolegice mislili, da zavrača pač njihove nasvete ali kaj podobnega.

Vida pa je že začela dobivati od inštituta vabila, naj se vrne na zdravljenje, ker ga je opravila šele pol.

Prvo pismo je odprla in prebrala, vsa druga — in bilo jih je za celo jato — pa je strgala in odvrгла v štedilnik. Med temi so bila tudi vabila iz domače ambulante, na katero so se iz inštituta obrnili po pomoč, da bi pacientko prepričali, da ima vendar smrtonosno bolezen.

(Vsa ta sinja poplava pisem je bila uničena neprebrana, z jezo in ihto.)

Šele v pozni jeseni so kolegi razumeli njen drugi del poziva, tisti, v katerem jih je svarila, naj bi ne poskušali karkoli drugega. To je: naj bi je ne šli pregovarjat, da bi se na novo prepustila zdravljenju.

Nekateri je niso poslušali in so poskušali apelirati na njeno zavest, kakor da je otrok, vendar so bili v kali zavrjnjeni, rezko in hudobno, češ naj se brigajo zase.

Najdelj pri tem si je drznil ravnatelj, ki jo je poklical na prijateljski pogovor, bil je resda tudi obziren, toda tudi njega je zavrnila z ostrimi besedami — naj se briga za svojo in ne za njeno smrt. Vstala je in odšla, kakor da ni nikogar v prostoru, ki ga zapušča.

Nazadnje pa je pisemski in šepetalski vrvež okoli nje le potihnil. Le sem in tja je ujela blisk kakega žalostnega pogleda, češ kako moreš tako stoično umirati.

In brž ko je bilo vse to mimo, je začutila, da so tumorske zatrdline zginile. Nekega večera je nato otipala prsi in si jih ogledala.

Še vedno je bila vidna rdeča senca obsevanja.

Napolnilo jo je silno čustvo, ko je videla, da je vse to resnica, iz hvaležnosti je zajokala. Iz oči ji je drla svetloba riževih zrn, tako drobnih in gostih, kakor da pršé iz megle.

Vedela je — in začutila — da je raka pregnala, pregnala s tem, ker ga ni priznala.

Zdaj šele je razumela starega dr. Riedla, kako je pri raku pomembna preverjena anamneza oziroma spomin, prek katerega se moramo domisliti vseh stvari, ki smo jih doživeli v kakršnikoli obliki že, kajti samo v teh oblikah je sled poti, ki nas bo izvlekla iz goščave smrti.

Vida je bila prepričana, da je poleg anamneze, ki jo je opravila tisto dolgo noč tako na drobno in po koščkih, ko se je spomnila vse v zvezi z očetovim umiranjem in svojo nesrečno ljubeznijo, da je prav s tem, in v prvi vrsti z dr. Riedlovim nasvetom — da tistega ni, česar ne sme biti —

uspela odpraviti raka; prevsem pa z dejanji, ko je vsa pisma in vsa vabila zavračala, pa vse tiste velike besede, ki so padale okoli nje, češ da je bolna in da se bo uničila. V resnici pa bi prav s tem, ko bi poslušala kolege in kolegice in pisma vseeno odpirala ter jih brala, vnašala v svoje dejanje dvom in priznala bolezen kot partnerja, ker je šla v boj z najbolj ekstremnih stališč, najprej s pismi in nato še z ljudmi, ji je prav ta slepi pohod proti negotovi usodi podaril ta blaženi trenutek sreče, ki je bil hkrati tudi trenutek ozdravitve.

Tumor se ji v naslednjih mesecih ni več pojavil.

Od boja z njim je bila videti kot uvelo jabolko, rahla, prosojna, negotova še, na dnu se ji je oglašal dvom, da še ni čisto uspela in z njim dr. Riedlove besede: česar ne sme biti, ni, pa četudi je; če boste priznali to, česar ni, bo v trenutku na neki način spet tu; če pa boste to, kar je, znikali, tega več ne bo; ne sedaj, ne kdaj drugič.

Spet se je spustila pomlad v obliki blagih, jugovih sap in z belimi, gosencam podobnimi oblaki; zgodnja pomlad da le kaj, zacvetele so češnje, davno, že v januarju, mandlji, spominjajoč na rožnato žensko kožo, ki jo je ogrela postelja ali vroča kopel.

Trije pomladni meseci so minili, kot bi trenil, vmes se je tja in sem razkipela burja, otrsela z drevja cvetje in pokrila morskno ravnico z belimi grebeni ter zibkami galebov. Nato je sledilo še malo zatišja in potem je, kakor grom, udarilo poletje. Čez noč. Prešito odejo je zamenjala rjuha, noči so postale kratke in polne šumov.

Z Vide je zginila sled boja v celoti, znova jo je ovila slastna mladost; začela se je doživljati kakor pred leti, ko sta hodila po obali še z Marjanom in se pogovarjala o poeziji ter se vmes poljubljala z vatastimi poljubi.

Použivati jo je začelo belo in belo je vedno prihodnost.

Ura je bila tri popoldne, ko je še zmeraj sedela ob telefonu, le da ni več držala roke na njem, začutila je, da je lačna, zato je vstala, da bi odšla v kuhinjo; in gredoč tja, ko je že premišljala, kaj bi si skuhala, je zazvonil telefon.

Kar streslo jo je, ko je pršelo zvonjenje po prostoru.

Vedela je, ali bo sin Oktavio ali pa Marjan; sin iz kakšne ameriške pristaniške lope, ki jo obkipeva ocean.

Oddrsala je nazaj v sprejemno sobo, sedla na stol in dvignila slušalko.

Zaslišala je mlad glas, poln sončne moči, zvenel je, kot bi udarjal z železno palico po bronu.

Mama! je zaslišala.

Odgovorila mu je — ja.

Kaj ti je? je vprašal.

Zakaj, kaj mi je?

Tako, ne zdiš se mi prava. Zdiš se mi žalostna.

Pa nisem, je odgovorila.

Nisi? Ne vem, še zmeraj imaš nekaj v glasu.

Nič več ni vedela, kaj naj mu odgovori. Molče je poslušala brnečo razdaljo med njima. Vanjo so v presledkih kapljale sončne sinove besede, ko ji je pripovedoval, kje je in kdaj bo prišel spet domov.

Najmanj še pet mesecev se mu je obetalo.

Ker je molk z njene strani spet potrajal nekoliko delj, kot bi bil smel, jo je zaskrbljeno, a s sončnim ugrizom v svojem glasu, vprašal, kje neki je (mislil je, v kakšni miselno duhovni deželi).

Nekaj premišlujem, mu je odvrnila.

A tako, ji je odvrnil, no, pa na svidenje. Čakaj... trenutek še, koliko je zdaj pri tebi ura? Pri meni je štiri zjutraj. In kakšno imaš vreme?

Lepo, jesensko, je odvrnila.

Imej se okej! Okej, mama!

V slušalki je vprasnilo nekajkrat in stik s sinom je bil prekinjen, le daljava, skozi katero sta se pogovarjala, je še dolgo pobrnevala s svojimi strunami, po katerih so drseli prsti vetra in nohti oceanov.

Poznala je sinovo taktiko in se ji nasmehnila: kadar je bila notranje toga in zadržana in ni mogla in tudi ne marala odgovarjati naravnost na sinova nasilna vprašanja, je ta vedno ubral krajšnico do žarka njene ljubezni, ki ga je potreboval; ali jo je vprašal kaj takega, na kar je mogla odgovoriti, kot, recimo, koliko je ura, in ko je prejel odgovor, ki je bil včasih samo ja ali ne, je sin obmolknil in se zaprl vase kot ona, živeč od njene kratke besedice toliko časa, dokler se ni izpregla iz krize.

Bilo ji je nepopisno hudo, kadar jo je moral spraševati po uri in vremenu, imela ga je rada in se ji je vselej zavrtelo od ljubezni do njega, ker je bil tako takten in je nikoli ni upal zmotiti v njenem trpljenju. Samo slutil ga je in ji ga ni maral povečevati z grozljivim in sebičnim vrtanjem vanjo, ampak se je zadovoljil že z drobtino njenega odgovora.

Ta klic z onkraj Atlantika jo je čisto zmedel.

Spet je obsedela ob telefonu s slušalko v rokah, iz katere je še nekaj časa pobrneval šum daljav, nato pa se je oglasila amplituda klica telefonske centrale, kot bi v daljavi kukala kukavica. Poslušala je to uspavajoče prepevanje in se mu prepustila, dokler ni v njem nekako zginila in začutila, da je nič.

Želela si je samo še glasbe, glasbe.

Ali je morda smrt glasba? je pomislila, in ko ji je prišlo do zavesti, da je to mislila oziroma rekla ona, se je spet vrnila iz amplitude nazaj v svoj borni telesni ostanek in ga napolnila z jazom.

Spet je zagrulila lakota. Odložila je slušalko in vstala.

Domislila se je, kaj bi jedla: riž, fini italijanski glazirani riž, podoben vietnamskim dekliškim solzam. Kuhan na mleku, rahlo trd in zasladen, jo je vedno nasitil in prebudil občutek, da je okrogla in mehka.

Čeprav je intenzivno mislila na sina, ki se ji je bil maloprej oglasil iz Amerike, je počasi le spet prihajala v stik s predstavami in podobami, ki jih je doživljala v zvezi z ozdravitvijo.

Tisto poletje, ko se je tumor dokončno izselil iz nje, ker ga pač ni hotela priznati, se je na kopanju srečala z moškim, ki je bil prav tako temen kot ona, precej višji od nje, z mišicami, ki so štrlele kot jeklene vzmeti, grškega obraznega profila in z išočim pogledom kakor vsaka lačna moška ptica.

Malo se ji je seveda tudi razkazoval. Morda nekaj dni zapored.

Nato pa sta navezala stik prek glasbe, ki jo je sloki neznanec vsak dan uživajoče slastno poslušal iz svojega malega tranzistorja; bila je zahtevna, profesionalna glasba — Merku, Prokofjev, Šostakovič — in ona, ki je diplomirala iz matematike in fizike, je uživala v njeni umetelni zapletenosti, posebno še v matematični izpeljavi, kjer sta akustika in ritem našla tako sozvočje in možnost, da sta res prelili čustvo žalosti v nadnaravno obliko in s tem v tvarno lepoto.

Poslušanje te glasbe jo je zavezovalo. Ni še vedela, kako.

Vsako dopoldne, ko je prišla k morju — k svojim posinelim skalam — je poiskala največjo med njimi, tisto, z rahlo nagnjenim platojem proti soncu, in tam je bil tudi že on s svojo zahtevno glasbo ter knjigo pred seboj. Ležal je na beli brisači, olivno zelen, natrt od maščob za zagorelost kože. Nad njima pa so jadrali kot otroški zmajčki, beli galebi, tožno krožeč, brez zamahov, prepuščaje se samo zračnim blazinam. Včasih so se odsunili v višave, včasih so pristali na morski gladini in se šli bele, prebele zibke, spletene iz logovega cvetja.

Čez kak teden pa je Vidi le prišel do živega, ko ji je rekel: Tam zgoraj, gospodična, je kakor v naši centrali — polno vezja na vse strani — in galebi ga zaznavajo, ne vidite, le da je vezje ozračja nevidno, s tem, seveda, pa ni rečeno, da ga ni.

Vido je ta odgovor zmedel. Ni vedela, kaj naj reče oziroma odgovori; naj bo tiho in molči, delaje se, ko da ne ve, da je odgovor namenjen nji.

Kaj torej?

Stiska je potrajala samo nekaj sekund, prekinil pa jo je spet on sam, rekoč: Inženirji za šibki tok vemo, kadar opazujemo naletovanje galebov na vezje zračnih tokov, da je tam zgoraj več žic kakor kjerkoli. Verjamete?

Rekla je: Verjamem.

Vprašal je: In zakaj verjamete?

Ker slišim . . .

Termodinamiko?

In akustiko, je odgovorila.

Torej ste študirali...?

Pokimala mu je.

On je čepeč obsedel in se nasmihal brez glasu proti črno sinjemu morju.

Iz zvočnika tranzistorja je mezal sopran Renate Tebaldi in takoj za njo mezzosopran Nade Vidmarjeve, obe sta peli Verdija, ena v Scali, druga v Tel Avivu. (Radio Montecarlo.)

Glas Tebaldijeve je opisoval spiralo zelo napetega čustva, ki se bo izlil v jok, v hlipanje.

(To se je tudi res zgodilo.)

Počakala sta nekaj trenutkov, da se je pevka izpraznila svoje tragične vloge in so se na pevski sceni začeli izmenjavati prepevi duetov in tercetov.

Ali ni čudno, je rekel nato neznanec s knjigo in tranzistorjem, da je tudi glasba v mikroenergijah nekak sopojav, res, da še malo ni izraz razpoloženja in znanja kakor pri kompoziciji, in čeprav se rojeva po naključju, je energija vendarle zanimiv glasbeni izraz.

Pogovarjala sta se z velike osebne razdalje in obema je bilo mogoče še utihniti in prekiniti dialog kadar koli; utihniti za zmeraj; med njima so bili vendar kilometri, in morda je prav ta razdalja, ki je bila videti nepremostljiva, konec koncev zadoščala, da sta se začela spoznavati pozorneje in globlje.

Verjetno je tako na vsakem usodnem začetku, ki pripelje dva skup, da si poslej pripadata z vsem svojim mogočnim sovraštvom in z le malo, zelo malo ljubezni.

Najbrž so ti kilometri le varajoči privid, ki ga uprizori življenje, kot uprizori mavrico, da si dvoje nasprotij, močnih in skrajnih, zaželi priti skup.

Vida je na večer istega dne, ko sta si s svojim prihodnjim možem, Janezom B., izmenjala svoje intelektualne prigodice ob morju, začutila ta trik narave, v kateri se rojeva človekova usoda v nasprotjih, kjer torej kilometri razdalj odigrajo vlogo varnosti, v resnici so pa to najbolj zblíževalni trenutki oziroma elementi.

Zanimiva je analogija z Marjanom: ko sta bila, vsaj nji se je zdelo, v najbolj zblíževalnem elementu, je bilo prav to usodno za njun obračun.

(In sedaj čuti, da se bo morala prav zaradi tega usodno zblížati, čeprav se noče.)

Nekaj v nji pa je vseeno reklo ja in v naslednjih nekaj tednih sta se Janez in ona prvič videla na njegovi postelji, čisto gola; bilo je tako, kot si je želela, da bi bilo pri Marjanu na planini; z moške strani pokvarjeno in odurno, toda kasneje vse lepše in ugodneje.

Vida je svojega moža dolgo imela za pokvarjenca brez primere in sebe za belino neke žive, redke plesni.

Po njegovi smrti je imela večkrat navado reči kateri od svojih kolegic, da jo je dobil samo zato, ker je bil pokvarjen, toda tako rečejo nekega dne vse ženske in žal je v tem del resnice. Seveda pa moškega pokvari ženska želja po združitvi z njim sama, ne pa narobe; Marjan je bil res čistnik, ni se ji približal, kakor se ji je Janez, z razdalje, v katero so bili vgrajeni kilometri upanja, da je za vse še čas, še posebej za zakon in otroke; ko jo je poljuboval s tistimi vatastimi poljubi, si je želela več; hotela je, da bi bil baraba, ki bi si ga vzel ven, čeprav je trepetala pred to možnostjo, ker je bila vsa bela, nedotaknjena, komplicirana. Polna solzá, ker si tega hkrati tudi ni želela; v živo pa jo je zalivala svetloba pohote, iz nje pa so kakor sence vzšli vzgibi pokvarjenosti, ki si jo na skrivaj izdomišljuje vsaka ženska sama glede sebe in svojih potreb, moški pa si jo samo prevzame.

Takrat, pri Marjanu, tega najbrž še ni znala izvesti, morda se to ženski v celem posreči šele ob njeni popolni zrelosti, ljubezenski in erotični, da moškega pokvari in da potem ob njem narica iz obupa. (Zato, da prevara svoj obup. Svoj, njegov.) V tej zapleteni erotični zgodbi ostane on za vedno baraba, ona pa njegova žrtev — tudi za vedno.

Zamislila se je v to odkritje, poskušaje z mislijo globlje, na ozadje življenja, kjer se zrcali resnica o človeku, pa ni prišla delj, kot do spominov o njem ter sebi.

Precej po Janezovi smrti, ko si je našla zaupnico v slavistki Elizabeti Kariž, ki je kakor ona pripravila moža, da se je zapil in pijan obležal v podstrešni sobi ter umrl, potem pa so ga pokopali kot crknjenega psa, brez javnosti; tej torej je v odsotnosti sina Oktavia, ki je ta čas plul za neko rotterdamsko plovno družbo, pripovedovala o svoji edini ljubezni, ki je res nekoč bila, o Marjanu Frangešu, sedaj župnem upravitelju v Vinvrhu, in ki res ni bil povarjen, kakor so skoroda vsi moški; seveda pa ji je največ pripovedovala tudi o Janezu, svojem možu, ki je kmalu po poroki z njo pokazal neko svojo drugo naravo; brž ko se je bil preselil k nji kot mož, je začel pisati pesmi; res, da se je vrgel tudi na prezidavo hiše, pravzaprav sta se vpregla oba, ker je stara kamenjača postajala vedno bolj negotova; v njenih zidovih so se začele razraščati razpoke, skozi se sicer še ni videlo, toda dan se je že dal — ali pa noč — naslutiti, če že drugega ne.

V treh letih sta si hišo skoraj postavila na novo. Iz nje je nastal nekak kvader, sijoče bel, z mnogimi prostori, v katerih pa je ostalo le malo istrskega duha.

Izza oljk, cipres, figovcev in robidnic je kukala bolj grobnica kot hiša. V nji je bilo vse sijoče gladko, od vsepovsod je lila svetloba, bodisi

severna bodisi južna, toda v arhitekturno zamisel te hiše je bila že od začetka vkomponirana tudi Janezova smrt, in sedaj, kot vse kaže: njena.

Z Elizabeto Kariž sta se radi spominjali Janeza, pa tudi Marjana; prvi, kot smo že omenili, je s preselitvijo v izolski obrov postal proti vsakemu pričakovanju pesnik, drugi pa župni upravitelj v nekem mejnem kraju Slovenije; oba sta pa postala nekako proti svoji volji to, kar sta kasneje bila; preobrazba pri obeh v ta paradoks je bila nepopisno mučna in polna presenečenj zanju kakor tudi za druge.

Elizabeta je najraje poslušala drugi paradoks, ki ga ji je Vida nadvse rada obnovila — in obnavljala — če je le za to nanesa prilika. Verjetno ga je rada obnavljala zaradi raka, ki ga je kasneje čisto prebolela v zvezi z njim.

Seveda pa smo dolžni predstaviti tudi Elizabeto v njeni celosti: bila je mati petero otrok, dveh hčera in treh sinov, z diplomom iz slovenske literature ter jezika, pod c pa ruščine. Karakteristika, ki jo je pospremila v tistih časih na obalo, se je glasila: pošiljamo Vam največji obet naše slavistike. Žal je Elizabeta Pivk, kakor se je prej pisala, kmalu po svojem prihodu k morju začutila potrebo po barabskem moškem, ki pa naj bi ji ostal za zmeraj, četudi bi bil do konca življenja — njegovega, seveda — pijan in bi smrdel. In nekega večera — glej, glej — je na te svoje sanje tudi naletela na razstavi mladega slikarja Edvarda Kariža, ki je pričakoval goste svoje razstave z rdečimi očmi, kakor prehlajen zajec, v resnici pa tako pijan, da je videl rdeče.

Edvard, ki je slikal akte oziroma jih preslikaval iz italijanskih porno revij, je bil od Elizabetine bele teletine ves iz sebe; rekli bi lahko: res prestrašen; pa še streznilo ga je to tako zelo, da ga je Elizabeta, ki je opazila učinek svoje pohote na njem, brž nagnala goltat špirit, dokler se ni v svoji rahli in čisti duši prevzel od njene želje, da bi bil baraba in ji kaj storil; nadrobnosti s teh seans so bolj ali manj znane, zapišemo pa le lahko, da Elizabeta ni bila devica, ampak da se je že nekajkrat žrtvovala brez prave koristi.

Bila je preveč zajetna, in to jo je zmeraj stalo moža.

Prvi, ki se mu je prepustila, je bil miličniški kadet. Tik pred diplomom na faksu. Srečavala sta se bila s smrkavcem na velikem hodniku stare ljubljanske hiše; bil je to res še mlad pokovec; verjetno so tedaj v njegovi šoli jemali ravno psihologijo razcvetajoče se ženske, pa je šel in preskusil svoje znanje.

Dvakrat ali trikrat samo je slišal njen glas, pa je že vedel, koliko je ura. (Vabila ga je sedet nase.)

Nekega dne pa ji je le rekel: Ali te mogoče zanima, kako se pri polonezu zamenja transmisijski jermen. Elizabeta, ki je komaj čakala, da bi ji

že kaj rekel, je bila seveda za to, in odšla sta v garažo njegovega očeta, kjer jo je stisnil za zapestje, da jo je poškopila prava žerjavica, ji velel sestiti na sod kurilnega olja, jo naslonil s hrbtom daleč, daleč nazaj in si poiskal oné ter hkrati njeno špranjo, nato je razmaknil njena mogočna bedra, kakor lesu pri kmečkem dvorišču, in začel orati.

Elizabeti se je zdelo vse to, kar je fanté počelo z njo, od sile nepošteno, a da bi vse skup le ohranilo neki videz, ni niti mignila s svojo veliko pečjo (Delala se je mrtvo ribo.)

Ko se je tega zvečer na postelji vsega spominjala, se ji ni zdelo niti lepo, kar se ji je pripetilo, niti grdo; šla ji je nedolžnost, joj, in to, kako poceni, pa še peč ji je smrdela po plinskem olju. Kar nekaj dni je vlačila za seboj ta pridušljivi duh, marsikdo se je obrnil za njo, ko je ujel ta smrad in si ni znal razložiti, zakaj Elizabeta zaudarja po nafti.

Njen drugi žrtvovanjski trenutek je opravil asistent M. O. med branjem osnutka za diplomsko nalogo. O tem ne bi pisali. Tretji in četrti trenutek se ji je pripetil tudi v neki pisarni. Znenada je dobila vabeč glas in moški so to takoj zaznali. Malo se je morala upogniti v predklon, se prijeti za rob pisalne mize, uradniki ali funkcionarji ali kar so že bili, pa so ji od odzad pomagali do naslade. Bilo ji je malce čudno ves čas strmeti v vrhove lip, ki so bili vštric z okni, vendar se je vse zelo hitro in lepo končalo.

In po vsem tem je prišla na obalo kot največji obet naše slavistike, preluknjana kakor vozna karta Rateče—Planica—Bitola. No, in tu, kakor smo že rekli, jo je spet začel puščati na cedilu njen glas, vendar se je zdaj za trdno odločila, da se bo luknjanje brez posledic nehala in da se bo nadaljevalo, če se bo, samo še na zakonski postelji.

Dva meseca in pol je iskala razne priložnosti med moškimi na obali — priložnosti za v zakon — čemur pa so se vsi, naglo kot le kaj, izmaknili. Še celo taki, ki so videli golo žensko le enkrat na leto.

A na tej razstavi, o kateri smo že pisali, je nazadnje le naletela na tisto, kar je tako vneto iskala; moškega, ki do ženske po neki čudni notranji zavezanosti bogvečemu, sploh ni mogel; bil je devičnik pravega apostolskega videza; moški, ki je mogel biti čutna baraba le pijan.

Elizabeta je dobro vedela, ko je legla z njim na škripajoči kavč v njegovem podstrešnem ateljeju, da je ta asketsko oblikovani fantič njeno usodno nasprotje, nasprotje, ki jo na drugi strani blazno privlačuje, vendar je v vsem tem že začutevala njegov in svoj pogubni konec.

(In nekaj podobnega je zaznaval tudi Edvard.)

Ko je špirit tistega večera prebudil v njem nekaj nepopisno divjega in sproščenega, je v njem zaživela najbolj ekstremna čutnost; v njegovem pogledu je bila samo še kri; šel je prižgat vse luči, da je Elizabeta zavreščala od sramu in se brž pokrila s tepihom, toda Edvard se ji je približal kot panter in jo razkril — že prej je bil zmetal z nje vse perilo in ga po

kosih razobesil na vseh koncih ateljeja — vzela paleta z barvami in tenak čopič ter ji na prsi izrisal sončnice.

Bradavice so bile središče cveta.

Niže, kjer je bila dlakava, pa ji je iz vrečke prikukala glavica nežnega rjavega hrčka — tudi narisane, da se bomo razumeli.

Elizabeta je bila od vseh dejanj, ki so se godile z njo in nad njo, prevzeta; v vsem tem je bilo nekaj hipnotično sladkega, še več, tudi anestetičnega; zdaj bi jo Edvard lahko razrezal in ona ne bi niti čutila, da umira.

Zjutraj sta bila od vseh teh stvari, ki sta jih počela, blede, slabotna, prekrivaje spretno sovražstvo drug drugemu.

Elizabeta je bila od barv, ki jih ji je Edvard razlival na prsih in trebuhu, vsa lepljiva, pa tudi on je imel pobeljeno brado od vseh mogočih barvnih odtenkov; jezik se mu je zdel pust in brez pravega okusa.

To je bilo eno najbolj žalostnih njegovih jutrer.

Svojo prvo ljubezen, ki se je gola in razbedrena izmivala s terpentinom prsi in trebuh, je strahovito zasovražil. Žal je bil v to sovražstvo že dokončno ujet; Elizabete se ni želel znebiti za vedno, ampak samo za nekaj dni, da bi si opomogel od neumnosti, ki jih je počel z njo. No, in prav to si je želela tudi ona, zato sta bila drug do drugega vpljudna, ker sta vedela, da se bosta še v kratkem potrebovala.

Edvard ji je prinesel na kavč vse njene spodnje reči, ki jih je sinoči v divji strasti pometel z nje. Celu hlačke je šel sklatiti s senčnika stropne luči. In rekel ji je celo — oprosti, ko jih je položil zraven nje.

Elizabeta je v tem videla prisposodobu svojega očeta. Nekoč, ko je zne-nada prišla iz Ljubljane domov, je presenetila očeta, ko si je pritiskal na obraz mamino spodnje perilo. Na ves glas je vlekel iz njega vonj, da se ji je zdelo, ko da hlipa. Šele ko je videl, da ga pri tem vsa presenečena občuduje hči, je sprevrgel igro v drugo skrajnost: začel je kihati, smrkati, ko da ima napad nahoda.

Elizabeta se ni nič več dala pretentati, razmišljala je, kaj bi to utegnilo biti, celo zaspati ni mogla tisti večer, dokler se ji ni posvetilo.

Z Edvardom sta se odslej shajala skrivaj. In po potrebi obeh.

Rekel ji je, ko mu je povedala, da je verjetno noseča z njim, da se sicer lahko poroči z njo, ampak samo pijan. Ženska je že tako nekaj ne-normalnega na svetu, ji je rekel, če pa je še debela, kakor je ona, potem je dvakratno duhovno zaostala.

Prenašal jo bo, ampak le pijan. To mu bo pa morala dovoliti, če se bo šel z njo poročiti.

Vzela sta se tri mesece pred porodom prve hčerke.

Ker je bila zajetna — ne pa debela — je le redkokdo opazil, da je noseča.

Zadeva s poroko je bila opravljena nekega dopoldneva, ko so bili vsi po službah. Brez svečanosti. Elizabeta je imela v urniku celo luknjo in prav za tistih petinštirideset minut sta se dogovorila z matičarjem. Ta je priskrbel tudi dve priči — občinskega vratarja in občinskega pandurja, kakor so pravili Nelkotu, ki je pobiral parkirnino.

V manj ko desetih minutah sta postala mož in žena.

Elizabeta je odhitela nazaj v šolo, on pa za prvi šank. Pil je toliko časa, dokler ga ni docela preplavila strast do nje.

V vseh naslednjih letih so se Elizabeta, pa tudi otroci, ki so prihajali na svet drug za drugim, prizadevali, da bi ga spreobrnil v trdni zaobljubi, da bo sicer mož, toda pijan mož, v očeta, ki ne bi bil pijan.

Edvard je Elizabeti priznal, da bi bil lahko trezen samo tedaj, če bi se je znebil, in ko bi mogel pozabiti na vse, kar je bilo med njima; tudi na otroke; le-teh nima rad in mu tudi nič ne pomenijo. Ker pa tega ni mogoče izvesti, bo moral piti dalje.

Takrat jih je imela Elizabeta z njim že štiri, dve hčerki in dva sina; stiskali so se v eni sobi, sicer res veliki, in v mrzli, veliki kuhinji; otroci so branili materi, da bi poskušala zaživeti skupaj s pijanim očetom, ki jih ni imel rad; v nji je bil že peti otrok in otroci niso vedeli, kaj to pomeni. Poskusila je še nekajkrat, da bi ga pregovorila, nato pa je v nji nekaj počilo, se zavrtelo nazaj, kakor v uri, in nič več se ni borila z njim za njegove otroke.

Zadnji popravek, ki ga je še imela pri njem v ateljeju, je bil povsem druge narave kot čutno opravilo; prišla mu je povedat, da je v péto noseča in da resno potrebuje njegovo pomoč. Pa ne pomoč pri njenem veselem oznanilu . . . Glej, in zdaj je bil mož videti čisto drug. V njem se je nekaj postavilo na glavo. Doslej ni maral živeti skupaj z njo, zdaj pa je to hotel. Samo še živeti, živeti in delati.

In Elizabeta — ne bodi lena — mu je predlagala, da bi prodal atelje in pomagal nji, sebi pa še otrokom z izkupičkom do hišice.

Takoj je bil za to.

V treh letih so nato hišico zmašili skup, največ z njenimi posojili, toda na dan, ko so se vselili, je Elizabeta zbrala svoje otroke za trenutek okoli sebe, in jim zbranim povedala, da očeta ne bodo vzeli k sebi, ne bodo pa se odrekli njegove pomoči pri selitvi; tega pa ne; ker selitev dosti stane in je treba nositi, vzdigovati težke reči; ko bodo pa enkrat v hiši — in bo selitve konec, mu bodo zaklenili pred nosom in mu ukazali, naj zgine, kamor hoče.

Otroci so bili presrečni, ko jim je zaupala ta načrt v zvezi z očetom, ki se jih je toliko let sramoval. Objemali so mamo in vpili: živio!

Ni se še polegel vrišč, ko je mednje stopil oče. Bil je dobre volje in vsakega od otrok je veselo potapljal po glavi.

Zunaj je že stal tovarnjak, ki ga je oskrbel Edvard.

Po zajtrku, na katerega je bil povabljen tudi šofer, so se začeli premiki omar, miz, postelj . . . Joj, koliko umazanije se nabere za temi stvarmi; pa pajčevin, prahu, mrčesa suhega!

In koliko stvari je šele v kleti ali na podstrešju, kadar se človek telesno seli.

Za cel tovornjak so nabrali ropotije. Ko pa so jo pred novo hišo zložili na tla, se je pokazalo, da ni uporabna; lahko bi jo pustili kar tam. Kupi gajb, pumpe za kolesa, otroški polomljeni tricikli, vedra, regali, polni žaganja, kozarci za vlaganje, potem razna polivinilska šara, stoli, mize, nočne posodice in posode, škatle z laki in barvami, čopiči, stare obleke in ročna orodja vseh vrst . . .

Bilo je že proti večeru, ko so kolikor toliko poselili nove prostore z navlako. Le en prostor je na videz in za prevaro ostal prazen: sobica z velikim oknom, kjer naj bi Edvard odslej imel atelje. V resnici pa je Elizabeta ta prostor namenila za dnevno sobo. Svoje reči naj bi privlekel naslednjega dne. Imel jih je malo, dva kovčka barv, ducat nedodelanih oljnih podob, nekaj stoječih luči za nočno delo in star, plišast kavč, na katerem so bili vsi njegovi otroci spočeti.

Rdeča zarja je žarela nad pinijami, morje je bilo napeto in negibno; tih večer z modrim ozadjem se je približeval hišici.

Vsi so bili utrujeni in bi pospali kar po stolih in po tleh.

Toda odigrati je bilo treba še zadnje dejanje današnjega dne: Edvarda je žena poslala po vino.

Ta je, nič hudega sluteč, vstal in odšel z dvema steklenicama v polivinilski vrečki v bližnji bife. Tam se je od veselja celo zagovoril in malce zapil, ko je svojim pivskim tovarišem pripovedoval o selitvi in o drugačnem življenju, ki ga namerava poslej živeti.

Ko je zapuščal gostišče, je bilo zunaj že vse pomračeno. Z žvižgom med ustnicami se je približeval hišici, v kateri so sijale žarnice brez senčnikov.

Vdihnil je vonj beleža in malte in se pognal po stopnicah k vratom. Poiskal je ob strani zvonec tintonk.

Za vrati je zaslišal šepet otrok.

Prerivali so se in hahljali.

Med njimi je čutil tudi njo. Mirila jih je.

Ni se jim oglasil, ker je imel vse to za šalo, s katero ga mislijo obstrašiti. Vedel je, zdaj bodo na stežaj odprli vrata in kaj zavpili.

Nasmihal se je in se tudi sam že pripravljaj, da sprejme njihovo igrico kot svojo, saj bodo odslej skup, pod eno streho, in bo končno združeno to, kar toliko let ni moglo biti, nekaj zaradi njega, malo zaradi nje.

V sebi pa je to leto začutil, da je načet in da se mu jetra krčijo v trdo bolečino ciroze.

V tistem pa je Aleksandra — prvi njun otrok — zakričala: Pri nas nimaš več kaj iskati; kar zgini. Kje si bil doslej dvanaest let, bodi še sedaj. Zgini!

Zgini!

Zgini! so se oglasili drug za drugim in potem skup v en glas otroci.

Edvardu sta zdrknili steklenici v vrečki na marmornati prag, se razbili, steklenina je zazvenela skrhano sredi tekočine kakor rezilo noža sredi človeških reber.

Vonj merlota je omamno zadišal.

Rekel je zresnjeno: Z mamó bi rad govoril.

Kar govori! je rekla Elizabeta.

Kaj naj vse to pomeni? jo je vprašal.

Samo to, kar si pravkar slišal, mu je odgovorila; toda zdaj ji je glas že zapel s polnostjo, led je bil prebit in začelo se je plavanje k poslednji resnici.

Misliš, da je to prav, kar delaš, jo je kašljaje vprašal. Drugega mu namreč ni ostalo, ko da zazveni v moralnem načelu.

Elizabeta se mu je zvito odsmejala.

In ti to praviš meni, ki si mi rekel, da se lahko poročiš z mano le pijan, ker je med nama pač tako razmerje, da greva skup le z nenormalnih pozicij; se še spomniš teh besed; rekel si mi: ti si ritasta, jaz suh in lep; tudi, če bi te hotel imeti, moram biti na smrt razmajan od pijače.

Elizabeta, ampak to je vendar čisto res, kar sem ti rekel.

Tole zdaj tule, kar se dogaja z zaprtimi vrati, mar misliš, da je tole šala? mu je odvrnila.

Nekaj trenutkov so vsi napeto molčali in pridrževali dih.

Edvard je začutil svoj notranji jok; bil je boleč, temen, tih, žgoč, kakor da se je urezal s školjčnim robom.

V tem kratkem premoru je začutil, da je žena odločena svojo preprosto zamisel uresničiti z vso blazno trdovratnostjo, dosegla pa bo samo to, da bo odšel in morda umrl. Kaj večjega od te zamisli, ki se že uresničuje nad njim, pa ne bo.

Žena počenja to, kar v bistvu počno vsi veliki revolucionarji sveta: ubija tiste, ki se z njo ne strinjajo oziroma ki njeno poenostavljeno predstavo o svetu kvarijo. Toda svet je tudi tak, da mora biti nekdo tudi pijan, zato da drugega lahko prenese. Svet ne more biti samo simplificirana zamisel, ampak odmišljanje skozi privid krogle, valja, stožca, da dobimo pravo perspektivo.

Edvard ni bil pripravljen razpravljati o svetu pred vrati svojega doma, za katerega je žrtvoval atelje. Rekel je le: Prav, če je tvoja volja taka; prav. Pustil je črepinje na pragu in se zgubil v noč.

Bila je dolga in naporna, kajti celo je prehodil ob obali gor in dol, razmišljajoč o ženi, ki ga je tako zvito pognala v njegov konec.

Zgodaj zjutraj se je šel napit. Svojim pivskim tovarišem je jokaje zaupal, kaj se mu je zvečer zgodilo. Ti pa so bili iz srca veseli, da se je vrnil mednje, in so to tudi predvideli, ko so med sabo na tihem izmenjavali po kosih njegovo pasje življenje.

Diskusija o tem je trajala celo dopoldne, vse popoldne in še pozno v noč.

Najprej so ugotovili, da je Edvard v resnici dober človek, česar Elizabeti ni moglo uiti, zato je to izkoristila.

(Dobri ljudje pa so v bistvu slabi.)

Ne v moralnem pogledu, ampak človeškem — egoističnem. Ne znajo ubijati, raje so ubiti. To pa je svetniška podoba človeka, ali človeka, ki se je rodil brez jaza. Lahko pa tudi, da so mu ga kasneje postrgali.

(Pijanci veliko vedo o vsem tem.)

Jokajočemu Edvardu pa so rekli: Vidiš, če bi se ti hotel zdraviti zaradi svojega alkoholizma, ki tvojo Elizabeto tako blazno moti šele od od včeraj dalje, ko je s tvojo pomočjo naklepala na svet pet otročičev in lepo hišo zapovrh, potem bi se nekaj nepredvidljivega zgodilo tudi z njo. K tvojemu zdravljenju bi bila poklicana tudi ona, taka je namreč praksa. Kaj praviš, zakaj? Zato vendar, ker ti je v moralno oporo, kakor rečejo temu zdravniki v Škofljici. Toda v tem ni vse resnice; ona ti s svojo moralno podporo vrača del tvoje življenjske sebičnosti, del tvojega jaza, ki ti ga je ukradla. Zdravniki, ki za te skrivnosti dobro vedo, da žene namreč tudi nehote jemljejo tisto, zaradi česar moški postanejo pijanci ali pa svetniki, ne morejo s temi rečmi takó na dan, kakor zdajle mi; ker pa smo se tudi mi zdravili, zato vemo, kaj stoji za temi stvarmi; natančno vemo, da žene takrat na tistih sestankih z alkoholiki tiho vračajo, kar so prej na glas vzele, ko so nas tako čudno ljubile; hote ali nehote vračajo; in prej ali slej naredo vse žene z možmi to, da le-ti naenkrat postanejo dobri, vserazumevajoči, mehki. In mi, ki smo se vrnili za šank, vemo najbolje, da je to resnica, da redko vzdrži ravnotežje, vzpostavljeno pri zdravljenju, in če že vzdrži, potem se ne spremené samo možje, ampak predvsem žene. One so nekaj ob tem spoznale.

Zaveslali so še v moralo, predvsem v krščanstvo, ki uči ljubezen, razumevanje, poučujoč hkrati človeka tudi v tem, da se moraš odreči svetu, če hočeš videti nebeško kraljestvo. Kar pomeni, da se mora odreči egoizmu, čemur pa se iz preprostega razloga ne moreš odreči — če hočeš živeti. Bog, ki je demiurg sveta, je sprožil zakone jaza v vsakem nevtronu; povsod je razviden način obnašanja, kar pomeni, da je vsepovsod posredi osebnostni značaj sveta. In če je to res — in res je — potem so pozivi k radikalni ljubezni tragično dejanje, kakor so tudi vabila ženam zdravljenih alkoholikov čisto ista stvar: tragična. Po eni strani ni mogoče živeti drugače, kakor živimo, to je, da se uničujemo po načelih, ki nam jih je vdihnila narava, po drugi pa moramo živeti tudi drugače.

Zakaj?

(Dve naravi se podvajata, in to jim je bilo očito.)

Okoli dveh zjutraj je bilo, ko so nehali debatirati o tem. Razhajali so se, kakor da jih razmetuje veter; lovili so se za zadnjimi oporami zavesti v jutranjem ozračju, dehtečem po soli in sladkem mulju.

Edvard se je zavlekel na prijateljstvo podstrešje.

Tipala sta skozi temò in se zaletavala drug v drugega, dokler nista našla polžastega stopnišča v stari hiši. Tam sta popadala od žalosti in utrujenosti na kupe cunj, od žalosti zato, ker je svet v resnici tako dvojen in nasprotujoč si.

V letu in pol, kolikor je še živel, je moral iti enkrat še na sodišče, kjer je moral podpisati razvezo zakona. Ni se mogel upirati. Bil je nesposoben za življenje in preživljanje oziroma vzgajanje otrok, sodnik pa ga je menda trikrat nagnal ven, ker je trikrat prišel pijan na razpravo. Menda mu je šele četrtič uspelo priti kolikor toliko trezen. Poslušal pa je le na pol, kar je sodnik blebetal, raje je zrl ven, kjer je v pomladnem vetru nihalo belo perilo in vmes plence.

Sodnik mu je rezko odbiral njegovo življenje; očital mu je tudi to, da je bil perverzen do svoje žene, ko to niti nista še bila; brez dlake na jeziku je povedal trem sodnikom-porotnikom, da jo je že prvi večer porisal z barvami, te pa polizal.

Šele ob teh besedah se je prebudil iz zazrtosti ven, rekoč dvakrat: prosim, prosim . . .

Kaj, kaj, se je ostro zakregal nazaj suhcan sodnik, recite, da ni res, ne pa prosim, prosim; na sodniji nič ne prosimo, saj nismo Cerkev; če je pa resnica, kar sem vam očital, lepo stisnite skup žnablje in tiho bodite.

Potem, ko so ga podelali v družbeni gnoj, s katerim bodo pognojili njivo življenja, so ga pozvali, naj govori, če ima kaj, on pa je samo zamomljal, prišel bliže, poprosil za pero in podpisal odločbo o razvezi zakona.

V pozni jeseni pa je začutil, da se mu je približala smrt oziroma odrevenevanje v ledeni molk.

Kostanji v parku so bili že vsi goli, zrak pa zimsko modrikast kakor Gora svete Viktorije na sliki Paula Cézanna.

Pest jeter ga je močno tiščala pod rebri.

(To je bilo vse, kar mu je bilo še ostalo od jeter.)

Še zadnjikrat je pomislil, da bi bilo lepo, če bi umrl doma, med svojimi, med zdihovanjem in jokom.

Nihal je v sunkih vetra, nadelan od enega samega vinjaka, sanjajoč o tej zadnji sreči na svetu: umiranju doma.

Iz vedra, kjer so Makedonci pekli kostanje, ga je oplazil sinjkast dim.

Hotel je kupiti pet zavojčkov maronov in oditi pred njeno — in svojo — hišo, da bi otrokom razdelil te dobrrote. Pa je od nekod zaključal premočan spomin, da so ga vrgli ven, in še tako grdo . . .

Razmišljal je, kaj bi.

Odreagirajl je po pivsko; odmisli je: nekaj močnejšega moram prinesiti.

Stopil je do prodajalke srečk in za zadnji denar kupil dve, v upanju, da bo zmaknil državi pet milijonov ter z njimi potresel svoje otroke.

Z rdečimi stotaki!

Prodajalka, ki je vedela, kako je s to opotekajočo se srečo, to je bilo namreč še dodatno varanje, s katerimi država vara uboge, mu je smehljaje se ponudila vrvico z lističi. Izruval je dva.

Pomislil je: nikoli v življenju nisem imel sreče; ali je to sreča imeti debelo babo, jo porisati s sončnicami in drugimi živalmi, da jo sploh lahko . . .

Tovarišica, je vprašal prodajalko, ali bi se vi pustili porisati s sončnicami?

Rekla je: Ne vem, odvisno pač od tega, kdo bi me hotel.

Namrgoden jo je meril s pogledom in spotoma izluščil obe številki iz omota, ki sta zadeli nič.

No ja, je odvrnil, ko je to zvedel, nekaj mi je spet splavalo po vodi. *Vaaa-šaaa flašaa-šaaa!* je zavpila za njim prodajalka srečk.

Vrnil se je, grizoč ustnice, kakor da se komaj zadržuje, nato pa je le izbruhnil: Taka si kot . . . socializem . . . toda eno prednost le imaš pred mano, hudičeva si kot bakterije v prehlajenem sečevodu, ki zlepa ne crknejo . . . No ja, zmagale boste — socializem, ženske in bakterije. Imele boste končno svet brez onegá, saj veš . . . In takrat bo lepo, lepooo. Kûr-baá!

Odvrgel je prazna loterijska lističa, brcnil v flašo, prazno vina, ne pa tekočine; vanjo je hodil scat, ker ga je pogosto naganjalo; zdaj je bila zalita samo do tretjine.

Urin je mehko šklopotal po tleh.

Prodajalka srečk je bila vsa iz sebe. Ni mu mogla ziniti kaj ostudnega nazaj.

Edvard je zamahnil z roko in jecnil. Naredil korak, še enega, in odšel. Vedel je, da odhaja na svoje podstrešje umret.

Dan je bil kot Gora svete Viktorije na sliki Paula Cézanna, motno modrikast, z mrazom na ozadju in lisami rdečega hrůskovega listja.

Edvard je legel, se pokril s staro suknjo in hipoma zaspal. Odmislil je samo pol stavka: *Mreža vplivov je drobno pretkana in pokriva . . .* Ničkolikič je začel misliti ta stavek do konca, a ga nikoli ni mogel stisniti iz sebe (kakor ne zjutraj dreka). Tudi sedaj ga ni mogel, kajti vmes je umrl.

Šele v smrti je potem občutil tudi resnico o dvojnosti sveta oziroma življenja, kakor je to podvajanje slutil tudi v umetnosti, ko je prepoznaval v delih Kleeja in Diega Rivera dve smeri, ki si nasprotujeta, ki pa sta na koncu nekaj popolnoma istega — in sicer umetnost.

Žena in otroci se niso udeležili njegovega pogreba; izgovor za to je bil preprost, kakor je pri ženskah in otrocih zmeraj.

To torej bi bilo približno vse o Elizabeti Kariž, najboljši Vidini zaupnici, ter njenem možu, slikarju Edvardu.

Zdaj pa se povrnimo k Vidinima pripovedovalnima paradoksoma — k Janezu in Marjanu, ki sta bila neprimerno bolj zapletena kot prisposodba o Kleeju in Riveri, prek katere je prečutil Edvard Kariž svojo nemo smrt.

Če je bil Vidim mož Janez nekak Paul Klee, je bil župni upravitelj Marjan Diego Rivera. To lahko presodimo po tem, kako sta se ji približevala in oddaljevala — in nato znova vsak po svoje ujela v njene čutnice.

Kmalu po poroki, ko se je Vidi zdelo, da je res enkrat srečna v življenju, in ko nekako res ni več vedela, kaj bi še s seboj, so jo silno prese-netili — in prestrašili — beli listi v neki Janezovi strokovni knjigi, ki jo je po naključju odprla. Na teh belih listih je bilo s svinčnikom napisano:

Velika je krivda rojenega. Joj, zlasti drgeti smrti, ko sanja duša hladnejše cvetje.*

Ko je prebrala te verze, je mislila, da sanja mrzlo cvetje ona, in ne Janez.

Knjiga oziroma skripta, v katerih je te liste z verzi našla, je rabila možu kot podlaga pri pisanju.

Bila je prepričana, da so verzi njegovi. Ne malo je bila vznemirjena nad njihovo ostró izrisano lepoto. Lepoto smrti. Njene sreče, s katero še maloprej ni vedela kam, je bilo na mah konec, kakor v pozni jeseni zelene praproti.

V teh treh vrsticah se je bil Janez izpovedal zelo intimnega občutja, v katerem pa je docela prezrl njo. (Zakaj?)

Odkritje tega jo je zelo razžalostilo, čeprav mu ni imela kaj očitati, saj so bili nanizani trije verzi nedoumne žalosti zelo neosebne narave, v resnici pa globoko intimni in so zadevali prav vsakega, ki bi jih prebral.

Velika je krivda rojenega.

Čutila je, da je ta verz napisal — ali izpisal — samo zase, in posredno zanjo, da bi se izognila spočetju otroka.

Nemir v nji je rastle kot šum gozda, dokler nekega večera ni pridrl iz nje, ko mu je priznala, da je prebrala neke verze.

Janez je najprej onemel in otrplo razmišljal, kako se je to moglo zgoditi, saj jih je imel zaklenjene v službenem predalu v uradu (kjer tudi pesnikuje v prostem času).

Kdo ji je mogel dati ključ?

Kdo jo je spustil v urad?

Počasi se je obrnil k nji, ona pa ga je gledala z velikimi, vzhajajočimi očmi.

Koliko si jih prebrala...? jo je vprašal.

Eno samo, je odvrnila.

In razmišljal je dalje: ene same ni mogla prebrati, ko jih je pa tam čez sto, ali še več; počasi pa se je le spomnil, da ni prišla do njegove skrivnosti, kakor je na začetku preplašeno mislil, po skrivni poti, ampak le bolj posredno, našla je bila samo tri verze Georga Trakla, ki si jih je izpisal za

* Georg Trakl.

moto nekega svojega cikla, zapis pa pustil v skriptih, oboje pa na nočni omarici.

Stegnil je roko, prižgal lučko in potegnil iz skript lističe z verzi.

Si prebrala to? jo je vprašal.

To, ja, je odgovorila.

Nasmehljan, ker mu je odleglo, ji je pojasnil, da to niso njegovi verzi, da jih je le prepisal . . . Še malo pomisli, ali naj prizna, da jih piše, ali ne . . . (Kaj pa, če le pride kdaj v urad in jih najde? Odločil se je, da ji zaupa, da piše pesmi tudi sam.

Ob tej novici je zanemela. Z zadržanim glasom ga je vprašala, zakaj jih piše. Ali morda ni srečen ob nji?

V sobi se je mešala noč s svetlobo v čudno pijačo.

Janez je ležal vznak v beli pidžami, naslonjen na visoko zgoljve kakor faraon v sarkofagu, roke so mu ležale tesno ob telesu, kakor mrliču.

Dolgo je razmišljal. Vedel je, da bo od te dolžine odvisno marsikaj: morda tudi njegovo življenje.

Njeno vprašanje je bilo sicer preprosto, toda za njim je stal vznemirjen človek in ne otrok.

Pravzaprav mora biti zdaj odkrit in oster, pošten.

Že dolgo je vedel, da je postelja ženska spovednica, v kateri eden vedno laže, drugi pa govori samo delne, prirejene resnice (ženske).

Na posteljah se vedno načrtujejo vse tragedije. V teh letih zakona je le spoznal, kakšna je razlika med morjem in oceanom, jezerom in vodnjakom ter žensko in moškim. Iz oceana se je mogoče rešiti, tudi če ne znaš plavati, iz vodnjaka te izvlečejo, iz jezera te iztanjajo, iz ženske, kdor vanjo zdrsne, pa ni rešitve; nihče več te ne potegne iz nje — niti smrt. V nji ostaneš za vedno. Zakaj? Zato, ker je ženska občutje. Nekaj rahlega je, lepega, toplega; najbolj je podobna zemlji, nad katero smo opravili praho. V njenih brazdah na novo nastajamo, da sami ne vemo, kako in zakaj.

Vidi se je zdel kakor Tartini v sanjah, ki mu vrag šepeta svojo glasbo.

Navsezadnje je le spregovoril.

Vprašala si, ji je rekel, rekel z neko žametno pridrušenostjo v glasu, zakaj pišem pesmi, in če morda nisem več srečen s tabo. Iz tvojega glasu sem naslutil, da je zate pisanje pesmi nesreča, in narobe, srečen človek ne piše pesmi, po tvojem, seveda. Vidim, da te je ta trivrstičnica, ki si jo prebrala, vznemirila in te naredila sumničavo. Preden bi ti lepoto in sporočilo te pesmi pojasnil, bi ti moral prej še nekaj drugega; ali te lahko vprašam: Kdo je po tvojem srečen človek? Ne govori mi pa o razmerah. Razmere človeka osrečijo le za trenutek, kakor, recimo, strastno kadilko dim cigarete, ali tistega, ki je brez denarja, šop bankovcev. Takoj ko se bosta ta dva nagol-

tala svoje potrebe — eden nuje po dimu, drugi žeje po denarju, bo vsak spet po svoje nesrečen.

Ti mi odgovori, kdo na tem svetu je sploh srečen?

Brez pomišljanja je odgovorila: Vsaka ženska, ki je mati.

Janeza je zvilo v zmrdo; to je letelo nanj, seveda, ker se je izmikal spočetju otroka z njo.

Eden od njegovih pogojev za zakon je bil tudi ta, da ne bi imela otrok. Ona je tedaj na to pristala, ker je čutila, da ga bo prej ali slej omajala v tej togosti, oziroma da so njegovi dokazi glede tega preveč osebni, ne bi rekla sebični, to ne, toda spomini na otroštvo, ki so ga obremenjevali, so ga privedli do zaključka, da gremo človeka delat vedno iz neprevidosti, ne vedoč dobro, kaj bomo naredili s tem sebi in njemu.

Vedela je za njegove otroške zgodbe, v katerih so mu zaradi kazni, ki so mu jih nalagali v obliki klečanj, zmehčali kolena v kronični artritis, in o drugih izživljanjih nad njim. In vedela je tudi za njegovo intimno doživetje otroštva kot bistva, kjer nihče ne more biti srečen, čeprav mu obrazek ozarja smehljaj iz čistega sončnega zlata.

Sreče ni.

Janez jo je vprašal, če ve, kaj jo čaka, ko bo z otrokovega obraza prebrala očitek: ZAKAJ, MAMA, MORAM ŽIVETI? Ni hujšega trenutka za mater, ko to nekega dne prebere v dejanjih svojih otrok. Šele takrat se ji razodene, da je vse naredila narobe, vse, kar je.

Dobro, se ji je vdal po tem asociativnem razmisleku, če je sreča v tem, kakor jo ti vidiš, potem jo okušaj in glej. Vendar ti nekaj povem še prej: te dni sem bral Solženicina, v članku se jezi, ker Zahod ne spregleda resnice stalinizma; Zahod nima posluha, kaj se pravi biti oviran v svoboščinah, kot so versko prepričanje ali izražanje moralnega gneva nad režimom, ki si je prevzel popolno odgovornost, da le on služi najglobljim potrebam človeštva, v resnici pa, kot vemo, je vrstni red ravno obraten — ljudje morajo služiti grobim nagonom režima.

No, to, kar je povedal Solženicin, je globoka resnica, obvezujoča za vse režime, ki si privzemajo tako globok posluš za človekovo trpljenje na tem svetu.

Ob branju tega članka sem pomislil nate.

Pogledal jo je nizdol.

Vida se je zganila in ga pogledala navzgor; njen pogled se je zlepil z njegovo bliskavico v obeh.

Kaj pa naj imam jaz s tem? ga je vprašala.

Imaš, imaš, ji je odvrnil, smeje se, približno isto imaš, kakor zahod s Solženicinovim očitkom, da ne more dojeti nečesa.

Zakaj imam jaz nekaj s tem?

Mojega življenjskega spoznanja, da je otrok najbolj nesrečno bitje na svetu, sploh nisi sposobna dojeti; slišiš ga že, vidim, da ga, toda ne prime se te. Kakor se nič ne prime sprijenega zahoda. In, ali veš, kaj se me je nenedoma dotaknilo, ko sem razmišljal o teh gluhih besedah Aleksandra Solženicina? Da je ta socializem ali stalinizem kakor otrok, mora priti na svet, in sicer na cel svet, vsi ga moramo spoznati in doživeti. Zakaj, vidiš, tega pa ne vem.

Molčala sta. Noč in svetloba sta se mešala v koktajl.

Bilo je tiho. Neprodušno. Ko da sta zaprta v svoji skupni smrti in sta se znenada prebudila, samo zato, da popijeta globlji požirek smrtnega spanca.

Ali zdaj razumeš verze Georga Trakla? jo je vprašal.

Vida je bila čisto bela in kakor dolg angel ob njem. Začutila je le, ko jo je to vprašal, da so se verzi sami od sebe odklenili in postali preprosti, kot je vsaka resnica.

Sedé in zamišljeno je nadaljeval: Človek ne piše verzov zato, ker je nesrečen na svetu, piše jih zato, da bi si svet razložil z njimi. V zanosu je oko pravega gledanja na svet in človeka. Samo svetniki in pesniki doživijo bistvo prave biti. Svetniki to projekcijo čustvovanja preneso v prisposodbo Boga — in ga res vidijo, se z njim pogovarjajo in ga potem imajo, pesniki pa ta navdih spremene v niz drobnejših in finejših prisposodob, ki so temelj novemu svetu, ki pa je nastal iz istega sveta, to je, krajše rečeno, pesniški svet; samo takó, vidiš, pridemo do Boga in pesmi. In vez med obema svetovama je v ekstazi in le prek nje se vzhvemo v stvar, ki bi jih radi. Pesem in Bog pa si nasprotujeta kakor ogenj in voda, čeprav — vidiš paradoks? — sta nastala enako.

Nekoč si mi rekla, da sem sebičen, ker ne morem mami odpustiti klečanj in vsega drugega, kar je delala z mano. Rekla si, da se takih reči spominjajo samo preveč ambiciozni ljudje. Mogoče je to resnica. Ampak potemtakem nisem jaz kriv, da sem tako poln sebe, in zavesti o sebi, temveč mama. Morda imaš več kot prav, ko praviš, da sem ambiciozen; moram biti, ker vidim drugačno resnico, kot je tvoja; jaz bi skoraj lahko ponovil za nekom, *da nisem od tega sveta*. Vidiš, in samo takemu človeku se posreči pesem.

In če obstaja pesem, obstaja tudi Bog.

Vida je nemo poslušala moža, ležeč tik ob njem, noč je postajala modrikasto otožna; vse je bilo spremenjeno, odkar se ji je razodel kot pesnik; med njima je bilo nekaj neresničnega in ponarejenega.

Potem pa je le rekla: Ampak pesem vendar ne more biti bolj res od otroka. Meni ne more dati pesem tebe. Ti si te roké, ki drsé čezme in se me poželé, ti si to, kar gre vame in me tam dočuteva z bitjem srca . . .

Pobožal jo je po laseh, bujno črnih, nemirnih kakor v jutranji detelji čmrlj. Sklonil se je vanje z obrazom in vpiljal njih vonj. Sladka grenkost je vela iz njih kakor iz pohorske arnike.

Spet je sedel in obmiroval.

Rekel je žalostno: Moja misel vidi, kadar se vzpne v ekstazo, stvarnost, ki je resnica; seveda samo v prisposodbi. Toda tudi prisposodba je resnica. Resnica ni samo to, kar si rekla maloprej ti, da je. Jih je neskončno več.

Ko je to rekel, so se jima bila vrnila občutja in med njima se je naselilo zlató strasti, prepustil se je njenim poljubom na milost in nemilost, ti so drseli od obraza vse niže, in v tem prelivanju drug v drugega sta se domenila, da bosta nocoj poskusila narediti največjo srečo, ki more doleteti žensko . . .

Vida je bila nežna in nadosebna kakor pesem Geoga Trakla, kakršno je bila našla izpisanó v skriptih na lističih. Janez, ki je videl in čutil, kako je spremenjena v lesk Traklovega izrazja, lesk, ki ga je mogoče zaznati na črnem marmorju pokopališkega miru v trenutku, ko se mesečina skrije v oblakih in se v njenih senčnih ostankih zableščé le najbolj temne stvari sveta.

In iz te noči, tako sladke, dolge, napolnjene z drgeti duha, sta se prebudila v popolni tujosti drug do drugega.

Ta noč je bila slovó od vsega, kar ju je privedlo skup.

Ko sta zjutraj vsak zase vstala in si šla umivat telo, s katerega so se ulili maščoba in vsi spomini noči, je bilo obema na dlani, da se je začela med njima nenapovedana vojna, ki bo nekega dne izbruhnila v sovraštvo, v katerem si bosta prizadevala drug drugega uničiti.

Ali se ta vojna res začne takrat, ko je spočet človek?

Zakaj?

Zakaj je do spočetja vse še znosno, bleščeče, in eden kot drugi ne ve, kam bi z občutkom te prevelike sreče in gotovosti; nečesa je preveč in nečesa *ni* premalo; smrt in življenje sta isto; zakaj; nenadoma oziroma ko se spočne obličje novega človeka v človeku, pa se pola smrti in življenja razmakneta — in nečesa je v trenutku premalo — in ne moreš verjeti, da je tisto, kar je bilo prej eno, poslej dvoje s skrajnostmi v sebi, ki pogublajajo.

Vidi in Janezu so se ta nova občutja prikazala vsakemu v drugačnih prisposodobah, kot smo jih opisali, toda z isto vsebino, také da sta oba začela premišljati o stari legendi *raja*, v katerem se vse iskri od lepote in je vsega vsepovsod na pretek do otožnosti, človeku pa se vseeno po nečem toži; seveda, rad bi živel in rad bi umrl, kar vse do sedaj ni mogel.

Začudeno sta vsak zase morala ugotoviti, da je starozavezna legenda o rajju, kjer ni meje med življenjem in smrtjo, in kjer naj bi človek užival srečo gotovosti, pravzaprav trenutek globokega spoznanja o človekovem življenju; v legendi je spravljena vsa resnica, ki se ji posmehujemo.

Kako lepo je bilo še včeraj, ali predvčerajšnjim, je premišljevala Vida v naslednjih dnevih, ko je samotna čakala, kdaj se vrne mož iz službe.

Vida ni še nič vedela, da svoje pesmi že več kot leto dni objavlja pod psevdonimom, in da v teh popoldanskih urah, ko ga ni domov, piše, zagledan vase in v bel papir pred seboj. In da mu je v notranjosti vse temno, kakor tedaj, ko se skrije mesečina.

Novi svet, ki se mu je vsako popoldne sproti namnožil v obliki pesmi, včasih ene same, ali pa tudi le nekaj verzov, si ga je prisvojil še bolj, odkar sta si ga razdelila med seboj življenje in smrt v tistem čudovitem, zadnjem večeru v raju.

Šele odslej je povsem in scela razumel Trakla, ki je bil posrednik med skrito mesečino v oblakih in hladnimi odbleski stvari, ki so po naravi samo temne. Zdaj šele je vedel, da je razdelitev človeka na smrt in življenje bistvo resnice v prisposodbi, in da med pesmijo, ki je slika oziroma posnetek resnice, in resničnostjo golega dejanja, ni razlik v stvarnem pomenu, ampak obstojé le prenesene oblike, izrečene filozofsko.

Nekega dne pa se mu je potem le posrečilo — kdo drug bi rekel ponosrečilo — da se je iztrgal podedovanemu mišljenju časa, v katerem so ga vzgojili za inženirja; zmuznil se je iz sistema misli, v katerem je predstavljal le določeno številko transportnega vozila, s katerim si suženjsko človeštvo že milijone let ohranja status quo. *Pesem*, ki jo je tako dolgo in skrivaj pisal, ga je osvobodila, končno je bil le vrnjen sam sebi, postal je prost in lahak, zroč na morje, ki je bilo tik tovarniškega poslopja; z morske gladine je v teh letih pobral toliko metafor — oziroma resnice, ki ga je osvobodila — da mu je hvaležen odzdravil z roko.

Spomnil se je Janezovega evangelija: In spoznali boste resnico in resnica vas bo osvobodila . . ., če ostanete pri mojih besedah, je dodal. V tem je pogoj osvoboditve, in to vsake; ostati pri besedah, ki osvobajajo.

Hočem ostati . . . je zatulil, vzel belo polo papirja, podložil indigo, položil čezenj še eno polo in spet indigo in tako naprej, dokler ni bil sendvič za tipkanje narejen.

Potem pa je nežno zaropotalo v zapletenem daktilografskem ritmu; nastajati je začela odpoved mislim, ki so ga usposobile za inženirja, ter odpoved delovnemu razmerju, ki ga je ponižalo v tisto vozilo, s katerim se te štiri milijarde človeštva vsak dan pripeljejo po nekaj kil sočivja in nekaj litrov mleka, in to predvsem zato, da živé do smrti.

Resnica življenja, je zatipkal, pa ni le živeti do smrti, to je falzifikat resnice, resnica je biti osvobojen tega vlaka, ki pelje človeka v Auschwitz; videti morje v zavesti, kjer se zasveti njegova prisposodba, to je živeti; ali gledati toliko časa v sonce, da vidiš tam črno luno; ali v času prepoznavati ritem, tisti ritem, iz katerega je vsaka snov; da je le-to in nič drugega razdejanje človeka, čemur se z drugačnimi besedami pravi tudi smrt, konec, amen; v resnici je pa to samo čas, kot smo videli.

Dolgo je tipkal svoj papirnati sendvič osvoboditve, na morju so se že zarisovale srebrne proge, podobne dolgim, pocinkanim ploščam in se spotegovale tja proti Debelemu rtiču.

(Tipke so sipale črke po belem papirju z neko blago mehko.)

Zalotil ga je že mrak, ko je bral, kar je bil napisal v zanosnih formulacijah, kakršnih sužnji svetá gotovo niso vajeni in bodo v naslednjih dneh osupnili ali pa — kdo ve — bodo povsem ravnodušni.

Bilo mu je vseeno, ali ga bodo razumeli ali ne, pomembno ob vsem tem je bilo, da je on razumel sebe.

Nato je pismo v štirih izvodih podpisal, stipkal še naslove na službene ovojnice, zalepil le-te in se lotil zbiranja vseh svojih papirjev, poččkanih s pesmimi. Zlagal jih je na velik kup, nato razložil v tri mape, izpulil iz srede samoupravnih aktov vse revije, v katerih je ta čas pod psevdonimom objavljaj, in vse to povezal z dvema vezalkama, ki si jih je potegnil iz čevljev, ter se po mračnem hodniku splazil ven.

Ob prvem poštnem nabiralniku je odvrigel pisma in začutil, da je deloma že osvobojen.

In tistega večera sta imela z Vido buren večer.

Kadar sta ob spominjanju z Elizabeto Kariž, upom naše slavistike, prišli do tega trenutka v njenem življenju, je obetavna slavistka imela navado seči v pripoved z glasno pripombo: To so, oprosti, duhovna oblačila enega največjih norcev Francije, Paula Gaugina, ki je leta 18.. zapustil ubogo soprogo z otrokoma in odšel na vlažni, večno mladi Tahiti.

Vidi je bila ta vmesna Elizabetina intervencija več kot uslužne kolegice vsakič nekam čudno pogodbo, kadar je prišlo do nje; med Janezom in Gauguinom je bilo seveda dosti otenkov, ki so bili res skupni, in bilo jih je še več, ko so si nasprotovali. Ampak že beseda Gauguin ji je bila iz neznanega razloga všeč, v nji je pozvanjala neka spominska zvestoba, ki je bila, čudno, navzoča tudi v vsem tistem, kar je zanjo pomenil s svojim imenom Janez v svojih pesmih.

Od tu dalje pa so se spomini nanj vedno zelo zaostri, zato sta naredili nekakšno cezuro v pripovedi oziroma počitek, posrkali kavico, prigriznili kaj sladkega, kar je napekla zdaj ena, zdaj druga, in nato nadaljevali zapleteni pogovor.

... Janez ji je tistega večera — burnega kot le kaj — prebral najprej čudno pismo, ki ga je poslal štirim naslovnikom oziroma štirim inštancam podjetja, v katerem je delal več let pod videzom solidnega znanstvenega delavca, zbujajoč vtis popolne slogovne izlikanosti v mišljenju in dejanju delavske baze ter vodstva.

Vse, kar je Vida od povzdignjene pisemske govorice razumela, je bil trpek podton, iz katerega sta vela rezkost in resnost, da je tó namreč ostavka na službeni položaj in ne pesniško kramljanje.

Ni ga vprašala, kako bomo pa zdaj živeli, ker živiš pač lahko različno, in živeti slabo je sicer muka, toda navsezadnje le nekako živiš. Ko pa ji je prebral še nekaj pesmi iz najrazličnejših revij, ki jih je bil objavil pod psevdonomom, se je zamislila. Ne zaradi pesmi, ampak zato, ker tisti, ki jih je napisal, res ni bil on. Najbrž je bil tisto res Branko Judnič, neznanec, ki si ga je bil Janez izmislil iz neke skromnosti in sramežljivosti, da bi prikrl s tem svojo dvojnost; no, kasneje pa je ta človek brez telesa stopil iz ozadja, ko je bilo njegovo ime enkrat priznано, in se ga polastil ter napredoval v njem z vztrajnostjo in taktiko rje prav do njegovega popolnega razsula. Niti čutil ni, kako ga je vsak dan manj, kako ga novo ime, s katerim prek ekstaze prihaja do pesniškega sveta, nadomešča tudi v prenesenem pomenu kot osebnost. V trenutku je bil nekdo drug in niti vedel ni, da je.

Ko je pisal tisto vzneseno odpoved na službeno razmerje, je bil prepričan, da res dela to iz razlogov, ki so nam že znani oziroma ker se je počutil kot vagon, ki drsi v Auschwitz, ne pa nekdo, ki ni več on.

Stvarnost, ki jo je videla žena, je on uzrl le še v zelo redkih trenutkih, v trenutkih obupa, bi lahko rekli, v tej najgloblji ambiciji življenja; le takrat se mu je zazdelo, da bi mu morda le odleglo, če bi naredil dva koraka nazaj. Seveda bi se moral vrniti v službo in se vključiti spet v transport, ki vozi mrlične v taborišče, in živeti znova vse tisto, kar je imel za ponaredek življenja.

Kadar so se mu ti trenutki preveč zgostili, je obiskal prijatelja, ki je to dvojnost življenja slutil — ne pa nosil — kot on; bil je to debeluhar s pokvarjenim srcem, ki mu je čofotal v prsih kakor sredi bajerja majhen kužek; včasih sta ga skup poslušala skozi stetoskop in se molčé zamišljala v umiranje; takrat je vedno potožil prijatelju, da bi se rad vrnil v lažjo obliko odhoda s tega sveta, v videz vzajemne koristnosti in členovite povezanosti, v kateri doživlja človeštvo svojo fata morgano, ali krajše povedano: spet ga je imelo, da bi, da bi stopil na vlak za Auschwitz.

Pesem, ki ga je obsedla kakor hrana požeruha ali alkohol pijanca, je res naredila iz njega zelo svobodnega človeka, odslej je razumel stvari, ki jih ne bi nikoli, če ne bi bil pesnik; zdaj se je lahko uresničeval v prispodobah kakor Človekov sin v svojih znamenitih prilikah; malone tako; toda pesem je zahtevala vedno večjo osamljenost od njega samega; samoto meniške stopnje.

In to je res v bistvu obup. Obup, iz katerega ne vodi več nobena pot.

Debelušni prijatelj s pokvarjenim srcem mu je res poskušal pomagati, šel je zanj prenekaterokrat iskat vlakec, ki vozi človeštvo v Auschwitz, in ko je pritrkavanje kolesc slišal tudi že Branko Judnič oziroma nekoč Janez Blau, se mu je spet prikazala ena najlepših pesmi, kar jih je kdaj videl, in spet se je raje odločil za pesem kot za vlak. Ti obupni poskusi so se ponavljali prav do njegove smrti; vsakokrat, ko ga je ambicija pognala v obup, kjer je čutil sebe le še v ostanku izgorelega imena, je začel upati, da pobegne svoji grozi, vendar ji ni uspel nikoli več.

... In tega večera je Vida, ki je imela za sabo Marjanovo zapleteno oddaljevanje od nje, okusila pekoč ogenj čustev v ustih, pékla so jo in jih ni mogla pogasiti z jokom.

Razumela je, da človek piše tudi pesmi, svet brez njih sploh ne bi bil svet, kakor ni sveta brez muh in čebel; toda zakaj, zakaj se je Janez identificiral z Brankom Judničem, človekom, ki ga ne pozna? Ki ne ve, kdo je, kaj je?

Z Janezom je ta večer stopil v hišo tujec. In ta se je pri priči začel braniti pred njenim neizgovorjenim občutkom, ki ga je zaznal v njeni uničenosti.

Rekel ji je: Mar misliš, da sem te prevaral?

Ona ga je gledala z mirnimi ozadji svojih oči, ki so odsevala pohišstvo, ogledala, uro, in tudi vse duhovno.

Odgovorila mu je: Zakaj psevdonim?

Odgovoril ji je, da mu je to prišlo kar tako...

Hotela je vedeti, zakaj.

Ni vedel. Oziroma je vedel le to, kar mu je v zvezi s tem natapal urednik revije, ko sta se domenila za objavo, da bi bilo dobro izbrati psevdonim, ker sta pesnikovanje in poklic, ki ga opravlja kot inženir za nizke napetosti, v takem nasprotju, da to terja tretjo rešitev, in sicer rešitev v obliki nove osebnosti.

Tega ni upal Vidi povedati, ker bi potrdil njen sum, da je nov lik posrkal starega.

Vida pa je v tem videla le možnost, skozi katero moški pobegne ženski. (Pred leti se ji je to zgodilo z Marjanom.)

Zamislila se je, medtem ko se je on tuširal, zakaj neki jo doleteva ta zamračena tujost? Zakaj tisti prvi pobeg, in zakaj zdaj ta drugi?

Ali je to zavoljo očeta, ki si je želel biti pred smrtjo Italijan, čeprav je bil po svojih dejanjih v mladosti vse prej kot to?

Ali morda iz nje odmeva njegova poslednja volja, da mora biti sempre italianissima?

Bilo je pozno in še nista zaspala, ležala sta drug ob drugem v mehki, premogovi temi in razmišljala drug o drugem.

Vida je bila noseča. V nji se je vžgalo življenje kakor na filmu bela, neizoblikovana senca posnetega lika.

Zelega sta drug k drugemu, vendar je postala želja meja, prek katere ni bilo več mogoče tako preprosto ko doslej.

Včasih je bil stik med njegovo in njeno čutnostjo v trenutku vzpostavljen, s pogledom, prek glasu, dotika ali obliza, in tedaj sta telesi vedno našli najkrajšo pot, da sta se združili, zdaj pa je to postalo skoraj nemogoče.

Zdela sta drug ob drugem dolgo v noč, in zdaj je to, kar je nekoč dosegel rahlo izšepetan glas, doseglo samo še nasilje. Janez jo je preprosto

zgrabil in si jo podredil v obliki, ki jo je potrebovala njegova nora mesena želja. Razklenil jo je s koleno in se spustil z njo v stik, ki je oba nato sicer rešil silovite napetosti, toda Vida se je navadno po občevanju razjokala — dreti se je začela že sredi orgazma — čeprav ji je bilo dobro, in ne slabo; ni je mogel več razumeti, pa tudi ona ni mogla več samo sebe.

Šele ko jo je nosečnost naphala v obliko šipkovega plodu in se je otrok prebudil v nji, je med njima prišlo do popolnega kraha. Za izgovor je navedla željo, da bi bila zdaj pač raje sama, ker ji je ponoči večkrat slabo in odhaja bruhat. Na začetku ji je verjel, pa tudi ona je verjela to, kar je bila rekla, ko pa se je sredi noči prebudil od želje po nji in prisluhnil tihoti, v kateri je odmevalo njegovo ali njeno sanjsko dihanje, je pa vse bolj začel spoznavati, da ga je Vida s tem izgovorom pravzaprav zapustila.

Le enkrat samkrat je poskusil nazaj k nji — v prvem tednu samote — toda Vida je spala in smrčala; ko se je je dotaknil, sklonjen nad njo, je smrčanje prešlo, ko da ga je požel veter, nato pa se je prebudila in kriknila: Kaj hočeš? Z boka se je sprevrgla na hrbet in ga gledala z rdečimi odsevi, pripravljena, da se spoprime z njim, če bi hotel k nji. Janez je srepel vanjo, vedel je, da ga odklanja in da bo takoj vstala in odšla v kuhinjo, brž ko bo prisedel. Zato se je izvil, rekoč le: Grem, oprosti mi! Nisem te mislil buditi, mislil sem, da bediš kakor jaz, da ne moreš spati kakor jaz ne... Vida mu ni nič odgovorila, le njen fosforescentni pogled je gorel sredi noči, kakor pogled košute. Odšel je, tiho, previdno, da je ne bi razburil, ker se ji je hlebec trebuha že pošteno dvignil. Čakal je, da mu bo kaj rekla, ko je odhajal, da ga bo le še ujel njen glas in da bo prisedel k nji in se bosta začela spolno igrati. Žal se Vida ni niti zganila, pustila je, da je odšel.

In Janez, ki je bil vse bolj Branko Judnič, je najprej tipaje zavil proti kopalnici, si ogledal v ogledalu izraz svojega neumnega začudenja. Sedel je na robu banje in se opazoval, privijajoč svetlobo. Ko se je naveličal svojega poparjenega ksihta, je odšel v svojo sobo in začel misliti na ženske, ki jih je imel pred Vido, in si eno od njih poželel s tako silo, da je bil v trenutku ves prevzet od zadostitve.

Poslej se nikoli več ni ponoči podal na pot v ženino spalnico, da bi si kasneje spet šel ogledovat obraz v zrcalo, ampak je stvar opravil na kratko in rutinsko (z onaniranjem).

Ko je Vida čez nekaj mesecev rodila sina Oktavia, se ni več vrnila k njemu, ampak je ostala, kjer je bila. Med njima je vse bolj rasla napetost in oba sta vedela, da izvira iz globokega odmika, ki sta ga naredila drug od drugega pred meseci. Nista vedela, zakaj je prišlo do tega. (Vsaj natančno ne.) Včasih sta se poskušala o tem tudi pogovoriti, da bi spet prišla skup in da bi pogled postal mostišče, kakor nekoč, vendar so se vsi poskusi sprevrgli v prepire brez možnosti, da bi jih še v pravem času zaključila. Večkrat sta pomislila celo na razvezo, ki bi zadevo preklala na pol, toda tudi do sodnika jima ni bilo mogoče priti, ostati sta morala, kakor sta mnogo kasneje prav zaslutila, do konca v dvojce oziroma v troje.

Vida je začela nepopisno sovražiti v Janezu neznanca oziroma psevdonim; njega je osumila, da ji jemlje moža.

V tem je bilo nekaj resnice.

Simbolično pesniško ime najprej ni odgovorilo na njen izziv, kasneje pa je le odgovorilo s sovraštvom. Janez pa je vse to mirno opazoval in le včasih posegel vmes, hoteč se o vsem tem pogovoriti, še več, vrniti se celo v službo — kot se še spominjamo — če bo treba, vendar so bile vse to samo igrice.

Vidi se je vsa stvar že dolgo prikazovala drugače in globlje.

S tem da se je Janez odločil pisati, je videla posreden odgovor usode, ki skuša vsako žensko ponižati in si jo podrediti; in ko se to zgodi, steče nekakšen poskus reševanja, da bi rešili, kar se rešiti da, toda takrat so vse stvari v glavnem že prebolene, moški, ki vedé ali nevedé izmučijo žensko, da bi strli njeno osebnost, začutijo znenada, da so šli predaleč, in začno iskati poti nazaj; žal je ne najdejo več; takrat se zavrté samo še nesoglasja, in vsega svetega zakona je praktično konec.

Vida je lahko rekla samo še: Zakaj, zakaj ta-ko?

Odslej je mož pogosto odhajal z doma pisat, kakor je govoril, ona pa je ostala globoko sama, s sinom, ki ji tudi ni mogel več vrniti njene fine tenkočutne osebnosti, odzivajoče se na vonje, dotike, poglede; toda v tem dečku, ki ga je rodila, je vendarle našla sebe v pomanjšani obliki, zato je njeno sovraštvo do moža začelo počasi pešati; kadar ga ni bilo, si ga je šla v duhu ogledat v njuno nekdanjo spalnico, v duhu ga je tudi nagovorila in začela sta v duhu kramljati o preteklosti — predvsem o nji, ali pa mu je sporočala, kaj se godi z dečkom.

Včasih se ga je — v duhu seveda — tudi dotaknila po golem hrbtu, ko se ji je zdelo, da leži napol gol, zdrsela s konci povosčenih prstov po členkoviti hrbtenici, da je kar vzdihoval od ugodja, ko so se mu predramili spomini, skriti v koži.

Smejala se je, kličoč ga iz zafrkancije Branko.

Včasih pa sta se tudi zares našla v takem položaju, morda enkrat na leto, in tedaj ga je zasliševala s kratkim glasom, zakaj ji je pobegnil, on pa za ta pobeg sploh ni vedel. Vse bolj je bil namreč prepričan, da ga je ona sama pretkano odrinila od sebe, zato je sinku zavidal srečo, da sme biti z njo ob vsakem času, hkrati pa ga je tudi črtil, ker je spremenil oziroma na glavo postavil njune odnose, ki so bili nekoč tako opojni, da jim ni bilo videti konca (kakor nekakšna večno trajajoča jesen).

Vidi se je začel celo smiliti, ko je odhajal z doma s toliko izbrane ropotije, od knjig dalje vse do zdravil, ki jih je začel vse pogosteje uživati, toda navdihni pesmi so zahtevali poleg vsega drugega rituala tudi ustrezne geografske spremembe, in preden je te lege našel, je moral prevaliti na stotine kilometrov; rojstvo pesmi — je spoznavala Vida — potrebuje tudi svoj kraj, in ne le človeka, ki pesem ustvarja.

Pogosto si je želela, da bi se vrnil časi, ko koncu opojnosti še ni bilo videti konca — oziroma isto kot on. Ko je še vse mejilo na legendo o rajju, toda brž ko se je mož od kod vrnil, je spregledala, da te želje ne bo mogoče uresničiti. Ne toliko zaradi nje ali njega samega, kolikor zaradi drugih nasprotij, ki so se bila navila okoli njiju v tem času tiho in neprisiljeno, kot na primer njeno članstvo v partiji, ali njegovo v društvu pisateljev; eno in drugo je naenkrat postalo ovira, da bi se še kdaj lahko po človeško zblížala.

Pa tudi njemu se je dogajalo podobno kot nji: daleč tam, kjer je bil, je sanjaril, da bi se bilo mogoče spet naseliti pod isto streho lepega počutja, stanovati kakor nekoč, čudovito noro, in ko ji je telefoniral ali pisaril pisma, je nasičeval črke in glas s tem otožnim upanjem, toda ko je med njima splahnila daljava, v kateri so mogoče sanje, so nastopile spet znane ovire.

Te ovire so bile resničnost in privid hkrati.

Vida kot Janez oziroma Branko so vedeli, da je vse to, kar si neprenehoma očitajo, mogoče odstraniti z enim zamahom, eden stopi iz enega škornja, drugi iz drugega in zadeva je urejena; toda to bi bila, žal, samo odstranitev privida, resnica pa bi ostala. In kaj je bila v tej stvari resnica? Privid? Ne. Resnica je vedno potreba po nečem, česar ni.

Nazadnje je Janez pripravil Vido le do tega, da je stopila iz partije; v goste ji je bil pripeljal ostarelega pesnika, ki je zaradi navadnega opravljanja visokega funkcionarja — in to delavskega, ne kakega knežjega, habsburškega — dobil sedem let, toda tri od teh je presedel pod posebnim režimom: vsako jutro v treh letih se je moral podelati na roko in to prinesiti pokazat svojemu ječarju ter raportirati: To je danes pridelala moja rit, izvolite, gospod ječar!

Vida se je najprej sprla z možem, češ da take vrste sadizem ne raste v statutu njene organizacije, ampak v glavah fanatikov, ki jim je stvar važnejša kakor pot k stvari; v resnici pa je vrstni red ravno obraten: gibanje ali pot je važnejša od stvari same. Nove družbe ni mogoče doseči brez poti, kakor tudi ne krščanstva, pri obeh je končni dosežek v polnosti tovarištva, toda do tja je morda tisoč ali pa dva tisoč let, odvisno pač od poti, po kakšni bomo šli tja. Pri kristjanih je inkvizicija vse pokvarila, stalinizem pa v primeru socializma. Vse se namreč začne vse od kraja. Cilj tovarištva je presvet, da bi lahko vzdržal pod pretvezo, da posvečuje vsako sredstvo. Ni res da človek s svojim ponižanjem ali smrtjo prispeva k stvari, to je izrazje cinikov, ki so obupali nad tovarišijo svetosti.

Ženo je po vsem tem res pripravil, da je stopila iz organizacije, ni je pa pripravil, da bi stopila s poti, saj tudi milijone kristjanov ni zapustilo vere, čeprav je cerkev.

To je bilo zadnje ponižanje, ki ga ji je prizadejal mož. Pričakovaje, da se bo tudi on vrnil iz svojih daljav, je spoznala, da te vrnitve ni ona več zmožna sprejeti, tudi če bi se zares vrnil.

Kmalu po tem jo je poklical na tovariški pomenek ravnatelj šole, da bi zvedel, tako so mu bili naročili nekje, zakaj jih je le s pisemcem obvestila, da nima več časa za sestanke, ker jo preveč bremené osebne stvari.

Srkaje kavico, mu je Vida naštevala probleme, s katerimi se ubada doma — otrok, vedno odsotni mož, kmetovanje, kateremu se je morala posvečati, odkar je Janez začel pisati in je bila znenada pri hiši ena plača manj; dolgo sta se z ravnateljem vrtela okoli tega, on je namreč dobro vedel, da je zadaj nekaj drugega, menda celo odpor do sistema, izviraje iz neke indoktrinacije. Žal se mu Vida ni dala zмести, vedela je, da ne more in tudi ne sme povedati, da je na lastna ušesa slišala in videla, kako je ostareli pesnik, z lesketom v umirajočih očeh obujal spomin svojega ponižanja. Vmes, med pogovorom z ravnateljem, se ji je pesnik prikazal s prstom na ustih. Ravnatelj ji je na koncu pogovora moral priznati, da ni zadovoljen s tem, da je izstopila, in da ni pravega razloga za izstop, vsaj ne v izgovoru, da nima časa, ampak je to bolj v pomanjkanju volje, seveda ni hotel reči politične, ker bi se s tem izdal, da jo je pod videzom prijateljskega pogovora pravzaprav zasliševal.

Pravega ozadja niso odkrili niti kasneje, čeprav so se še večkrat vrnili k njenemu izstopu, ki je bilo tako nenavadno. Govorili so o tem celo na posebni seji, toda prišli niso delj, ko do vpliva, ki ga je imel nanjo mož (negativnega, da se razumemo). To pa je bila končno tudi resnica.

Zdaj pa, ko sta bila vsak zase čisto strta, pa še vsaksebi kot nikoli, je začelo sovraštvo bledeti in oglasile so se vezi, ki jih poprej še ni bilo — vezi občutenega soglasja, razumevanja, prijateljstva.

Strmela sta v ta nenadni preobrat; naglas, kadar sta bila doma, in potihem, kadar sta bila skupaj; poudarjajoč zase, da morda móra vsako življenje skozi ves ta nagrmadeni nesporazum, da bi se na koncu spletle globoke vezi za poslednjo skupnost — smrt.

In Vida je poskušala v tem razumevanju še globlje, ko je na nekem pogovoru z možem spoznala bistvo njegove naravnosti. Ko pa se ji je to odprlo, je videla, da je pesem punt zoper ciničnost vsake oblasti. Kadar je Janezova pesem odsevala razpad in uničevalnost, takrat je doživel najhujše napade od oblasti; zakaj, tega takrat ni mogla — ali ni znala — razumeti in je to pripovedovala predvsem Janezovi izzivalnosti, v resnici pa je bila njegova pesem že svet, kakršnega je proizvedla politika in ga je poezija le izražala oziroma ugotovila, da je.

Končno je spoznala, da je biti pesnik zelo tragična izbranost, izbranost, ki prej ali slej postane trava, prek katere diha veter in jo svileno iskrí.

Samo pesem poraja pravi svet, in ne politika; le prispodoba je ekseget življenja. In ko nam ga pokaže s tiste strani, kar naj bi svet in življenje bilo, izziva politiko. Politik in pesnik si nasprotujeta od pamtiveka, in prvi ubija drugega v upanju, da bo pesem podrejena njemu, ko bo enkrat uresničena, prav to pa sploh ni mogoče, ker je pesem program čiste svobode, nedeljive, in je last vseh, kakor zrak.

Prepoznala je še globljo razliko med politikom in intelektualcem, ko je doumela bistvo poetike, namreč to, da noben politik ni intelektualec, čeprav je to pred tem morda bil, ampak navaden zvitez oziroma prevarant, ki obvlada pesnika samo z grobstvo in strahom.

... Bilo je že zelo pozno, ko je znova vstala, prepozna za zajtrk in za večerjo.

Zalostna je bila.

Iz telefona je še zmeraj čutila sinove besede.

Ni bila lačna jedil, ki jih je imela pripravljene, da si jih skuha, ampak jo je žejalo samo še po spominjanju, samo v tem je slutila tisto, kar ji je priporočil že prvokrat dr. Riedel, da samo dobra anamneza res pomaga človeku, če je obsojen na smrt.

Vseeno je odšla v kuhinjo in zavrela na mleku rumeni riž. Potem je sedla in riž ji je začel drseti med zobmi kot drobne ribice, ki so se pravkar zlegle iz iker.

Bilo je okoli petih zjutraj.

Sobota.

Sunki vetra so se oglasili v žlebovih, kakor suho listje.

Jug? je premišljala.

Ne: burja z blagimi obdihi.

Vida je, poslušaje veter, ki je šuštel v žlebovih, pomislila še na možovo smrt, pomislila naglo in stvarno, kakor se je bila odvila v zapisniku preiskovalnega sodnika. Janez je baje v megli odšel na nasprotni vozni pas na avtocesti in se znašel med dvema tovornjakoma tako nesrečno, da je med njima omahnil pod kolesa, ki so ga čisto strla; celega je ostalo le še nekaj trebuha, noge in glava pa so bili spremenjeni v kašo. Zakaj je moral zapustiti svojega mini morisa in oditi na nasprotni vozni pas, ko je bilo vozilo vendar vozno, niso mogli razvozlati. In tudi če ne bi bilo, bi moral čakati na pomoč na svojem delu ceste, v neposredni bližini je bil tudi telefon, dvesto metrov proč, prav tam pa ni bilo nobene njegove stopinje v snegu; sicer pa je bil, kot smo že zapisali, avtomobil brez okvare in vse v njem nedotaknjeno.

Kaj se je godilo v možu tistega usodnega jutra, da je ustavil svoje vozilo in se pustil pomendрати?

In ali se je res pustil?

Je res hotel sam v tako čudno in nepojasnjeno smrt?

Ali ga ni morda kdo ustavil in mu zapovedal, naj gre tja črez?

Ali pa je po nasprotni strani kdo prihajal in ga je prepoznal, ker pa je bil nagib ceste tam ponvast, je ustavil in hotel k znanecu, ki ga je nena doma odkril med vožnjo, pri tem pa doživel svoj strašni konec, katerega ne more nihče pojasniti.

Toda zakaj je znanec, ki ga je morda zvalil v to past, odpeljal dalje (če je)?

In kdo je bil? (Če je bil.)

O vsem tem sta se z Elizabeto Kariž nagovorili v teh letih, toda delj od teh različic ugibanja tudi onidve nista prišli, niti do samomora, ki bi ga utegnil Janez narediti iznenada, ali dobro pripravljenega umora.

Včasih, ko sta z Elizabeto že nič koliko tisočič premetali svoje žalostno življenje, ki sta ga živeli vsaka s svojim možem, pa se ji je le zazdelo za trenutek ali dva, da so se vsa ta nasprotja že davno razpustila v nekakšnem lugu in da je več ne vežejo, ampak da govorita z Elizabeto o vsem tem le še zato, da s spomini prebudita v sebi vsaka svojega moža in da namesto njiju gledata ta svet v svojih neprekosljivih odtenkih svetlobe in teme.

V sebi čuti njegov pohlep po življenju tudi še zdaj — to jutro.

(Ni sama, ni.)

Ko so ji na njeno željo pokazali takrat njegoovo zmrvljeno truplo, ki je bilo praktično brez glave in nog, in s sploščenim trupom, je bila ob pogledu na trebuh, ki je od vsega ostal cel, čisto iz sebe. Spomnila se je njegovih najbolj žaljivih očitaj na njen rovaš in žensk sploh, ki v moškem gledajo predvsem rudnik zlata. Ali, kot je govoril v besu, kadar ga je čisto razdražila, da mož potrebuje žensko iz enega samega razloga, da ga izkoristi, ker se sam preprosto ne zna.

Za vse ji je bilo sedaj žal, do česar je bilo prišlo med njima, ko je, strmeč v njegove bedne ostanke, doživljala ta spomin nanj oziroma tudi nase, in tiho, ne da bi kdo zaslutil, priznavala, da je imel prav, ko jo je gnjavil s svojim očitanjem, da samo ženska ume izkoristiti moškega, ker se sam ne zna. (In tudi ne more se.)

Neredko pa je šel še delj, rekoč ji, da so tiste ženske, ki jih plačaš in na hitro opraviš z njimi, najcenejše, ker odnesejo le denar, da pa so žene resnično najdražje — in še dobiš nič od njih, razen po glavi — ker ti vzamejo vse.

Ni verjela v to, s čimer jo je obmetaval poslednja leta svojega življenja, jokala je po vsakem sporu z njim, tresla se je od jeze in tulila nadenj, da je zver. On pa ji je odgovarjal, da nič ne pomaga in da ne bo izbrisala njegovega občutka o nji ne z javkom niti s truščem.

Za tem so vedno prišla na vrsto splošno znana vprašanja z njene strani, kot, na primer, zakaj se je poročil, če je vedel za vse to, in Janez ji je, malce pomišljajoč, odvrnil, da res ne ve, zakaj se je; oziroma vsaj takrat tega ni vedel; da pa zdaj približno nekaj malega le ve; in sledilo je njeno najbolj hudobno vprašanje: zakaj je zdaj ne zapusti, ko vse ve; ko ve, recimo, da ga stane dosti več od tistih, s katerimi na hitro opravi, in ki vzamejo samo denar; pa še to, ko ve že, da predstavlja zanjo samo rudnik zlata, ki se ne zna sam izkoristiti, kakor cinično imenuje zakon; na to poslednjo hudobijo ji je vselej odgovoril brez smehljaja, zresnjen, češ da res ne ve, zakaj je ne zapusti, ko torej tudi to že ve; verjetno pa to ne naredi zaradi tega — ji je odvrnil — ker še ni do konca kot prispodoba rudnika izkoriščen; lahko pa bi navsezadnje tudi odšel, kakor to delajo mnogi, zastavlja

pa se resno vprašanje: kam pa je sploh možno oditi; in Vida mu je ponavadi rekla: ja k drugi, vendar; k drugi, je povzel žalostno, kakor violina melodijo, in tam, kaj naj bi bilo, ti boš seveda rekla, drugače, drugače, jaz pa ti rečem, pri vsaki je isto, isto; odšel pa bom, to ti obljubim, a to tedaj, ko bo za to čas . . .

Ta čas je prišel neusmiljeno trdo, ona pa je bila ves ta čas prepričana, da ji govori tako le zato, ker se ji namerava izmuzniti k drugi.

Vendar se ji je vse to, kar se ji je takrat zdelo žaljivo, sedaj ob truplu, ki je bilo res izkoriščeno kot kak rudnik, izkazalo kot najgloblja resnica o njiju dveh; zajokala je nad samo sabo, vsi, ki so bili tedaj tesno ob nji, pa so mislili, da se izceja za njim.

Kasneje, ko ga je pokopavala v grob njegovega očeta, je v vseh pogrebcih, ki so se prišli posloviti od njega — eni kot od Janeza in drugi kot od Boža — začutila njegove jedce; vsak od teh je prišel zato, da bi še kaj odkrhnil od njega.

Zunaj je nastajalo jutro, dan se je že razvezoval, stvari so dobile strmeč izraz.

Trst je bil kakor vijoličasta podkev.

Vida ni več vedela, kateri dan je danes, sobota ali že nedelja. Samo to je čutila, da je prebedela nekaj noči. (Eno, dve, tri?)

In še to: takrat, ko je stala ob odprtem moževem grobu, dojemaje njegovo popolno izčrpanost, je hotela kar za njim, pa ne takole, za šalo, kakor to delamo v trenutkih svoje moralne slabosti, ampak je zares hotela umreti, toda ni vedela, kako se to naredi. Ko je kasneje obiskovala njegov grob, pa je začela počasi spregledovati, da vidi ta svet tudi še zanj in da si tega tudi on želi, da ga gleda.

Ali je hotela spet živeti?

Mogoče.

Toda želja po smrti je ni zapustila nikoli več.

Štirinajst dni po pogrebu pa je prejela sožalno pisemce, ki jo je zelo vznemirilo, pisal ji ga je Marjan Frangeš z Vinvrha; v nekaj stavkih ji je izrekel sožalje ob moževi smrti, s pripisom, da ga lahko obišče, kadarkoli želi oziroma more — seveda, če kaj takega po vsem *tem* sploh pride v poštev.

In Vida, ki je že skrivši zapuščala ta svet v obliki, ki je spominjala na samomor, je sprejela pismo z veliko osuplostjo, brala ga je na najrazličnejše načine, jemala ga je s sabo v šolo in ga čutila kot spomin na njen najsrečnejši čas, ko je v Marjanu, prežarjenem od njegovve ljubezni, naenkrat našla vse v tistih zadnjih mesecih gimnazije.

Prejeto pismo pa ji je bilo — na tihem — tudi sicer v veliko pomoč. Njena želja, da bi umrla iz svoje volje, je ob prebiranju teh formalističnih stavkov sožalja, nenadoma presahnila; najprej so se zvrstile vse najlepše in

najtemnejše podobe, ki jih je pismo izzvalo z asociacijami, nato pa še občutja le-teh v mehkih žalobnih tonih Chopinovih preludijev, da se ji je začelo dozdevati, kakor da se z licem dotikuje žametnega zimskega večera, ki pomodreva.

Spomnila se je njunega zadnjega srečanja na obronkih Čavna, ko se je proti njima nameril mesec z odsotnim izrazom in so se korita dolin pod njima polnila kot zajemalka s paro juhe, še vedno se je v spominu dotikala takratnega pogovora med njima . . . tako čudnega, strašnega . . .

Že ko je Marjan postal novomašnik in je po naključju zagledala njegovo fotografijo na straneh Družine, ki je bila v celoti razobešena na durih cerkve, ni mogla v sebi utišati spomina nanj, čeprav sta se tako klavrno razšla v tistem zgodnjem jutru.

Strmeč v njegov obraz v Družini, obraz, ki je bil izsušen in mrtev in ki je vendarle še ohranil nekaj sledi iz gimnazijskih let; dalje je imel visoko čelo, polno čebeljih misli, ki so izletavale in vletavale v to lepo glavo, okoli usten mu je tlel nasmeh, ki bi bil lahko tudi posmeh svetu, ali pa tudi sijaj polne pomirjenosti, kdo bi vse to vedel; za stekli pa so se mu bleščale iste oči, oči brez črnkastih krogov.

Okoli vratu je imel koščen kolar kakor svetniški obstret. Zdelo se ji je, da jo nekaj sprašuje s slike dol ven, pa ne le njo, ampak vse, ki so se ga molče ogledovali na cerkvenih vratih.

Ona mu je tenko prisluhnila — takrat — in slišala, da kot otrok sprašuje — samo da se ni slišalo — ali ni morda voda kdaj žejna. Vida je bila vsa pretresena nad tem prisluhom; najprej je, sevée, pomislila, da to premišljuje sama, ko pa je bila že sredi mesta in se je njegovega spraševanja spominjala vse manj in manj, je spoznala, da jo je Marjan res ogovarjal takó s slike, kot je slišala. Obrnila se je in še enkrat šla tam mimo, in glej, še enkrat je slišala isto vprašanje.

Poslej ga ni več jemala v misli, ali pa vse redkeje, morda le še, kadar je zvonilo kje in je glas tožnega zvonjenja priplul v izolski obrov, ali če je srečala duhovnika, kasneje pa niti v takih zvezah ne več, zginil je iz spominov, sfrlel kakor vzdih iz močvirja v noč.

. . . Vsem je bila že odgovorila na izrečeno sožalje, le njegovo je čakalo na posebni trenutek.

Poleti, ko je sin odšel v kolonijo v Gozd-Martuljek, pa se je nenadoma odločila, napisala je Marjanu pisemce, v katerem ga je obvestila, da bo prišla v soboto ali nedeljo tam mimo, in da se lahko vidita in kaj pogovorita, če je še za to.

Na njegovi odgovor sploh ni čakala.

Zdaj so jo že začela dohitevati leta, sedemintrideseto proč, pojavile so se ji okrogline in gube težkega špeha v pasu.

Obraz ji je bil zjutraj kakor sneg, ki kopní, poln lukenj. Ko si ga je zmasirala s kremami, je šele zažarel v tem ali onem spominu na mladost.

Na pot ni odšla zato, da bi šarmirala starega prijatelja, ki jo je zavrzel zato, da bi na očetovem grobu bral mašo za spravo med dvema nasprotujočima si nazoroma, ampak je v njegovem navrženem povabilu, naj se zgласi, če utegne, ... zaznala nekaj velikega, če ne strašnega.

Spominja se še, da je nekega jutra, ko je hitela v šolo s kolesom, zaslu-tila znenada, da se je Marjanu zgodilo nekaj hudega, in to zaradi nje.

Do konca šolskega leta je bila kot ob pamet; vse je trajalo predolgo, vse konference, vsa zborovanja, potem pa se ni nič zgodilo.

Bila je skoraj žalostna, ker se ni.

In nato je spet pozabila nanj.

Bila je še tema, ko je sedla v možev mini moris in odhitela proti Vinvrhu. Kmalu so jo stisnile medse doline, ki jih je poznala z zemljevida. Ni mogla verjeti, da je mogoče nagrmatiti skup toliko gorovja in hribovja v praprotno zeleni in rjavi barvi. Ob levi strani jo je spremljal vso pot tenak potočni lasek.

Divljala je skozi dremoto zgodnjega jutra, dišečega po zeleninah, travah, listnatih gmajnah.

Iz plodu noči še ni dozorel dan.

Žarometi so dohitevali daljavo.

Okoli osme zjutraj je privozila pred farno cerkev, iz katere je slišala pridigujoči moški glas, ki je tudi kašljal.

Stopila je v cerkev. Dve ženici sta čepeli vsaka v svoji vrsti. Marjan pa je dvignil obraz iznad hostije, ki jo je nameraval pravkar použiti; v njegovih steklih, prav tistih, ki jih je imel na obrazu na novomašniški fotografiji, sta odblisnili svetlobo dve sveči, in tedaj sta se njuna pogleda srečala, razlomljena hostija v njegovi roki je vztrepetala kot repek belega golobčka, ki hoče vzleteti, pa ne more.

Marjan je ves iz sebe ponovil molitev o kruhu, ki se daje za nas, in počasi le sklonil glavo in polizal belo plesen iz rok.

Starki sta na ves glas začeli prepevati:

Veš, o Marija,
moje veselje . . .

V cerkvi je bilo prijetno hladno, z obokov ladje so jo zrlí pozlačeni svetniki.

Ko sta starki zdrknili ven kot stari kokoši z gnezda in se je Marjan vrnil iz zakristije, jo je povabil k oltarju, kjer sta se zagledala drug v drugega in si podala roki, kakor da se bosta po otroško zavrtela v kolo.

Njegov nasmešek je bil trpek in poln spominov.

Bil je nekam odraslejši ko popred; lasje so mu vidno siveli, obleko na sebi je imel staro in vso pomaščeno, vanjo bi lahko spravil še pol sebe, če bi se imel.

Rekel ji je, naj upihne sveči, češ da bo imela pri Bogu delež.

Res je dahnila v oba plamenčka, ki sta se takoj uprla, da bi ugasnila, ko je pa goreti takó lepo.

V mrakobnem zavetju so svetniki na freskah spet pospali, le sem in tja se je predramil kak lesk zlatá na njihovih oblačilih.

Marjan ji je rekel, da se ni prav nič spremenila.

V kakšnem pomenu da se nisem? je vprašala.

Odvrnil ji je, da se mu zdi, da v vsakem.

Odšla sta ven. Dan je bil bleščeče tih, iz grape je šumela tista nit potoka, ki jo je ves čas vožnje spremljala do sem.

Gredoč ji je zaupal, da jo je pričakoval prav danes in da bo danes njegova gostja, najdražja, kar jih je kdaj imel.

V nekaj stavkih ji je nato razkazal vas, ki je ležala pod njima v objemu skupnega vonja, tipičnega za vsako kmečko naselje, kakšen hip sta strmela nad te razprostrte peroti vseh barv, potem pa sta počasi zavila v farovž, ki ga je pozidala še Marija Terezija in je bil s svojimi močnimi zidovi videti kot trdnjava.

Kuharica je komaj prekrila sovraštva, ko je zagledala gospoda v prijaznem pogovoru z neznano gospo. Marjan ji je predstavil svojo sošolko, ti pa sta zmogli še toliko moči, da sta si podali roke.

Marjan je potem sam pregrnil mizo s starim oltarnim prtom, šel po šopek, ki ga je imel pripravljenega v veži za cerkev, šopek tulp, rdečih ko kri, povabil Vido, naj sede, in prisedel še sam.

Od ogromnega štedilnika je vela gorkota in na njem je nekaj povrevalo.

Molče sta zajtrkovala.

Okoli luči so se lovile muhe kakor psi, ki se gonijo, vedno v istem tiru.

Kuharica je obsedela ob štedilniku in molče tuhtala.

Marjana je zanimala predvsem Janezova oziroma Brankova smrt, čigar pesmi je bral in jih kdaj pa kdaj uporabil tudi v kakšni od svojih pridig.

Ko mu je povedala, kako je Janeza oziroma Branka zmanjkalo v tistem jutru, sta se oba zamislila, še kuharica je zastrigovala z uhlji.

Vidi ni ušlo, da se je Marjanu takoj začelo nekaj dozdevati, vendar se ji je v tem času, ko je o tem pripovedovala temu ali onemu, dozdevalo mnogim, da je vmes nekaj drugega kot le nesrečno naključje.

Sredi marnjanja o tem sta se odločila, da stopita ven, zunaj se je ta čas vse pozlatilo s soncem; odšla sta prek brvice, na kakršnih je vedno stal, na slikah kajpak, angel Gabrijel in spremljal otroke; onkraj mostú so bili bregovi žametno zeleni, tihota pa zjédrena, in od navpičnih zelenih gozdov je prihajal votel zvok.

V tem tihem svetu sta se začela sprehajati, ne da bi bila šla kosit.

In tu ji je Marjan naposled razvezal svojo najglobljo stisko: slovo teologiji je dal pred enainvajsetimi leti; zvečer, je rekel, je bil še predesti-

niran za duhovnika, zjutraj pa se je oče v njem že norčeval iz njega, farja neumnega, se mu rogal in ga izzival do prave popadljivosti. Sploh ni mogel verjeti v ta nenadni preobrat. Toda moral je. Stvar je bila resna, kriza jasna ko beli dan. Zaprošil je spirituala semenišča, da bi izostal tega dne od predavanj, in ostal sam s sabo ter očetom, in se spogledal s to resnico, ki je bila zelo neprijetna.

Ko je bil končno sam, je vprašal tiho očeta, če se mu res posmehuje, in oče mu je odvrnil, da res. Marjan je hotel vedeti, zakaj, ko pa je vendar mami naročil, da naj bo duhovnik, on pa zdaj izpolnjuje samo njegovo voljo.

(Misлил je že, da se mu je zasúkalo v pameti, in že je hotel zdrveti k spiritualu, da bi mu to povedal, ko se je oče v njem spet oglasil.)

Marjan ga je goreče poslušal in se ves tresel, proseč je vprašal očeta, če potem ni potrebna maša na njegovem grobu za spravo dveh nazorov, kakor je na začetku mislil.

Oče mu je kratko odvrnil, da ne.

Dolgo sta se z očetom pogovarjala o tem, več dni celo, dokler le ni doumel, da se oče res ne more maščevati družbi zase prek svojega sinú, ampak da kaj takega zmoresš le, če osebno preživiš; tedaj se lahko maščuješ, drugače ne. Mrtvi so mrtvi, če pa še žive, je to tako preprosto, da tega niti ne vemo. Morda še zanje gledamo ta svet, kako se na videz spreminja; kaj več pa sploh ne vemo.

In kaj zdaj? je hotel vedeti Marjan.

Oče se je zaklenil v molk smrti in ni več spregovoril z njim, le čustveno ga je še vznemirjal in izzival. In kakor je naenkrat nemir prišel, tako je tudi zginil.

Marjan je začel spet obiskovati predavanja in se pripravljati na diplomu, vendar se je zase, na tihem odločil, da se po diplomi laicizira, poišče njo — Vido — in se poroči z njo.

Ta preobrat v njem ga je tako prevzel, da je med kolegi vzbudil končno tisto pozornost, ki ga je razkrinkala. Najprej so mislili, da ga daje bližnja posvetitev — da ga je prevzel odhod med duše, ki je postajal vse bližji.

Čeprav jim je bilo v semenišču mnogo lepše, kakor jim bo kje na vasi, ko se bodo srečavali z okorelimi maskotami, se jim je ta odhod med duše le zdel osvoboditev, kajti živeti po lastni pameti in trpeti zaradi svoje neumnosti, je veliko laže, kakor vse to prenašati zaradi drugih, čeprav je slednje morda manjše zlo.

Marjan je bil od trenutka svoje odločitve ves drug. Izkušenemu spiritualu pa ta sprememba seveda ni ušla, preveč podobnih spreobrnjenj je bilo že za njim, in mnoga so uspela, še več pa so jih strli po posebnem postopku.

Nikomur niso branili oditi iz semenišča, če so spoznali, da je kandidat v zadnjem trenutku okusil drugačen pomen svoje službe življenju, nekaterim, ki so si pa to le domišljali in ki so bili brez pravega koncepta,

kakor je bil na primer Marjan, pa so skušali pomagati, čeprav so dobro vedeli, da bo tak duhovnik nujno obvisel — kakor padalec — med nebom in zemljo na fikcijah svojega megleneega drevja najrazličnejših miselnosti; no, včasih so se zmotili tudi pri teh kandidatih, vendar res zelo redkokdaj.

Spiritual dr. U. O., ki je posumil, da se Marjan na tihem odpravlja iz svojega navdiha, biti svetnik, je poklical k sebi svojega provokatorja, na katerega so bili v letniku vsi po vrsti navezani, ker je bil večni nasprotnik vsem avtoritetam, tudi škofovi, katerega je že od prvega dne prihoda v semenišče imenoval prismuknjenega starca.

Ta upornik ali središče vsega dogajanja v letniku je odslej postal Marjanova senca, ki ga ni več zapustila; Marjan je je bil vesel, saj v provokatorju sploh ni zasumil provokatorja. Če bi se mu prilimal za hlačnico kdo drug, bi bil opreznější in veliko bolj nezaupljiv, o študijskem kolegu, o katerem je šel okoli glas, da visi na nitki, ker je v ostri opoziciji s hierarhijo, pa je najprej pomislil, da se mu je pridružil zato, ker čuti isto kot on. In imel je celo zelo določen občutek, da se privlačujeta le zaradi krize, ki je zazijala zadnji trenutek v obeh enako.

Seveda o vsem tem nista sprva spregovorila niti besede, ampak le o tem, kako nesmiselno je biti v službi načel, ki človeka spremené v duhovnega morilca in v Jezusovo nasprotje, ki je toga načela stare zaveze razklenil kakor podkev; ki nikoli ni ločeval estetskega od etičnega, ker bi sicer ne mogel razločiti npravnosti v kupu nenpravnosti svojega časa, kakor je niso mogli ne farizeji in ne saduceji. V nekaj dneh sta se v debati o tem, da so Jezusa sodila načela, kakršna blodijo danes po semeniščih vsega sveta, tako trdno zblížala, da Marjan ni več strpel in je svojo najglobljo, osebno odločitev zaupal s posebnim zanosom prijatelju. Priznal je, da je, žal, tudi malo oportunist, ker čaka na diplomu, vendar druge izbire nima, na novo pa ne more začeti s študijem, doma mu namreč ne morejo več pomagati, mama mu je bila medtem umrla in družba ga kot sina bivšega nasprotnika prav gotovo ne bo sprejela kot izgubljeno dragotino, ostane mu le to, da k teološki diplomu doda nekaj laičnih izpitov na filozofski, smer zgodovina in zemljepis, in postane navaden profesor.

In potem?

Zgubil se bo v morju peska. Poiskal bo nekdanje dekle, ki poučuje matematiko na gimnaziji, in katere ljubezen še vedno hodi v njegov sen, kakor k hiši na samem jesenska megla, bela, polna drobnih in iskrivih bleščanj.

In z vsem tem, o čemer sta se pogovarjala tako goreče večer za večerom dva prijatelja, je bil že naslednjega dne pismeno in ustno obveščen spiritual, uro za tem pa še škof.

Spiritual je bil ves iz sebe, ko je na obrazu, ki ga je toliko let previdno odgrinjal, našel nekaj drugega; že dolgo je bil namreč prepričan, da je za

devetindevetdesetim obrazom dragega mu gojenca, ki je bil nekoliko naivno motiviran za pastirski poklic, odkril pravi obraz, prave poteze, ki se ne morejo več spremeniti v svoje nasprotje.

Ko je iz pismenih poročil o Marjanu razbral popoln demanti svojih opažanj, ga je to tako silovito pretreslo, da je obsedel za svojo prenatrpano mizo brez misli in čustev nekaj dolgih, večnostnih trenutkov, v katerih obstoje vsi čari, ki spremljajo človeka.

Se zmeraj ni mogel čisto verjeti, kar je bil slišal od svojega provokatorskega gojenca, hkrati pa je že dojemal, kako nepredvidljiv je človek, in sicer tudi tak, za katerega lahko predvidimo vse reakcije, vse njegove miselne poti, vso prihodnost.

Iz predala je vzel zapiske z Marjanovimi osebnimi podatki in najskrivnostnejšimi zapisi o njem, ki jih je vsa leta sam beležil na njegov rovaš; iz vsega se je najbolj spominjal globoke Marjanove privrženosti vpičeni misli, da bo na očetovem grobu bral mašo za spravo obeh nazorov, katerih žrtev je bil njegov oče; vse drugo mu je nekako sfrlelo oziroma je prespal in spregledal; šele zdaj, ko je bilo vsega konec, so mu vstali od začudenja lasje nad miselnimi zvezami, ki jih je ob najrazličnejših prilikah zabeležil na ta naslov, in če že drugega ne, bi mu morali biti sumljivi vsaj njegovi nagibi o branju tako čudne maše na očetovem grobu; v takih oblačilih se vedno skrivajo heretični intelektualci izrednih razsežnosti.

V šestem semestru je na primer izjavil: Vse družbene strukture, to je tudi cerkvene, so absolutno desničarske, le duh krščanstva je levičarski duh. Duh, zanos, mistika so ista stvar. Prevodnik med človekom in duhom je vera. Če mistiko spremenimo v ustanovo, v cerkev ali državo, je zanosa ali duha konec. Nastopi politika. In krščanstvo, v katerem se godé čudeži, preprosto shlapi.

Ali v petem semestru; Jezus Kristus je res vstal, ker so ga pohodila načela njegovega časa. Toda to ni bilo vstajenje človeka s kostmi in kožo vred, ampak vstajenje njegove doktrine, spremenjene v pesem. Krščanstvo se je razlilo v zmagoslaven pohod prav zaradi moči te prispodobe in ne zaradi Konstantina.

V sedmem semestru: Nebesa so upor, upor pa je vsaka beseda, ki se rodi iz navdiha. Apostoli so bili pesniki. Njihovo mučeništvo je zlitje z Jezusovo pesnitvijo:

Kdor pa bo pil vodo, ki mu jo jaz dam,
ne bo nikoli več žejen:
voda, ki mu jo jaz dam,
bo v njem studenec
vode, ki vre v večno življenje. (To je v poezijo.)

Semeniški spiritual je našel tudi še zapiske, ki so prekrili te tri najbolj drzne, ki so bili seme njegovega sedanjega zagatnega trenutka; to so bile

docela verbalne razlage (ponovitve) Sörena Kierkegaard, Berdjajeva, Bartha, Jaspersa, Charlesa Péguya.

Malo je še porazmislil o vsem tem in sklenil, da takoj obvesti škofa ter mu ponudi svoj odstop z mesta spirituala.

Škof je uro kasneje poslušal spiritualovo poročilo, njegov popolnoma mirni obraz ni prešinila nobena živčna svetloba, šele ko je spiritual svoje oddrdral in ponudil svoj odhod z mesta semeniškega spirituala, so se škofu razklenile mirne roke, prijel se je za rob stola, rekoč: Posvetil ga bom, fanta.

Spiritual se je začudil.

Zakaj pa ne, ga je zavrnil škof, to bomo naredili pred diplomo, ga poslali na faro v pomoč in ga skrbno varovali pred možnostjo, da bi se laiciziral in poročil.

Spiritual je izrazil pomislek, da bi bil lahko kot tak še uporaben kot duhovnik.

Vidite, mu je odgovoril škof, kako slabo poznate človeško naravo; ko ga bom dal jutri poklicati k sebi in mu povedal, da ga bom posvetil, ker je za to potreba, se bo moral hitro odločati, in če je, po vašem, res zrel za izstop, me bo v nameri prehitel, če pa je vmes le skušnjava, skozi kakršne smo šli vsi mi, potem se bo lepo pokoril mojemu sklepu in odšel na faro. To je docela preprosto, saj s tem se srečujemo leto za letom, moj dragi, le da vi, kot kaže, za to še ne veste.

Z Vido sta obstala ob bregu potočka in mu prisluškovala z nitko smehljaja na ustnicah,

Padal je čez previs kakor film.

(Na njem ni bilo niti enega posnetka.)

V obeh je potrkovalo srce kakor zvon z ovitim kembljem.

Vida se je nenadoma sklonila in med travo, na starem ognjišču, našla polno štiriperesnih deteljič. Iz njih si je naredila šopek.

Marjan pa je nadaljeval: Nisem vedel, kaj hoče od mene škof, ko sem po kosilu odhajal na pol ure oddaljeno škofijo; tjã grede sem ves čas grebel po sebi, kaj neki bi to utegnilo pomeniti; škof namreč redkokdaj pokliče k sebi kandidata za duhovnika, ker je tako ali tako že vse dognano, le v primeru kazni ali visokega povišanja, takrat pride to v poštev — ta poklic k škofu.

Kazen je takoj odmisli, saj ni nič naredil (niti pomislil ni na prijateljevo izdajstvo), kakega povišanja pa tudi ni mogel izključiti, pokazal je izjemno visok nivo študijskih dosežkov in je z neko nelagodnostjo sprejel možnost, da bi ga nagradili za to. (Z dolžnostjo za doktorsko tezo.)

Stari ga je torej sprejel.

Prevzvišeni ga je smehljaje se povabil k sebi nasproti, si ga malo ogledal, a manj ko hip, in takoj prišel k stvari, brez uvoda in brez kake

posebne prijaznosti, rekoč le, da ga prilike na terenu (kakor kakega vladnega svetnika) silijo naglo ukrepati; gospod Soklič v Čopôvem potrebuje kaplana, ostarel je, to službo bo naložil njemu, ki je priden študent, saj bo lahko sproti delal izpite, kolikor jih še ima, in tudi diplomsko nalogo bo lahko napisal igráje. Vprašal ga je, če ima kak prigovor . . .

Z Vido sta se ubrano zasmejala.

Vprašala ga je, če tudi sedaj, ob škofu, ni zaslutil, da ga je prijatelj izdal.

Odvrnil je da ne, in ta *ne* je odkimovaje potegoval kakor nevidno uzdo ter vajeti, le počutil se je kakor napol izruvan zob. Škof je res kdaj pa kdaj po potrebi posvečeval tudi kandidate, in Marjan v njegovi odločitvi, da ga posveti, ni mogel videti drugega, razen te želje. Škof pa je dobro videl, da ne vidi, kaj hoče s tem, sicer je pa pazil, da ni uporabil nobene njegove misli ali asociacije v nagovoru; vse je izvédel takó neprisiljeno oziroma naravno, da ni z ničimer izdal nemirnega božjega duha v sebi.

Ker je bil še vedno ves presunjen in ni mogel do besede, v resnici pa tudi ni hotel, ker bi se lahko z glasom izdal, da nekaj naklepa, ga je škof s prijateljskim nasmeškom pospremil, rekoč: Ne bojte se gospoda Sokliča, ne bojte, to je velik svetnik.

Šele ob tej škofovi deplasirani misli je z obupom zajecal. Res pa je bila ta škofova pripomba vse prej kot to, neumen je bil on, ker je o tem tako mislil, zato, da bi se mu pretkano skrnil.

O tem sem razmišljal prav tu, kjer zdaj stojiva sto in stokrat, je dejal Marjan, žal je vse, česar se kasneje domislimo, brez globljega pomena. Škofu takrat nisem mogel reči, poslušajte, jaz zapuščam Petrov splav, potopil se bom tako ali tako, potrebujem diplomu, ženo, otroke — nekdo me vendar čaka, ki sem ga nekoč užalil na obronkih Čavna.

Vida je dobila na licih kontinente iz krvi, ki so se širili z isto naglico kot na pivniku črni tintni madeži.

Nehote se ga je dotaknila z roko, v kateri je držala šopek deteljic, Marjan pa jo je obdrsnil s svojo. Tega, Vida, sevé, ni spregledala, le dežele krvi na licih so bile vse večje in večje.

Od nekod je zavel vonj po ostrem smrečju.

Škof, je nadaljeval Marjan, je potem še nekajkrat prešel na svetniškega gospoda Sokliča, kakor da me je ta osebnost omrtvila v nemi izraz. Oh, sem odmisllil začudeno, kako si ti neumen, zazdelo pa se mi je, da sem slišal njegov miselni odgovor: Ko bi ti vedel, kako si šele ti!

Potem pa sem le našel izhod; seveda, sem si mislil, igrati moram do konca, natančno tako, kot sem izdelal svoj načrt pred tremi meseci; dobiti moram tisti nepreklicni papir, ki se mu pravi diploma, in potem izskočiti iz vsega tega.

Vendar se mi je zdelo, da sem slišal škofa, ki je rekel nekaj podobnega: Tudi mi bomo igrali do konca.

Vidiš, in so.

Ko sem prišel h gospodu svetniškemu Sokliču, ta še malo ni bil potreben mene, pa tudi svet ni bil in ne blag, kakor mi ga je predstavljal škof, ampak oster in grob sedemdesetletnik, ki je vdiral v mojo sobo, prebiral moja pisma, kadar me ni bilo; kot svoj prvi ukrep pa mi je prepovedal, da bi se vozil na fakulteto dvakrat na teden poslušat predavanja za zaključne izpite, češ da ne potrebuje odsotnega, ampak prisotnega kaplana. In ko sem se izgovoril na svojo diplomu in škofovo zagotovilo, da bom lahko odhajal na predavanja, je starec zarežal vame, da mu prevzvišeni v zvezi s tem ni nič naročil. Niti pisal.

(Marjan je začel hladiti usta od pekočega spomina.)

Mislil sem, da bom začel divje rjoveti in praskati po nevidni kletki, v katero so me spravili. Staremu nisem odgovoril niti besede, ker bi bilo popolnoma brez pomena, saj ni imel pojma, zakaj mora z mano tako grobó ravnati. In lahak, ko da mi je vse popadalo iz rok — célo življenje — sem odšel v pozno poletno dopoldne na stezé med polja in travnike, begaje po teh mehkih črtah kakor gumb pod prstom na tlorisu špane. Med tem beganjem sem le spregledal bistvo igre, bila je v tem, da me je prijatelj iz semenišča le izdal in da diplome ne bom dobil zlepa. Moje upanje, da stopim z galilejskega splava in se poročim s tabo, se je razpletlo kakor dim z jesenskih kurišč. Navsezadnje bi lahko prišel predte, toda kot kaj? Kot faliran fajmošter? Brez vsake možnosti za življenje.

Vida se je čisto potesténila od grozljive pripovedi, s prijaznim pogledom je sočutno objemala zapuščenega prijatelja, ki je že sivel in se zgubljal v svojih neplodnih letih ter postajal tudi star.

Nadaljeval je: Zdaj je šlo samo za to, da to presenečenje kako preživim in ga prenesem.

Ton pripovedi je bil, ko da prežvekuje neko staro molitev. Ta monotonost je začela Vido motiti. S pokojnim možem sta se včasih zadržala drug v drugega z mačjim dretjem, Marjan pa je najbolj boleče stvari o samem sebi pripovedoval z nekakšnim neprespanim glasom. Kot iz hipnoze.

Potem ji je povedal, da ga je škof po enem letu kaplanovanja prestavil sèm, v Vinvrh, kjer je še delj od fakultete, ogleda si ga enkrat na tri, štiri leta, ko pride birmat, vendar o diplomi ne spregovorita niti besede več. Škof ga opazuje skozi zaprte veke, ko mu poroča o svojem božjem kraljevstvu, ki je ubogo, nično, morda bodo od tu prišli v nebesa senó, otava in otavič, ali posebno lepo obeljena in dišeča smrekova debla, kamni sredi potoka, ljudje pa ne.

In zakaj ne? ga je vprašala Vida.

Ne vem, je odgovoril.

Bilo je svetló in vroče, nebo brez enega samega belega oblaka.

Zakaj ne poskušaš dobiti diplome zdaj? ga je ogovorila.

Misliš, da bi jo? jo je vprašal dvomeče.
Narahlo mu je pokimala.

Vidiš, je nadaljeval, zadnjič mi je pisal škof, dragi brat, mi piše, bilo bi lepo, če bi z diplomo počastili našo škofijo ob 1200-letnici, to ste mi še dolžni, pa tudi obljubili ste mi, ko ste odhajali v Čopovo h gospodu Sokliču. Veš, kaj sem naredil? Podkuril sem s tistim pisanjem v štedilniku. Kuharica je zakričala, kaj delam, toda to je bil edini pravi odgovor. Če je kdo komu kaj za 1200-letnico škofije dolžan, je škof dolžan meni.

In kako si bil po vsem tem lahko tako dolgo duhovnik? ga je vprašala.

Ni ji takoj odgovoril. Bil je dolgo tiho, nato pa je s pretresenim glasom odgovoril, da ga kaj takega do danes ni še nihče vprašal. Ona je bila prva.

Glej, bil sem in sem še, je spovijal iz sebe, pa ne zaradi diplome, ki mi je bila vzeta, ampak sem bil to zato, ker nekaj v življenju moraš biti; eni morajo biti zaprti, drugi nenehno bolni, tretji vsepovsod samo uspevajo, četrti — kot jaz — moliijo in mašujejo, na tisoče jih je, ki poučujejo mladino, ter na milijone, ki garajo, izgorevaje v nepredstavljivih naporih. Nekaj od tega sem torej moral biti.

Bi še rad šel k morju? ga je vprašala z glasom od nekoč.

Marjan je zaprl oči, ko da ga je zaslepilo sonce s svojo slepečo povodni-jo; veke so se mu začele sproščati v živčnih trzljajih, tako da so se mu trepalnice zasvetile kot črnemu hrošču. In med vekama je zablestela solza, solza, dve, tri, mnogo, ki so se mu kotalile po izklesanih licih.

Stala sta. Nazobčani beli vrhovi Kremenjaka z vršiči belih jelk so dehteli.

Marjan je potem odprl oči, bile so oprane od solz.

Rekel je: *Besede rož so vonji.*

Veš, kdo je to rekel? Tvoj pokojni mož v pesmi Situla.

Vem, kaj si me vprašala. Ne, ne morem s teboj. Morda nisem mogel niti takrat, ko sem bil prepričan, da to še morem. Če bi mogel, bi že davno prišel. Tudi brez diplome. (To je bil le izgovor.) Duhovnik je redkokdaj pravi moški. Vedno mu kaj manjka, včasih samo aktovka in v nji odpirac za radensko. Predvsem je to strt človek zaradi globoke ljudske potrebe po človeku te vrste. Vse napredne doktrine dokazujejo, da ga čas vedno manj potrebuje in ceni, da je parazit, in vendar se ta tip človeka kar naprej poraja. Pa ne misli, da zaradi materinskih želj, ampak zaradi nečesa temnega in nejasnega v nas vseh; duhovniki se rodé zaradi ravnovesja v moralni naravi in prinašajo poleg sonca del drugačne svetlobe, ki ni razvidna, je pa občutna. Vsi, kar nas je, sanjamo, da bi nekoč odšli k ženi, s katero bi imeli otroke ter podelili z njo skrbi gnezda. Koliko noči ne spim in mislim na ženske! Okrutno je, da ne morem ljubiti tebe.

Nisi vedel vsega tega že takrat na Čavnu? ga je vprašala z ostrim glasom Vida.

Sem, sem, je pritrdil.

Zakaj si me potem zavrgel?

Mislil sem, da je to laže, nihče ni nikoli o tem z mano resneje spregovoril, na fakulteti smo prejeli le nekaj napotkov o ženski, ki vse podredi svojemu poslanstvu in ki prej ali slej izzove dialektične napetosti, v katere se potem skupaj z možem pogrezata do smrti.

To je tudi čista resnica, je dodala Vida.

Jaz si tega tako želim, jaz bi to moral doživeti, da bi dosegel polnost življenja, je rekel.

Pridi! ga je povabila Vida.

Marjan jo je gledal z umitimi očmi, v katerih se je lesketal črni gozd smrek, hoj, macesnov.

Začutila je, kako trpi.

Ne, ne, ga je odrinila z glasovi, nisem prišla pote, samo pogledat sem te prišla, obudit tisti lepi spomin med nama, to je vse; ženska doživi vse moške v enem in moški vse ženske v eni; razlik med eno in drugo ni, kdor pravi, da so, je slep ali pa laže ali pa sploh nikoli ni živel.

Marjan, ampak ti vseeno diplomiraj!

Zakaj? Duhovnik sem dober lahko tudi brez diplome. Če pa bi jo res imel, morda to ne bi bil več.

Samo še to bi te vprašala, je rekla Vida, ukvarjaš se z Bogom kot jaz z matematiko, vi imate šest resnic, mi jih imamo nekaj več. Če ne verjamem v tvojih šest in ti v mojih več, med katerimi je tudi tista davno znana, da je ena in ena dve, ali meniš; da sem svoje življenje izgubila, kakor pravite duhovniki. (In ti svojega?)

Sonce je padalo napik. Moralo je biti blizu poldneva.

Čez čas je odhripel: Duhovnik je strokovnjak za pravilno življenje človeka po moralni strani, ni pa nujno, da ti ali jaz živiva po njegovem nauku, prav to pa se konec koncev tudi stvarno dogaja; je tako; zdravnik, kot veva oba, je spet strokovnjak za zdravo telesno počutje, pri tem pa sam, na primer, živi v popolnem nasprotju s tem, kar oznanja, pije, kadi, žre; v bistvu zdravnik kot duhovnik svet razlagata prav, se ti ne zdi? In tako ga tudi ti razlagaš prav, ko praviš, da je ena in ena dve.

Vida se je odsmejala z vsemi zvonovi v ustih, tako da so ji navrele solze v oči.

Ah... ah... ah...

Komaj se je umirila, že jo je spet pograbilo in jo odnašalo po peščeni potki.

Končno se je smeje oddihala in se umirila, držeč se za srce.

Vse me bo-li, je izdihnila. Duhovit si.

Pogled ji je postal otožno cvetoč.

Ne smeš mi zameriti, je rekla, ko ti bom na to odgovorila, kakor ti bom. Ali misliš, da je duhovnikova strokovnost res to, kar si povedal, če pa z njo ne doseže pravega moralnega položaja niti za lastno bit; drugič, ali misliš, da je zdravnik res ekspert za zdravo telesno življenje, če niti sam

ne zdrži v skladju s svojim naukom; oboje, da boš vedel, je zame diletantizem, če nima osnove v svoji radikalni legi oziroma človeku samem.

Marjan je povesil pogled.

Mislim, da vem, kaj te muči, je odgovoril, ko sta nekaj časa molče šla navkreber, ali dosežemo usmiljenje pred Bogom, če ne verjamemo v to, kar učimo in ne izpričujemo to tudi s svojim zgledom; jaz mislim, da Bog ni sklenjen v obliki šestih resnic, ker sploh ni resnica, ampak stanje, za vse enako in isto, in vanj stopamo eni po veri in drugi brez nje. Seveda pa boš zdaj rekla, kaj sploh delam tu, če je tako. Danes sem ti celo enkrat ali dvakrat rekel, da je duhovnik svetloba moralnega upanja, kot je zdravnik spet zdravstvenega ali telesnega, ali ti, kot profesorica, znanstvenega; vsak od nas predstavlja up. Brez tega nam ni mogoče biti niti trenutek v življenju.

Okoli njiju so se zgostila debela, sence so postale kot hladne roke. Pod nogami so jima zazveneli kamni.

Začutila sta, da sta si povedala vse.

Globoko v gozdu je zakukala kukavica.

Obstala sta in prisluhnila odlaganju vokala v gozdno globočino, ki je kmalu vrnila odmev, vendar nekoliko odpit.

Sedla sta na prhko deblo in se hladila med mrežastimi sencami, ki so migetale kot vodni odsevi.

Zadehtele so ciklame. Klile so med skalami v mahu.

Ostro je dišalo tudi po suhi bukovi skorji.

Ali sta se z Janezom razumela? jo je vprašal znenada Marjan, sedeč na koncu debela.

Kukavica je spet spustila niz vokalov, in ko so se vrnil, so bili deloma spet odpiti.

Ali veš, da sem imela . . . raka? je rekla iznenada Vida in s tem usekala prav na sredo njiju.

Marjan se je v duhovnem — gibu — vrgel proti nji in jo začudeno pasel s pogledom, polnim tekočine žalosti.

Začutila je, kakšen strah je vzplamtel v njem. Skozi njegove očalne leče je pritiskal neusmiljen pogled vanjo, da bi še kaj dodala, rekla . . .

Toda začela je na drugem koncu.

Z možem, je rekla sproščeno, se ne moreš razumeti in tudi mož se ne more z ženo; med njima so vedno nasprotja, ena so usodna, druga skrajno usodna. Takó nežen moški dobi grobo žensko, dobra ženska dobi barabo, kurbirji dobé vzdržne ženske in zveste, zvest moški pa dobi cipo in tako naprej. Zakaj je tako, ne vem. Pač tako je. V zakonu se neznansko mnogo prerekaš, nikjer toliko ne presovražiš človeka, na nobeni fronti, kot v tej skupnosti, toda nikjer ni ravno toliko skupnega kot ravno tu; vse si povesta, čeprav, recimo, bi se še uro prej zabadala z noži in izdala svoje najgloblje stvari komur koli; zakon je industrija, v kateri se človek obdela do popolnega sozvena, tako, da začne mož zbolevati za ženskimi boleznimi in ženska

za moškimi. Resnično postaneta eno telo in en duh. Toda za kakšno ceno! Ste v Cerkvi kdaj pomislili na to?

Marjan jo je gledal s še svetlejším pogledom.

Vprašal si me, če sva se razumela, seveda sva se, je odgovorila tiho, segla po ciklami, ki je rasla ob njenih nogah, in vpijala njen lilasti vonj.

Da, da, je pohitel, to je tisto razumevanje, vsaka družina ga ima na pretek. Ali so Janeza ubili?

Kako naj vem? Ko je zjutraj odšel, je odprl vrata moje sobe, kakor da je pogledal v odprto knjigo, na stran to in to. Videla sem v snu njegovo žareče oko. Nato pa so ga, kot veš, že zmlela kolesa dveh tovornjakov, ki jih niso še izsledili.

Prej si rekla . . ., je rekel boječe Marjan in se smehljajal.

Vida se je dvignila in ni hotela več govoriti o sebi. Zagledala se je navkreber, proti strmemu pobočju Kremenjaka, kakor da jo mikata samo še šum in dišava gozda. Med prsti je zvijala šopek uvelih deteljc in stebelce utrgane ciklame.

Stopila je iz zebraštih senc gozda in odšla na travniško plan, kjer se je zvijala steza proti vasi.

Sonce je še vedno žgoče razkrajalo svet. Mrčes je bil zakovan v mrtvilo. Le v globeli se je pretakal film potočka.

Vso pot do doma nista nič spregovorila. Le pri brvi iz dveh obtesanih hlodov je Vida postala, malo pomislila, kimaje pogledala v nekdanjega prijatelja, ki jo je na tistem davnem dijaškem seminarju o Zadnjem dnevu pesmi prebudil s svojim neponovljivim glasom; prebudil, da bi bila naredila vse zanj.

Še poslednjič si ga je skozi zenice vsrkala v svoj živi spomin; bil je svilen ošivel ob sencih kot cvet bodoče neže v jeseni, obraz pa je imel izdolben od muk.

Ni mu rekla več, naj diplomira, ker bi ga užalila, le roko mu je ponudila, česar pa se je Marjan tako prestrašil, da je postal še bolj izdolben v les.

Zakaj? jo je vprašal. Ali mar že odhajaš? Ne boš na kosilu pri meni? Lahko bi tudi prenočila, do Izole je daleč.

Ali veš, mu je rekla od spodaj navzgor, da sem imela raka?

Marjan je pogoltnil bolečino.

Ja, rekla si mi že to enkrat danes . . .

Ali ti veš, kaj je rak?

Kako to misliš? V kakšnem pomenu? je odvrnil, zadrževanje izdih besed, da ne bi ujela njegovega notranjega vonja.

Rak v smislu raka, je dodala nestrpno.

Različno ga razlagajo, je odvrnil.

V njenem pogledu se je razžigal črn ogenj.

Še vedno je stala pod njim in strmela v njegovo soho.

Pustiva znanstvene razlage, te me po vsem tem ne zanimajo, ker ne razodevajo bistva te bolezni. Povej, če veš, kaj je.

In ni čakala, da bi ji odgovoril. Le oči je bolj odprla, da se ji je videlo do dna, ko je rekla: Rak je prekrit samomor. Vedno.

Marjan je vztrepetal in se odmaknil.

Vida je odhajala.

Hotel jo je ustaviti, reči nekaj, da bi jo zadržal pri sebi, toda ona je odhajala in se ni ustavila prej, kot pri avtu. Tam ga je počakala in se mu nasmehnila, ne iz hudobije, temveč iz globokega spoznanja nemoči.

Marjan je pristopil čisto blizu in ji rekel: Še nihče ni rekel kaj takega, kar si maloprej ti.

Nihče? je vprašala nesramno. Kaj pa sem jaz? Sem jaz nihče?

Seveda . . . nisem . . . mislil dobesedno tako . . . Ne bi šla na čaj in se poslovila od kuharice?

Ne, je odsekala. Midva se vedno razhajava, če se še spominjaš, tik pred odhodom, in pred domovi. Hvala, Marjan, za sožalje! Lepo, da sva se videla, nič lepšega me ni moglo več doleteti. Nisem vedela, da si mi bil tako globoko zvest. Pa tudi jaz sem ti bila. Zbogom.

Sedla je v avto, ga vžgala in zginila v blisku hitrosti.

Marjan je negiben spremljal njen odhod in še dolgo prisluškoval mirnemu ozračju, v katerem ni hotelo zamreti brnenje avtomobila.

Okoli njega je bil že večer, ko se mu je zdelo, da še vedno sliši njen avto, potem pa je naenkrat nastala ledena tihota in mrzlo lesketanje zvezd na nebu je spominjalo na drobiž, ki pada ob nedeljah v njegovo pušico.

Pomolzel je vrv zvonov in večer je zabrnal od otožnosti in žalosti.

Potem je stopil v božji hram, poln mraku; z oltarja je utripala lučka in načarala prostor, ki je bil še enkrat večji od sedanjega, neslišni zvoki hoje so zadoneli in dolga vrsta zlatih svetnikov je zadržala proti oltarju kakor varovanci na Bokalcah v jedilnico na večerjo.

Vida vsega tega ni več mogla videti; z dolgimi in kratkimi lučmi je predirala temò, le enkrat samkrat se ji je zazdelo, da sliši zvonček, ki kropi večer s svojimi zvoki. Zvoki, iz katerih se rodi tipičen slovenski večer, ko se zlijejo z mrakom v eno. Takrat postanejo travniki, gozd, polja in vasi nekaj sanjskega, človek pa odpuščajoč vsemu svetu in žrtvujoče dober.

Tu je bilo konec njenih spominov — njene anamneze.

Morda je bil že ponedeljek.

Dan se je zjedril v mrak, prav tak, ko tedaj, ko se je vračala z Vinvrha od Marjana.

Zunaj je bilo vse posinelo. Nabrežina je bila čisto sinja. Trst je še utripal v morju lučk. Morska plan je bila gladka in črna.

Spomnila se je, da je slišala — danes ali včeraj — veter v žlebu.

Zdaj je bilo na obrobju strehe vse tiho. Kakor ulito v molk.

Dvignila se je in vzela iz omarice napotnico za onkološki inštitut ter vsa Marjanova pisemca; še iz gimnazije. Začela jih je brati. V njih je bilo toliko povedanega, vendar vse popito od nekkih drugih — ne njenih — oči.

Obšlo jo je grozovito spoznanje, da morda vsi duhovniki mislijo s popitimi mislimi ter tudi pišejo in govoré z istimi mislimi.

Preletela je še napotnico, kjer je pisalo: v spodnjem komplementarnem kvadrantu leve dojke zatipamo dve zatrdlini, ki se že nagibata ven; leva dojka je nesomerna v primeri z desno; bolnica je leta 19... imela v zgornjem kvadrantu desne dojke...

Zganila je list papirja in se malo zamislila.

Nekdo je zvonil.

Morda je bila Elizabeta... Kariž...

Sedla je in na robu mize malo zaspala.

Spomin je bil odmišljen do konca.

Ko se je zbudila, je bilo zunaj vse oprteno s soncem. Strmeč v dan kot v olupljeno banana, se ji je znenada zazdelo, da sliši zunaj sebe šepet dveh besed. Začela jima je slediti s poglobljenim posluhom in pogledom, toda besedi — ali celo več besed hkrati — se ni hotelo ali moglo izraziti v pomen, ki bi ga bilo mogoče doumeti.

Prisluškujoč se je dvignila, bila je že vsa napeta, ko da se je loteva preganjavica.

Zazdelo se ji je, da so besede, ki se nočejo — ali ne morejo — izraziti, v sinovi sobi.

Naglo je vstala in odhitela po hodniku, polnem medene barve, v sinovo sobo, jo na stečaj odprla in se zagledala v polmrak, kjer je vse odrevenelo od njenega nenadnega pojava.

Oktavio!

Oktavio! je odčutila nemo nekajkrat.

Stvari, ki jih je navlekel sin z vsega sveta — Bude, sloni, obarvane maske z afriških obal, je prekrival droben, sipek prah, kot bela mesečina fin, ki v jesenskih dnevih še dolgo ostaja na stvareh, medtem ko mesec kopni v dnevu.

Besedi ali besede so se še dalje oglašale, toda sedaj že iz druge smeri.

Obšla je zapovrstjo vse sobe in prisluškovala s prahom obeljenim prazninam v njih, zadušno tihim, zloveščim, kakor poletnim dnevom, v katerih se zbira napetost.

V Janezovi sobi je dolgo postala in prisluškujoč opazovala njegovo fotografijo na mizi; na nji je bil Janez še ves predsmrten.

Tudi tu je ležal vsepovsod fin lunin prah.

Ob njegovi sliki je bila odložena posmrtna izdaja pesmi — Gospodstvo žit.

Pristopila je bliže, odprla na slepo knjigo in se spojila z vsebino pesmi.

Ni mogla verjeti, da se človek lahko spremeni v nekaj tako neresničnega, kot je sugestija metafore. In da je včasih potrebno, da se to zgodi.

Zakaj, tega ni mogla dojeti.

(Medtem se je usedla na stol, na katerem je toliko presedel pokojni mož.)

Vstala je in se ritensko začela umikati iz sobe, na dušljivo tih hodnik. Besedi ali besede se še vedno niso pustile razodeti.

Zdaj je že doslutila, da jih ni v hiši, ampak da so zunaj, nekje v dnevu, na poti morda, v srebrnem oljčju, ali ob obali, kjer se sredi školjev razlega plima.

Vrnila se je v sprejemnico in med dokumenti in pismi zagledala vabilo za na sejo Komisije za boj proti negativnim pojavom.

Taka neumnost! je rekla, in topo gledala predse.

Negativni pojavi?

Postala je žalostna.

Na šipe je pritiskal dan s svojo modrikasto odmevnostjo.

Še nekaj časa je drevnela, ne vedoč, kaj bi, potem pa se je začela sistematično spominjati vsega, na primer tega, da je pred dnevi telefonirala tajnici šole, da odhaja na inštitut in da potem ni odšla; da se je zaprla v stanovanje in začela premozgovati spomin za spominom — točno tako, kot ji je nekoč priporočil dr. Riedel; da jo je poklical iz Amerike sin in da je nedavno — uro pred tem, dve, tri ure — nekdo zvonil na vratih.

(Morda Elizabeta.)

Da, ona.

In zdaj? je vprašala.

Vprašanje je bilo namenjeno dr. Riedlu.

Ta se je nekoliko obotavljal, preden je rekel, da bo treba . . . umreti.

Vida je zakričala na vso moč, da so vsi prostori zazveneli od njenega predirnega krika. Vsak prostor seveda drugače. V sinovi sobi je bil odmev najrazločnejši, v njeni kot sanjski razmaz, v moževi pa je spominjal na zven pretrgane urne vzmeti:

Toda vi ste rekli, gospod Riedel . . .

Bila je čisto zbegana in obenem neverjetno odločna.

(Sprememba je nastopila v trenutku.)

Iz svojih stvari je izvlekla pisemski papir z ovojnico in začela pisati:

Predraga Elizabeta,

ko boš prejela to pismo, mi napiši nekaj besed, saj veš, zakaj, jaz preprosto ne vem več, ne kod ne kam. Nesreča, ki me je zadela, je strašna, neopisljiva, v njej se začenja moj konec. Reci mi, Elizabeta, da moram imeti voljo, da bom kljub vsemu še živela in se s čim ukvarjala. Povej mi, in dopovej, da se motim, Elizabeta. Elizabeta, tema . . .

Zganila je napol popisan list in ga vtaknila v ovojnico, na katerega je načečkala prijateljičin naslov.

V povešeni drži je nato odšla v kopalnico, se slekla v počasnih, sanjskih gibih žalosti in se ogledala pred ogledalom. Nesomerna dojka je bila izbočena čisto narahlo, dvakrat, kakor gruda bele skute sredi zelene sirotke.

Prijela je od odzad lase in si jih zvila v figo in jih zajela v ruto iz polivinila, stopila pod tuš in se prepustila pojočim, toplim oblivom. Vzdihovala je od ugodja kakor cvetoče drevo sredi poletnega naliva.

Ko se je izbrisala do čistega s frotirko, se je oblekla v najboljše, kar je premogla, obšla še enkrat vse sobe, kakor da nekaj išče, in se tiho poslovila od stvari, ki so jo poznale. Toda ne tako, da bi bila to vedela.

Nataknila si je siv trenčkot in s tresočimi se rokami odklenila vhodna vrata. Oplazil jo je vonj grenkih cipres in kisloba nagnitih fig. Ostala je, ko da se misli vrniti v hišo. In bi se, če ne bi bila znova zaslišala spet tistih dveh, treh nerazločnih besed.

Zdaj so bile že bolj razločne. Nekaj vokalov in soglasnikov je že razločevala.

(Natančno je vedela, da so te besede nekje v daljavi in da bo prihitela k njim.)

Odklenila je garažo in obnemela. Besede, ki se ji niso hotele razodeti, so imele zvezo z moževim avtom.

Z njim mora za besedami.

Kam?

Nič več ni omahovala, sedla je za volan, odložila zraven sebe torbico z dokumenti.

Opazila je, da je pismo, ki ga je napisala za Elizabeto, pozabila v kuhinji oziroma v dnevni sobi. Ni se ji dalo iti ponj. Toda brž ko je vžgala in izpeljala avto iz garaže, se je spomnila, da ni dobro zaprla pipe v kopalnici in da kaplja iz tuša.

Odšla je nazaj v hišo in gredoč, ko je privila pipo, vzela še pismo, ki ga je napisala za Elizabeto.

Še zadnjič je obletela s pogledom izgubljenosti svoj prostor, sobo, rekoč: Pospravim te, ko se vrnem.

Nato je oddrsela ven ko večča.

V mestu je ustavila, toliko da je odvrгла pismo v nabiralnik in si nataknila sončna očala, ker so bili žarki temno vijoličasti in slepljivi.

Prepričana je bila, da pelje proti Ljubljani, tudi še takrat, ko je prešla mejni blok pri Škofijah; vsa nesrečna in nestrpna je čakala, da se začno odvijati črnokalske ride, tedaj pa je opazila, da se dviguje proti tržaški bolnišnici na hribu, velikemu kvadru; vozila je proti Vidmu.

Začutila je, da se pelje nasproti besedam, ki so se začele nerazločno oglašati doma.

Iznenada se je prek njenih rok nekdo drug oprijel volana, narahlo, toda odločno, tako da je začutila, da jo usmerja on.

Rekla je: Ne, ne . . .

Od tu dalje je vozil tisti drugi, ne več ona.

Pritisnil je tudi na plin in cesta se je začela odvijati kakor tepih.

Spomnila se je, da bi bilo dobro, če bi draga Elizabeta dobila že pismo in prišla za njo.

Vtem pa je začutila, da v njenih rokah ni več tujega prijema in da spet vozi sama.

Nasproti so vozili kontejnerji, tovornjaki vseh vrst s prikolicami in brez njih, pa drobiž osebnih vozil.

Zaprla je oči.

Med bobnenjem nevihte, ki je šla čeznjo, je zaslišala očetov glas: *Sempre italianissima* . . .

Potem se je zbudila kakor nočni zrak, kakor svetloba jutra, kakor bleščanje snega.

Nihče ni znal razložiti, ko so ji govorili na grobu v slovo, zakaj si je izbrala italijansko hitro cesto in ne naše; besedi, ki sta jo izvabili v smrt, sta dozorevali v globokem podtalju njene zavesti; bili sta očetovi, kot je bilo njegovo tudi brezumje, v katerega je verjel samo on; dobila je samo to priložnost, da jih je doživela.